

IZVEŠTAJ O ISTRAŽIVANJU

ŽENE IZ RANJIVIH GRUPA ČAČKA I TRSTENIKA NA TRŽIŠTU RADA I NJIHOVA UKLJUČENOST U KORIŠĆENJE USLUGA IZ ZDRAVSTVENE I SOCIJALNE ZAŠTITE

Autorke:

mr Nadežda Satarić
mr Sanja Nikolin

Izveštaj o istraživanju

“Žene iz ranjivih grupa Čačka i Trstenika na tržištu rada i njihova uključenost u korišćenje usluga iz zdravstvene i socijalne zaštite”

Autorke:

mr Nadežda Satarić

mr Sanja Nikolin

Beograd, novembar 2023. godine

Sadržaj

1. Pravni okvir i najvažniji planski dokumenti za unapređenje rodne ravnopravnosti.....	4
1.1. Opis rodnog jaza posmatrano na nivou lokalnih samouprava u Republici Srbiji	7
1.2. Opis istraživanja.....	10
2. Grad Čačak.....	10
2.1. Politike rodne ravnopravnosti lokalne samouprave grada Čačka	11
2.2. Diskriminacija	16
2.3 Tržište rada - Zaposlenost žena iz osetljivih grupa.....	18
2.4. Zdravstvena zaštita žena u zdravstvenim ustanovama u Čačku.....	19
2.5. Socijalna zaštita žena iz osetljivih grupa u Čačku.....	22
3. Opština Trstenik.....	28
3.1. Politike rodne ravnopravnosti lokalne samouprave Trstenik	28
3.2. Diskriminacija	33
3.3 Tržište rada - Zaposlenost žena iz osetljivih grupa.....	34
3.4. Zdravstvena zaštita žena u zdravstvenim ustanovama u Trsteniku.....	36
3.5. Socijalna zaštita žena iz osetljivih grupa u Trsteniku.....	39
4. Zaključci i preporuke.....	42

Istraživanje je realizovano u okviru Projekta “Žene su pokretači promena”, koji sprovodi Udruženje “Snaga prijateljstva” – Amity iz Beograda u partnerstvu sa Udruženjem “Laris” iz Čačka i Udruženjem “Ženska inicijativa” iz Trstenika. Projekat se realizuje u okviru projekta: „Ključni koraci ka rodnoj ravnopravnosti, Faza II“, koji sprovodi Agencija Ujedinjenih Nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women), uz finansijsku podršku Evropske unije.

Za stavove i komentare izražene u ovom istraživanju odgovorne su autorke, i ne odražavaju nužno stavove bilo koje druge strane, uključujući ugovarača, partnere, korisnike i donatore.

1. Pravni okvir i najvažniji planski dokumenti za unapređenje rodne ravnopravnosti

Rodna ravnopravnost je prepoznata kao normativno strateški prioritet u Republici Srbiji. Počevši od **Ustava Republike Srbije**¹, država jemči ljudska i manjinska prava, slobodu i jednakost, garantuje ravnopravnost između žena i muškaraca i obavezuje se da razvija politike jednake mogućnosti, a zabranjuje svaku diskriminaciju. **Zakonom o rodnoj ravnopravnosti**² potvrđuje se obaveza organa javne vlasti da na kontinuiran i sistematičan način unapređuju rodnu ravnopravnost. Zakon i podzakonska akta³ konkretizuju obavezu planiranja, sprovođenja, praćenja i izveštavanja o planu za unapređenje rodne ravnopravnosti, upravljanje rizicima od povrede principa rodne ravnopravnosti, navode se opšte i posebne mere i institucionalni okvir za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Jasnije je utvrđena obaveza doslednog uvođenja i objavljivanja rodne statistike, kao i obaveza rodno odgovornog budžetiranja i finansiranja mera koje dovode do unapređenja rodne ravnopravnosti. Najzad, uspostavlja se čvršća veza sa drugim planskim dokumentima. Nova je i obaveza prikupljanja, praćenja i objavljivanja administrativnih podataka o neplaćenom kućnom radu. Najzad, ovaj zakon uvodi i sankcije, što je prethodnom zakonu u ovoj oblasti nedostajalo. Zakon navodi vrste mera za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti i time olakšava planiranje i sprovođenje ovih mera. Važna je i garancija očuvanja stečenih prava koju ovaj zakon navodi u članu 2, kao i obaveza upotrebe rodno senzitivnog jezika koja stupa na snagu nakon tri godine od donošenja zakona, odnosno 2024. godine.

Zakon definiše rodnu ravnopravnost kao “jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti, ravnomerno učešće i uravnotežena zastupljenost žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života, jednake mogućnosti za ostvarivanje prava i sloboda, korišćenje ličnih znanja i sposobnosti za lični razvoj i razvoj društva, jednake mogućnosti i prava u pristupu robama i uslugama, kao i ostvarivanje jednake koristi od rezultata rada, uz uvažavanje bioloških, društvenih i kulturološki formiranih razlika između muškaraca i žena i različitih interesa, potreba i prioriteta žena i muškaraca prilikom donošenja javnih i drugih politika i odlučivanja o pravima, obavezama i na zakonu zasnovanim odredbama, kao i ustavnim odredbama.”⁴

Zakon o zabrani diskriminacije⁵ uređuje opštu zabranu diskriminacije, oblike i slučajeve diskriminacije, kao i postupke zaštite od diskriminacije. Zakon definiše izraze “diskriminacija” i “diskriminatorsko postupanje” kao “svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, polnim karakteristikama, nivoom prihoda, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima.”⁶; Istovremeno, zakon napominje da se “ne smatraju diskriminacijom posebne mere uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju”⁷. Posebne mere se primenjuju sve dok se ne postigne cilj zbog kojeg su propisane.

Zakonom o budžetskom sistemu⁸ (ZBS) propisana je obaveza uvođenja rodno odgovornog budžetiranja (u daljem tekstu: ROB) u planiranje, izvršenje i izveštavanje o budžetu na svim nivoima. Unapređenje rodne ravnopravnosti, jedan je od ciljeva Zakona o budžetskom sistemu Republike Srbije⁹. Zakon o budžetskom sistemu

1 («Službeni glasnik RS» br. 98/2006, 16/2022) – Odluka o proglašenju Ustavnog zakona za sprovođenje Akta o promeni Ustava Republike Srbije - Amandmani I - XXIX - «Sl. glasnik RS», br. 115/2021)

2 (Sl. glasnik RS”, br. 52/2021)

3 Pravilnik o izradi i sprovođenju plana upravljanja rizicima od povrede principa rodne ravnopravnosti I Pravilnik o vođenju evidencije i izveštavanju o ostvarivanju rodne ravnopravnosti

4 Član 3

5 («Sl. glasnik RS”, br. 22/2009 i 52/2021)

6 Član 2

7 Član 14 Zakon o zabrani diskriminacije

8 («Sl. glasnik RS”, br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - ispr., 108/2013, 142/2014, 68/2015 - dr. zakon, 103/2015, 99/2016, 113/2017, 95/2018, 31/2019, 72/2019, 149/2020, 118/2021, 138/2022 i 118/2021 - dr. zakon)

9 Član 4 ZBS

je definisao¹⁰ da najkasnije do 31. marta tekuće godine ministar nadležan za finansije, pokrajinski sekretar za finansije i organ nadležan za finansije jedinica lokalne samouprave (u daljem tekstu: JLS), u saradnji sa institucionalnim mehanizmom za rodnu ravnopravnost, donose godišnji Plan postupnog uvođenja ROB-a, kojim određuju koji budžetski korisnici su u obavezi da prilikom pripreme budžeta za narednu godinu započnu primenu ROB-a. Planom se upućuju korisnici u način same primene, a što se dodatno potvrđuje i u samom uputstvu za pripremu budžeta. Počevši od budžeta za 2024. godinu, ROB treba da bude u potpunosti primenjen u svim programima, programskim aktivnostima i projektima svih budžetskih korisnika, na svim nivoima, uključujući i lokalne samouprave.

Zakon o budžetskom sistemu definiše ROB kao „uvođenje principa rodne ravnopravnosti u budžetski proces, što podrazumeva rodnu analizu budžeta i restrukturiranje prihoda i rashoda sa ciljem unapređenja rodne ravnopravnosti¹¹”. Budžetski korisnici su dužni da izveštavaju po programskoj strukturi. Kako bi se mogla sagledati realizacija budžeta po zacrtanim ciljevima i pokazateljima učinka. Završni račun budžeta sadrži godišnji izveštaj o izvršenju čiji je sastavni deo izveštaj o učinku programa, uključujući i učinak na unapređenju rodne ravnopravnosti. Ovi izveštaji, odnosno njihova analiza, omogućavaju stvarno sagledavanje efekata potrošnje u odnosu na zacrtane ciljeve.

Zakon o planskom sistemu¹² uvodi “načelo integralnosti i održivog rasta i razvoja, koje podrazumeva da se prilikom izrade i sprovođenja planskih dokumenata uzimaju u obzir zahtevi zaštite životne sredine, borbe protiv klimatskih promena, ublažavanje efekata klimatskih promena i prilagođavanja klimatskim promenama, sprečavanja prekomernog korišćenja prirodnih resursa, povećanja energetske efikasnosti i iskorišćavanja obnovljivih izvora energije i smanjenja emisija gasova sa efektom “staklene bašte”, njihovi efekti na društvo, posebno na lokalne zajednice, njihov razvoj i posebnosti, osetljive kategorije stanovništva, rodnu ravnopravnost, kao i borbe protiv siromaštva.”¹³ Uredba o metodologiji upravljanja javnim politikama, analizi efekata javnih politika i propisa i sadržaju pojedinačnih dokumenata javnih politika¹⁴, određuje okolnosti u kojima postoji obaveza sprovođenja analize efekata javnih politika, uključujući i efekte na rodnu ravnopravnost, kao i efekte na fizička lica (uključujući i osetljive kategorije stanovništva). Detaljna analiza efekata za propise u odnosu na rodnu ravnopravnost vrši se u slučajevima kada rezultati testa rodne ravnopravnosti ukazuju na potrebu detaljne analize u tom segmentu.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici¹⁵ uređuje sprečavanje nasilja u porodici i postupanje državnih organa i ustanova u sprečavanju nasilja u porodici i pružanju zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici. Zakon ističe značaj saradnje u sprečavanju nasilja u porodici i određuje sastav grupe za koordinaciju i saradnju¹⁶ koju čine predstavnici osnovnih javnih tužilaštava, policijskih uprava i centara za socijalni rad, sa područja za koje se grupa obrazuje. Grupu moraju da sačinjavju i lica koja su završila specijalizovanu obuku i, u slučaju centara za socijalni rad, koja rade na slučajevima nasilja u porodici.

Važna je i **Strategija za rodnu ravnopravnost za period 2021-2030.** godine sa Akcionim planom za period 2022-2023. godinu. Strategija je usmerena na zatvaranje rodnog jaza i ostvarivanje rodne ravnopravnosti kao preduslova za razvoj društva i poboljšanje svakodnevnog života žena i muškaraca, devojčica i dečaka. Strategija kroz posebni cilj 4, a posebno kroz mere 4.3 i 4.4, teži da uspostavi celovit i funkcionalan sistem za kreiranje i sprovođenje rodno odgovornih javnih politika i budžeta, između ostalog i kroz kontinuiranu i pojačanu primenu rodno odgovornog budžetiranja na nacionalnom, pokrajinskom i lokalnom nivou u postupku planiranja, izvršenja i praćenja efekata budžeta, institucionalizaciju ROB-a u budžetskom sistemu RS, i povećanje ulaganja u rodnu ravnopravnost kroz primenu rodno transformativnih ROB ciljeva i indikatora. Akcioni plan za sprovođenje Strategije za rodnu ravnopravnost sadrži detaljno razrađene aktivnosti kojima su konkretizovani načini za sprovođenje planiranih mera i izvršena je podela odgovornosti.

Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine¹⁷ sagledava i teži da unapredi postojeće stanje kroz šest ključnih polja: prevencija;

¹⁰ Članom 16 (c7)

¹¹ Član 2. Zakona o budžetskom sistemu

¹² (“Sl. glasnik RS”, br. 30/2018)

¹³ Načela upravljanja sistemom javnih politika, Član 3

¹⁴ “Službeni glasnik RS”, broj 8 od 8. februara 2019.

¹⁵ (“Sl. glasnik RS”, br. 94/2016 i 10/2023 - dr. zakon)

¹⁶ Član 26

¹⁷ “Službeni glasnik RS”, broj 47 od 10. maja 2021

zaštita i podrška žrtvama; građanskopravna zaštita; krivičnopravna zaštita; istraga, krivični postupak, zaštita žrtava i svedoka i obeštećenje žrtava, i prikupljanje administrativnih podataka.

Od velikog značaja su i **Strategija za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u RS (2020–2024)**¹⁸ i Akcioni plan (2021–2022), Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u RS (2016–2025)¹⁹, koje ukazuju na značaj intersekcionalnog pristupa, lokalizacije mera, odnosno prilagođavanja lokalnom kontekstu i podrška lokalnom učešću. Romkinje i žene sa invaliditetom su prepoznate kao ranjive grupe koje su posebno izložene višestrukoj diskriminaciji.

Republika Srbije je potpisnica svih međunarodnih konvencija koje se odnose na rodnu ravnopravnost, a ovde se posebno ističu **Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)**²⁰ kao međunarodno pravni instrument čijom se ratifikacijom Srbija obavezala da će preduzimanjem odgovarajućih mera sprečiti svaki vid neposredne i posredne diskriminacije žena, obezbediti potpuni razvoj i napredak i na taj način garantovati ženama da ravnopravno sa muškarcima ostvaruju i uživaju ljudska prava i osnovne slobode²¹.

Pre 20 godina, oktobra 2013. godine, Narodna skupština Srbije ratifikovala je **Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija)**. Prema ovoj konvenciji, država se obavezuje da će preduzeti neophodne mere za promovisanje promena u društvenim i kulturnim obrascima ponašanja žena i muškaraca kako bi se iskorenile predrasude, običaji, tradicije i druge prakse koje se zasnivaju na inferiornosti žena i stereotipnim ulogama žena i muškaraca.

Značajan je i **Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom** koja konstatuje da često postoji veći rizik da žene i devojke sa invaliditetom, kako u porodici tako i izvan nje, budu izložene nasilju, povredi ili zlostavljanju, zanemarivanju ili nemarnom ophođenju, lošem postupanju ili eksploataciji. Zato se potpisnice obavezuju da su države strane ugovornice svesne toga da će preduzeti mere kako bi im obezbedile potpuno i ravnopravno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Države strane ugovornice će preduzeti sve odgovarajuće mere kako bi obezbedile potpun razvoj, napredak i osposobljavanje žena da bi im se garantovalo vršenje i uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda sadržanih u ovoj konvenciji, te da će obezbediti efikasne zakone i politiku, uključujući one koji se odnose na žene i decu, kako bi se obezbedilo da slučajevi iskorišćavanja, nasilja i zloupotrebe osoba sa invaliditetom budu identifikovani, ispitani i, po potrebi, krivično gonjeni. Naglašeno je i da će osobe sa invaliditetom, posebno žene i devojke sa invaliditetom i starije osobe sa invaliditetom, imati pristup programima socijalne zaštite i programima za smanjenje siromaštva.

Brojni drugi međunarodni akti i nacionalni propisi služe kao oslonac i jačaju čvrsto i dosledno opredeljenje za punu rodnu ravnopravnost. **Normativno strateški okvir pruža podršku unapređenju rodne ravnopravnosti u svim sferama i postavlja punu rodnu ravnopravnost kao cilj koji treba da ispune svi organi javne vlasti u saradnji sa organizacijama civilnog društva, poslodavcima, političkim akterima i drugim zainteresovanim stranama.**

¹⁸ (Sl. glasnik RS, br. 44/2020.)

¹⁹ (Sl. glasnik RS, br. 44/2020)

²⁰ (Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena usvojena Rezolucijom GS UN 34/180 od 18. decembra 1979. godine, stupila je na snagu 3. septembra 1981. godine u skladu sa članom 27(1).

²¹ SFRJ je ratifikovala CEDAW 1981. godine (Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori 11/81). Za SFRJ Konvencija je na snagu stupila 1982. godine. Pored Konvencije, SRJ je postala i članica Opcionog protkola uz Konvenciju, koji su UN usvojile oktobra 1999. godine, a koji je stupio na snagu 2000. godine (Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori br. 13/2002).

1.1. Opis rodnog jaza posmatrano na nivou lokalnih samouprava u Republici Srbiji

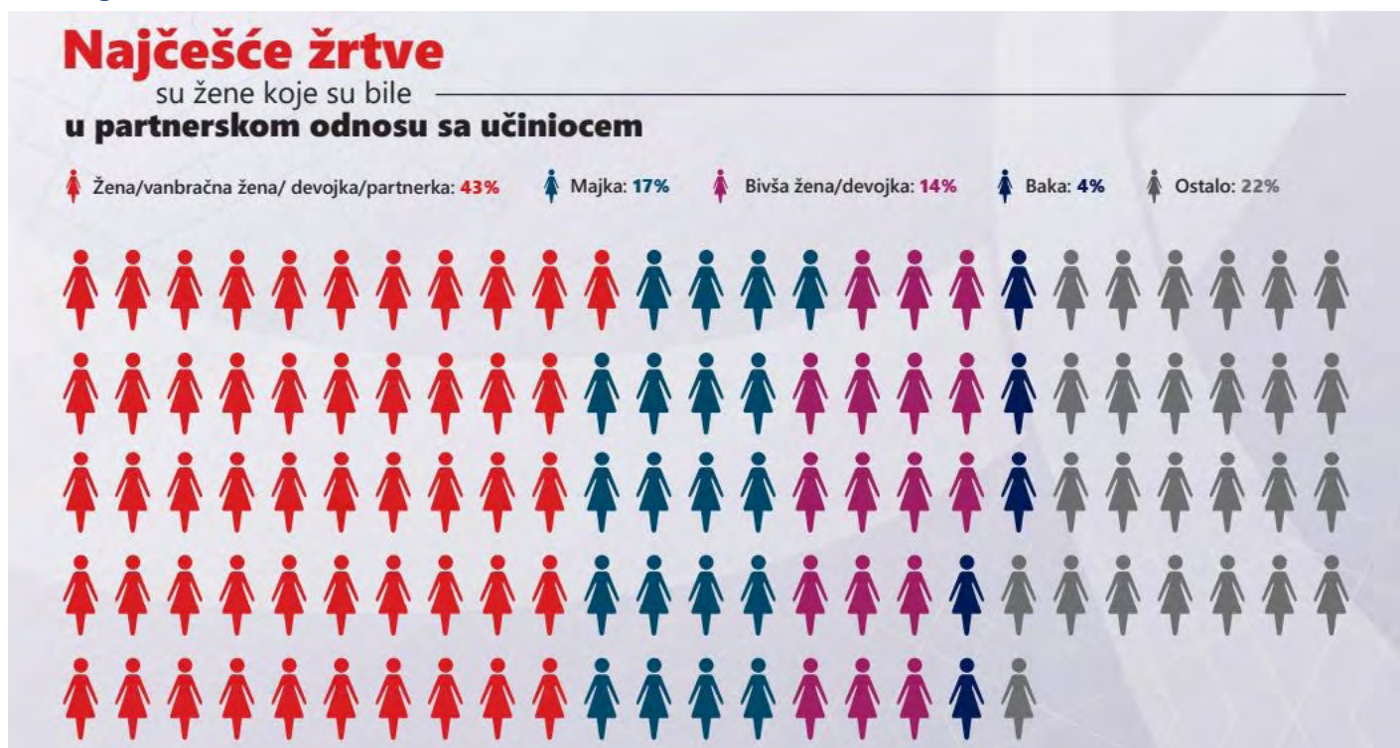
Pomaka u unapređenju rodne ravnopravnosti u praksi ima, ali su oni nedovoljno sveobuhvatni i nedovoljno brzi. Posebno je spora promena u raspodeli neplaćenih poslova²², a naročito na selu.

Tabela 1. Prosečno vreme provedeno u aktivnostima prema vrsti dana i polu, Republika Srbija, 2021/2022. (u satima i minutima)

	Radni dani			Dani vikenda			Svi dani		
	Ženski	Muški	Ukupno	Ženski	Muški	Ukupno	Ženski	Muški	Ukupno
Plaćeni posao	02:57	04:43	03:48	00:58	02:00	01:28	02:23	03:57	03:08
Neplaćeni posao	04:02	01:56	03:01	04:26	02:22	03:26	04:09	02:03	03:08
Učenje	00:31	00:31	00:31	00:13	00:10	00:12	00:26	00:25	00:25
Lične potrebe	11:20	11:06	11:13	12:08	12:03	12:06	11:34	11:22	11:28
Slobodno vreme	05:08	05:43	05:25	06:15	07:23	06:48	05:27	06:11	05:49
Ostale aktivnosti	00:01	00:01	00:01	00:01	00:01	00:01	00:01	00:01	00:01

Kada se ovako velike razlike između žena i muškaraca jave u nekoj oblasti u pogledu nivoa učešća, pristupa, prava, naknade ili beneficija, onda kažemo da postoji rodni jaz. Ukratko opisan, rodni jaz na selu karakteriše više rada, a manje imovine za žene, kao i rasprostranjeno nasilje prema ženama. To znači da normativno strateški okvir još nije dao željene rezultate u praksi i da je neophodno da se još doslednije primenjuje, uz izdavanje više novca, jačanje kapaciteta organa i praćenje rezultata, kako bi se na vreme uvele dodatne posebne mere i korigovale postojeće. Svega 12% poljoprivrednih gazdinstava je registrovano na žene²³. Istovremeno, neplaćeni ženski rad iznosi čak 21% bruto domaćeg proizvoda u Srbiji, dok u EU neplaćeni rad učestvuje sa 11%.

Oblast koja je predstavljala prioritet u radu ali u kojoj napredak nije zadovoljavajući je nasilje u porodici i partnerskim odnosima. Prema podacima Autonomnog ženskog centra objavljenim u publikaciji Crna statistika bez adekvatnog sistemskog odgovora: Femicid u Srbiji 2014-2023. godine²⁴, najčešće žrtve femicida su prikazane na infografiku.

²² Korišćenje vremena u Republici Srbiji, 2021, Republički zavod za statistiku <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=13924&a=18&s=1808?s=1808>

²³ Od ukupno prijavljenih broj žena nosioca porodičnog poljoprivrednog gazdinstva je 122.534, dok je ukupan broj žena koje su prijavljene u svojstvu člana registrovanog porodičnog gazdinstva 223.957 Izvor <https://www.politika.rs/sr/clanak/566713/Sve-vise-zena-u-sektoru-poljoprivredne-proizvodnje>

²⁴ <https://www.womenngo.org.rs/vesti/2056-crna-statistika-bez-adekvatnog-sistemskog-odgovora-femicid-u-srbiji-2014-2023-godine>

Pomaci za žene iz osetljivih grupa, posebno za one iz višestruko osetljivih grupa su nevidljivi. „Nedovoljno prepoznavanje i razumevanje specifičnih okolnosti u kojima se nalaze osobe iz osetljivih grupa, nepotpuno i nedosledno integrisanje njihovih potreba u javne politike i mere koje doprinose njihovoj inkluziji u oblastima značajnim za ostvarivanje rodne ravnopravnosti.“²⁵

Između ostalog „izostaje prepoznavanje i uvažavanje razlika u potrebama i problemima sa kojima se susreću žene i muškarci a posebno ranjive grupe i praćenje podataka i pokazatelja koji o tome govore... Nije obezbeđeno stabilno, transparentno i održivo finansiranje javnih politika, mera i aktivnosti na unapređenju rodne ravnopravnosti, kao i mehanizama rodne ravnopravnosti... Nije obezbeđena dugoročna podrška radu ženskih OCD, uključujući i one koje ženama pružaju specijalizovane usluge podrške.“²⁶ Takođe, nema dovoljno znanja o intersekcionalnim pristupima i teži se tome da jedno rešenje bude plasirano za sve grupe, bez obzora na razlike u životnim okolnostima, potrebama i pristupu resursima.

Veoma mali broj lokalnih samouprava su donele Lokalne akcione planove za rodnu ravnopravnost, a i one koje jesu, ne finansiraju prepoznate prioritete. I dalje je mali broj lokalnih samouprava koje primenjuju rodno odgovorno budžetiranje u svih 17 programa. Iako je predviđeno uključivanje građana i građanki u proces donošenja budžeta, u praksi se mere planiraju i budžetiraju bez konsultacija sa organizacijama civilnog društva, a pogotovo organizacijama koje imaju za cilj unapređenje rodne ravnopravnosti, osnaživanje žena, prevenciju i zaštitu od nasilja.

Posebno je evidentna nedovoljna zastupljenost žena iz pojedinih ranjivih društvenih grupa i otežan njihov pristup pravima koja imaju (žene sa sela, starije žene, žene sa invaliditetom, žene žrtve nasilja, samohrane majke, žene iz manjinskih zajednica, žene neformalni negovatelji dece i posebno odraslih i starijih obolelih osoba). Nedovoljno se prepoznaju i razumeju specifične okolnosti u kojima se nalaze žene iz ranjivih društvenih grupa pa otuda su nepotpuno i nedosledno integrisane njihove potrebe u javne politike i u mere koje doprinose njihovoj inkluziji u oblastima značajnim za ostvarivanje rodne ravnopravnosti.

Dnevne usluge u lokalnoj zajednici iz oblasti socijalne zaštite nisu razvijene u svim opštinama, a posebno ne u seoskim sredinama, kako bi omogućile preraspodelu neplaćenog negovateljskog rada između porodice (žene) i lokalne zajednice. U lokalnim zajednicama gde su razvijene dnevne usluge u zajednici, ne obuhvataju sve korisnike kojima su potrebne i ne funkcionišu u svim zajednicama tokom 12 meseci u godini, već u nekim manje od šest, u nekima samo 6 ili 9 meseci godišnje. Svega 1,2% odraslih i starijih u Srbiji ima pristup uslugama pomoći u kući, u 124 lokalne samouprave, od kojih u 50% njih su dostupne manje od 6 meseci godišnje. Potrebe za uslugama u obavljanju aktivnosti lične nege (oblačenje, svlačenje, korišćenje toaleta, kupanje, tuširanje) ima skoro svaki deseti stariji stanovnik (9,5%).²⁷ Te usluge u kućnim uslovima im pružaju uglavnom članovi porodice, a najčešće žene među njima, pa ne iznenađuje što su među zaposlenima koji rade sa nepunim radnim vremenom većinom žene. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, najčešći razlozi zbog kojih žene rade nepuno radno vreme su briga o deci ili nesposobnim starijim licima (87%), porodični ili lični razlozi (61%), bolest ili invalidnost (51%). Izuzev u dve lokalne samouprave u Srbiji (Subotica i Kragujevac), ne postoje dnevni boravci za psihički izmenjena odrasla i starija lica, što posebno pogađa obolele od demencije, kojih u Srbiji ima oko 140.000, a teret brige oko njih u 95% slučajeva je na članovima porodice.

Žene imaju manju stopu aktivnosti na tržištu rada 61,3% (muškarci 74,9%). Najnižu stopu aktivnosti imaju žene bez škole 6% njih, pa žene sa nižim obrazovanjem 25,5%, i žene starije od 55 godina. Ipak iz godine u godinu povećava se aktivnost žena na tržištu rada na šta uticaj ima zakonska izmena starosne granice za ostvarivanje prava na penziju i uvođenje penala za odlazak u prevremenu penziju (do 2032. godine starosna granica i za žene biće 65 godina kao što je sada za muškarce). „Plan da se do 2032.godine izjednači odlazak u penziju za žene i muškarce ne prati i odgovarajuća redistribucija neplaćenog rada, a kojim su žene još uvek više opterećene“²⁸ Stopa rizika od siromaštva u 2021. godini za ukupnu populaciju je iznosila 21,2% a kod žena ona je bila viša 21,9%, dok kod žena starijih od 65 godina, ona je bila 24,7%.²⁹ Prosečna godišnja zarada žena iznosila je 2018. godine 917.000 RSD, a prosečna godišnja zarada muškaraca 1.008.000 RSD, što čini 9% platnog jaza u korist muškaraca. Kada su u pitanju penzije, u 2019. godini u svim kategorijama prosečna

²⁵ Strategija za rodnu ravnopravnost za period 2021- do 2030.godine, Dostignuća i izazovi, Službeni glasnik br. 103 od 4. novembra 2021.

²⁶ Ibid

²⁷ Istraživanje Zdravlja stanovnika Srbije 2019.godine, str. 125, RZS i Batut, Beograd 2021. <https://www.batut.org.rs/download/publikacije/ZdravljeStanovnistva2019.pdf>

²⁸ Polazne osnove – Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2021-2030.godine sa Akcionim planom za njeno sprovođenje za period 2021-2023.godine, 32str, Beograd jul 2021.

²⁹ Siromaštvo i socijalna nejednakost 2021. godine, Republički zavod za statistiku, Beograd, oktobar 2022 <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/html/G20221287.html#>

starosna penzija žena niža je za 20% i 16% kod invalidskih penzija.³⁰ Sve ovo potvrđuje da su žene potcenjene u sferi rada i zarada, a izuzev o starijim ženama ne znamo mnogo na tom planu o ženama iz drugih osetljivih grupa.

Otežan je pristup uslugama zdravstvene zaštite, posebno specijalističkim uslugama, ženama iz seoskih sredina, starijim ženama i ženama sa invaliditetom, zbog toga što su u ruralnim sredinama uglavnom zatvorene zdravstvene stanice i ambulate, javni transport je neadekvatan, zatim zbog arhitektonske/fizičke nepristupačnosti objekata, a ne mali broj žena iz seoskih sredina nemaju zdravstveno osiguranje, jer rade kao pomoćni članovi domaćinstva. U mnogim domovima zdravlja se ne formiraju službe kućne nege, a nisu dovoljno razvijene integrisane usluge na lokalnom nivou.

Nedovoljna je uključenost žena u najniže nivoe organizovanja i kreiranja lokalnih politika (prema istraživanjima iz 2017. godine, svega u 7,1% mesnih zajednica žene su predsednice a u savetima mesnih zajednica ih je 10,7%), iako su one brojnije u ukupnoj populaciji. Ne postoje nikakvi podaci o uključenosti žena iz osetljivih društvenih grupa i da li su one uopšte i uključene.

Da nedostaju relevantni podaci o ženama iz osetljivih a posebno iz višestruko diskriminiranih grupa, potvrđeno je i u novoj Strategiji o rodnoj ravnopravnosti. „Nedostaju podaci koji bi omogućili kontinuirano praćenje položaja žena iz višestruko diskriminiranih grupa, kao i sveobuhvatna analiza njihovog položaja, što bi doprinelo boljem sagledavanju i razumevanju i njihovih potreba vezanih za pristup pravdi i rezultiralo uključivanjem odgovarajućih mera u javne politike kako bi se otklonile prepreke koje otežavaju pristup pravdi.“³¹

Takva je situacija i u gradu Čačku (Moravički okrug), i u opštini Trstenik (Rasinski okrug). Lokalne samouprave Čačka i Trstenika još uvek nisu donele Lokalne akcione planove za rodnu ravnopravnost. Samo u dve mesne zajednice u Čačku i dve u Trsteniku su predsednice žene. Uslugu socijalne zaštite pomoć u kući koristi tek 92 odraslih i starijih u Čačku (u gradskoj sredini i u pet prigradskih), a u Trsteniku 80 iz gradske sredine i iz tri sela, od ukupno 29 koliko ih ima u opštini. Dnevnih boravaka za psihički izmenjene odrasle i starije nema ni u Čačku, ni u Trsteniku. Nedostatak usluga u zajednici, za brigu o deci, bolesnima i starijima, smanjuje šanse žena, a posebno onih sa sela, na tržištu rada. Od 29 sela u Trsteniku, zdravstvene stanice postoje u 4 sela: Drenova, Medveđa, Milutovac i Stopanja, a od 56 sela u Čačku u 14 sela i to ne u svima svakog radnog dana. Sve ovo i te kako utiče da žene iz posebno osetljivih grupa a naročito one iz višestruko osetljivih budu isključene, ili su im sasvim umanjene šanse za korišćenje usluga i prava koja im rođenjem pripadaju. Ako se svemu ovome doda i informacija da i dalje živimo u tradicionalnom i patrijahalnom društvu, onda ne čudi što su žene i dalje diskriminisane u svim sverama života, a posebno ranjive grupe žena koje žive na selu.

Otuda kroz projekat „Žene su pokretači promena“ želimo da, kroz saradnju sa udruženjima Laris iz Čačka i Ženska inicijativa iz Trstenika, damo doprinos da se stvore uslovi kako bi potrebe žena iz pomenutih ranjivih grupa iz Čačka i Trstenika bile integrisane u mere koje doprinose njihovoj inkluziji u oblastima značajnim za ostvarivanje rodne ravnopravnosti (razvijenije usluge socijalne i zdravstvene zaštite u lokalnim zajednicama i bolji položaj na tržištu rada). Zatim, da budu svesne svojih prava i imaju znanja i kapacitete da učestvuju u donošenju odluka na lokalnom nivou, koje se i njih tiču. Konačno, ne samo da imaju znanja i kapacitete da učešće već i da stvarno budu uključene i učestvuju.

Ovo ćemo postići kroz istraživanje dostupnosti postojećih usluga socijalne i zdravstvene zaštite i potrebe za nedostajućim uslugama kao i analizu mera na tržištu rada za zapošljavanje žena iz ranjivih kategorija, i o njihovoj uključenosti na mestima gde se donose odluke koje se i njih tiču; kroz obuke za osnaživanje žena iz ova dva grada i ženskih OCD iz Moravičkog i Rasinskog okruga u oblasti rodne ravnopravnosti, o pravima iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite i obuke o značaju njihovog većeg učešća u kreiranju i donošenju politika razvoja lokalnih zajednica i kvalitetnijeg života ljudi u njima.

Kao rezultat istraživanja proizići će preporuke za unapređenje dostupnosti postojećih i razvoj nedostajućih usluga socijalne i zdravstvene zaštite, za bolji položaj na tržištu rada i za veću uključenost na mestima na kojima se donose odluke koje se tiču i žena iz osetljivih društvenih grupa, uključujući i one koje su višestruko diskriminisane, u Čačku i Trsteniku. Konačno zajedno sa tim ženama i OCD koje rade sa njima i za njih vodićemo kampanju da preporuke ne ostanu samo mrtvo slovo na papiru.

30 Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021 do 2030. godine, str. 16, Službeni glasnik 103 od 4. novembra 2021, Vlada Republike Srbije <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=c604e89b-4ee0-44be-941a-41cdab60a8f5>

31 Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021 do 2030. godine, str. 30, Službeni glasnik 103 od 4. novembra 2021, Vlada Republike Srbije <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=c604e89b-4ee0-44be-941a-41cdab60a8f5>

1.2. Opis istraživanja

Istraživanje je urađeno u periodu od jula do oktobra 2023.godine putem analize dostupnih javnih podataka, kao i terenskog istraživanja kroz prikupljanje primarnih podataka na dva načina: kroz fokus grupe i dubinske intervjuje. Razgovorali smo sa ženama iz ranjivih i višestruko ranjivih grupa³², sa ženama iz ženskih organizacija civilnog društva (u daljem tekstu: ŽOCD), koje rade sa njima/za njih i sa predstavnicima javnih ustanova iz socijalne i zdravstvene zaštite, tržišta rada i iz lokalnih samouprava Čačka i Trstenika.

Koristili smo dokumenta Republičkog zavoda za statistiku, druga bitna dokumenta sa nacionalnog nivoa, dostupna dokumenta lokalne samouprave Čačak i Trstenik, izveštaje o radu ustanova zdravstvene i socijalne zaštite za 2022. godinu u Čačku i Trsteniku, podatke filijala Nacionalne službe za zapošljavanje (u daljem tekstu: NSZ) i istraživanja Zavoda za javno zdravlje Moravičkog okruga.

Razgovarali smo sa 80 žena i 2 muškarca iz Čačka i Trstenika. Sa 30 žena smo razgovarali tokom obuka koje smo za njih organizovali, sa 48 njih razgovore smo obavili u sedam fokus grupa, a sa četiri žene putem dubinskih intervjuja. Tri fokus grupe su sačinjavale žene iz ranjivih grupa (dve u Čačku i jedna u Trsteniku), a po jednu u Čačku i Trsteniku su sačinjavale predstavnice ŽOCD/pružaoca usluga iz socijalne zaštite, dok po jednu predstavnicu javnih ustanova bitnih za temu istraživanja. **Teme razgovora su bile:**

- politike lokalne samouprave, koje se tiču rodne ravnopravnosti i odnose se na ranjive grupe žena i koji su ključni prioriteti na koje kreatori politika treba da se fokusiraju kako bi obezbedili veću uključenost žena iz ranjivih grupa;
- diskriminacija žena iz osetljivih i višestruko osetljivih grupa, da li je one prepoznaju i da li znaju koja prava imaju;
- tržište rada, koje mere se preduzimaju za veću zapošljivost žena iz osetljivih grupa;
- socijalna i zdravstvena zaštita, poznavanje prava i pristup žena uslugama.

Razgovore sa ženama tokom obuka obavili smo u junu i julu mesecu a u fokus grupama i putem dubinskih intervjuja, obavili smo između 21. avgusta i 6. septembra 2023.godine.

2. Grad Čačak

Grad Čačak se nalazi na oko 145 km južno od Beograda i obuhvata teritoriju od 636km². Lociran je u središnjem delu centralne Srbije u Moravičkom okrugu, između opština Gornji Milanovac na severu i Lučana na jugozapadu. Na zapadu je opština Požega koja pripada Zlatiborskom okrugu, istočno je opština Knić koja je u sastavu Šumadinskog okruga, a na jugoistoku je opština Kraljevo koja pripada Raškom okrugu. Grad Čačak je upravno sedište Moravičkog okruga. U Čačku ima 69 mesnih zajednica od kojih su 56 seoske, a 13 gradske.

Prema popisu stanovništva iz 2022. godine, grad Čačak ima 105.612 stanovnika od kojih su 54.594 žene. U odnosu na popis iz 2011.godine smanjen je broj stanovnika za 9.460 (17,33%). U pogledu starosne strukture broj dece mlađe od 15 godina (15.159, odnosno 14,35%) je znatno manji od broja stanovnika koji imaju 65 i više godina (24.416, odnosno 23,12%), što grad Čačak svrstava u demografski stara područja sa prosečnom starošću stanovnika 44,45 godina. Na gradskom području živi 69.598 stanovnika, od kojih je 36.581 žena, a na seoskom 36.014 stanovnika, od kojih je 18.013 žena. Kao i u drugim gradovima i opštinama u Srbiji, broj stanovnika se smanjuje (u odnosu na Popis iz 2011. godine, broj stanovnika se smanjio za 9.725, a posebno je primetan pad broja stanovnika u seoskim područjima (18% naspram 4,86% u gradskoj sredini).

Čačak je razvrstan u prvu grupu, među 20 najrazvijenijih, opština i gradova u Srbiji (čiji je stepen razvijenosti iznad republičkog proseka). To potvrđuje i indeks društvenog razvoja, koji je za grad Čačak bio 53,71 u 2018. godini. Najniži indeks te godine imala je opština Gadžin Han (30,49), a najviši beogradska opština Vračar (65,38). Inače, indeks društvene razvijenosti prati trendove društvenog razvoja u šest oblasti: demografija, ekonomska aktivnost, obrazovanje, socijalna zaštita, zdravstvena zaštita, ostali pokazatelji kvaliteta života i društvene participacije.³³

Čačak je prestonica kulture u Srbiji u 2023.godini.

³² Žene sa sela, starije žene, žene sa invaliditetom, žene žrtve nasilja, samohrane majke, žene iz manjinskih zajednica, žene neformalni negovatelji dece i posebno odraslih i starijih obolelih osoba.

³³ Indeks društvenog razvoja gradova i opština, za 2018, (datum pregleda 5.9.2023) <https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/indeks/>

2.1. Politike rodne ravnopravnosti lokalne samouprave grada Čačka

U dokumentu Plan razvoja grada Čačka 2023 – 2030, u uvodnoj reči gradonačelnika piše između ostalog da je važno: „da i dalje Čačak ostane grad koji brine o rodnoj ravnopravnosti i socijalno ugroženom stanovništvu”.³⁴ U istom dokumentu se navodi da: „uprkos zakonskim rešenjima žene su još uvek neravnopravne. Rodna nejednakost je i dalje prisutna u svakodnevnom životu, i dalje se uočava institucionalno nepoštovanje jednakih mogućnosti u ekonomskim i društvenim odnosima“. Kao posebno ranjiva grupa žena, u pogledu jednakih mogućnosti ostvarivanja ljudskih prava u svim oblastima javnog i privatnog života, od mogućnosti da ravnopravno učestvuju na pozicijama odlučivanja, do pristupa zdravstvenim, obrazovnim, socijalnim i drugim uslugama, finansijama i nasleđivanja gazdinstava i druge imovine, navode se žene koje žive u seoskim područjima. Prema rezultatima popisa poljoprivrede iz 2012.godine samo 16,78% žena upravlja poljoprivrednim gazdinstvom.³⁵

Lokalna samouprava grada Čačka je osnovala Komisiju za ravnopravnost polova i podršku porodici kao stalno radno telo Skupštine, koja treba da prati ostvarivanje, zaštitu i unapređenje položaja porodice, ravnopravnost žena i muškaraca, daje mišljenje o predlozima propisa i odluka koje donosi Skupština grada, predlaže aktivnosti i preduzimanje mera kojima se ostvaruje politika jednakih mogućnosti na nivou Grada. Ovu komisiju čine 4 člana iz reda odbornika, (predsednik i 3 člana) i 3 člana iz reda građana. Članove Komisije bira Skupština grada i to 4 člana iz reda pripadnika manje zastupljenog pola. Sadašnji sastav Komisije čine 6 žena i 1 muškarac. U radu Komisije mogu učestvovati i druga lica po pozivu, bez prava odlučivanja.

Učesnice fokus grupa kažu da još uvek ne vide da je ta komisija posebno aktivna, niti osećaju dobrobiti od njenog rada.

Za pohvalu je činjenica da je grad Čačak formirao Radnu grupu za rodno odgovorno budžetiranje.³⁶ Kada je u pitanju primena rodno odgovornog budžetiranja, u budžetu za 2023. godinu, žene na selu su prepoznate u programu 4 Razvoj turizma u programskoj aktivnosti Unapređenje kapaciteta za bavljenje turizmom za žene iz seoskih domaćinstava sa ciljem da se povećaju ekonomska aktivnost i prihodi od turizma za žene na selu i indikatore koji prate broj edukacija, broj učesnica, broj novoregistrovanih smeštajnih kapaciteta i broj žena koje su proširile svoju delatnost. U programu 5 Poljoprivreda i ruralni razvoj, rodna perspektiva je uvedena u projekat Odvaži se osnaži se – edukovane žene za napredno selo. Povećanje ekonomske aktivnosti i konkurentnosti od poljoprivrede za žene na selu prate indikatore broj učesnica na sajmovima i broj žena koje su povećale svoju konkurentnost. Ostale korisnike, grad Čačak ne razvrstava po polu, što nije u skladu sa Uputstvom Ministarstva finansija za pripremu budžeta. Obaveza je sveih budžetskih korisnika da sve podatke koji se odnose na lica učine dostupnim razvrstane po polu. Takođe, potrebno je da se ubrza primena rodno odgovornog budžetiranja u svih 17 budžetskih programa.

Lokalna samouprava još uvek nije obrazovala Savet za rodnu ravnopravnost niti je donela Lokalni akcioni plan za rodnu ravnopravnost, koji treba bitno da u znatno većoj meri utiču na unapređenje položaja žena u društvu. Nema ni lokalnu strategiju za socijalnu zaštitu.

Uprkos ravnopravnosti na papiru, u dokumentima, žene u Čačku nisu ravnopravne sa muškarcima u realnom životu. **Žene smatraju da je rodna ravnopravnost dobra za društvo, ali uviđaju da patrijarhalne norme odnose prevagu u odnosu na zakonsku regulativu.** Na primer, na pitanje ženama, zašto se odriču nasleđivanja na ostavinskim raspravama, najčešći odgovori su: „kako da uzmem nešto što pripada bratu ili sinu”.

Podaci o participaciji žena u Skupštini grada Čačka pokazuju da među 75 odbornika, 29 njih su žene (39%), a 46 muškarci (kvota po izbornom zakonodavstvu za manje zastupljen pol iznosi 40% od 2020.godine), što znači da je formalno kvota ispunjena i da je postignut formalni napredak u zastupljenosti žena u odnosu na predhodni izborni ciklus. Formalna rodna ravnopravnost može da bude korak u pravcu suštinske rodne ravnopravnosti. Ipak, važno je da se uvek ima na umu činjenica da je suštinska rodna ravnopravnost cilj. Suštinska rodna ravnopravnost usmerena je na stvarno iskustvo žena iz različitih grupa, a posebno na žene iz ranjivih grupa. Drugim rečima, usmerena je na eliminisanje nejednakosti u ishodima i na postizanje rezultata koji omogućavaju da sve žene u potpunosti uživaju u pristupu pravima jednako kao i muškarci i da se kroz politike i mere vodi računa o potrebama i situacijama u kojima žive različite grupe žena i muškaraca.

³⁴ Plan razvoja grada Čačka 2023-2030, str.8. Čačak, 2023.

³⁵ Ibid, str. 33

³⁶ Rešenje o izmeni Rešenja o obrazovanju Radne grupe za rodno odgovorno budžetiranje za grad Čačak, (Sl. listu grada Čačka”, br. 1/2023 od 2.2.2023.)

Ovaj rezultat je direktna posledica uspostavljene kvote koja doprinosi ravnomernoj zastupljenosti oba pola na izbornoj listi u skladu sa Članom 41 Zakona o lokalnim izborima³⁷. Dakle, u formalnom smislu, kvota je ispunjena. Suštinska rodna ravnopravnost ka člijem ostvarenju vodi naš normativno strateški okvir, uzima u obzir stvarne okolnosti u kojima žive žene iz različitih grupa, a koje još uvek nemaju jednak nivo prava, jednak pristup resursima, kontrolu nad resursima i ne učestvuju u odlučivanju, niti imaju ravnomerno učešće u koristima koje ove odluke donose određenim grupama u zajednici. Prema tome, **ravnopravnost u zakonu ne pretače se u dovoljnoj meri u ravnopravnost u šansama ili ishodima**. Dobra ilustracija za ovo je nedostatak podataka o broju odbornika koje potiču iz ranjivih grupa žena, kao što su žene sa invaliditetom, Romkinje, ili žene koje žive na selu. Iz pregleda starosne strukture odbornika vidi da tri odbornice pripadaju starijim ženama (imaju 65 i više godina).

Samo u dve od 69 mesnih zajednica u Čačku su predsednice Saveta mesne zajednice žene i to u jednoj seoskoj (Ježevica) i u jednoj gradskoj mesnoj zajednici. Inače u većini mesnih zajednica istekli su mandati članovima i predsednicima Saveta (očekuju se izbori), te nema relevantnih pokazatelja o uključenosti žena pa ni žena iz osetljivih grupa u savete mesnih zajednica. Iz razgovora sa ženama saznali smo da uglavnom nema žena ni u savetima mesnih zajednica, posebno u seoskim zajednicama, one kažu da su: *„To muški poslovi, dok je naše da radimo u kući i na imanju i da brinemo o deci i bolesnima, ako ih ima“*. A dodaju i: *„Kako bi bilo lepo videti da u mesnim zajednicama ima više žena, sigurno bi se one borile u korist žena da se donesu neke odluke“*.

Čačak – podzastupljenost žena u Savetima MZ

Udruženje poslovnih žena „Nadežda Petrović“ u Čačku pokreće brojne inicijative u cilju stvaranja poslovne mreže žena u preduzetništvu, koje obavljaju i razvijaju posao na kreativan način i žene koje nameravaju da pokrenu sopstveni biznis, promovisanju i unapređenju ženskog preduzetništva. Realizuje projekte na temu, poput projekta „Unapređenje bezbednosti devojčica i žena na selu“ koji je realizovan u saradnji sa Poverenicom za zaštitu ravnopravnosti uz finansijsku podršku Ambasade Norveške.

Udruženje Laris u Čačku pokreće različite inicijative i realizuje projekte u cilju unapređenja i promovisanja rodne ravnopravnosti, prava žena i antidiskriminacionih politika. Svojim aktivnostima nastoji da doprinese unapređenju lokalnih politika i poboljšanju položaja ranjivih kategorija žena. Izdvajamo projekte: „Ponovo snažna i važna“, koji je realizovan uz podršku Agencije za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women) i „Povezivanjem i saradnjom udruženja žena do boljeg položaja žena na selu“, koji je realizovan u saradnji sa ACT Zajedno za aktivno građansko društvo.

U zvaničnim dokumentima lokalne samouprave, u kojima se tretiraju i pitanja rodne ravnopravnosti, nigde nema nabrojano koje su to grupe žena poseno ranjive i višestruko diskriminisane.

³⁷ („Sl. glasnik RS“, br. 14/2022).

Koliko je izražen rodni jaz možda može da posvedoči i podatak koji stoji na internet stranici Wikipedia, o gradu Čačku, na kojoj je među 65 poznatih ličnosti iz Čačka, navedenih po imenu i prezimenu samo 9 žena (Milka Minić, ministarka prosvete, Margita Radović, direktorka gimnazije, Nadeždea Petrović, slikarka, Radmila Bačkočević, operna pevačica, Višnja Urošević, majka kneza Miloša, Milica Vučetić, narodna heroína, Sonja Savić, glumica, Lila Radonjić, novinarka i Ivana Jorović, teniserka).³⁸ Dakle, kulturno-istorijski doprinos žena nije adekvatno prepoznat.

Iz razgovora sa ženama na pitanja o politikama rodne ravnopravnosti žena iz osetljivih i višestruko osetljivih grupa izdvajamo:

Prilikom obuke žena iz osetljivih grupa i zaposlenih u sistemu socijalne zaštite, na temu pristupa socijalnim i ekonomskim pravima, razgovarali smo sa njima i o preprekama koje imaju u pristupu pravima. Kao najvažnije prepreke u pristupu pravima, žene su navele: neinformisanost žena o pravima i načinima na koje mogu da ih ostvare; nedostatak porodične podrške ženama iz osetljivih kategorija i nedovoljno slobodnog vremena da se bave sopstvenim problemima, zbog zauzetosti poslovima za račun drugih članova u porodici; manjak samopouzdanja, pasivnost pojedinih grupa žena i osećaj sramote kada traže pomoć. One koje se opredele da traže pomoć, nailaze na brojne prepreke, počev od nemogućnosti fizičkog odlaska do ustanove za pomoć, nemogućnosti da odvoje novac i plate prevoz da bi otišle do grada, nemogućnosti da se izbore sa administrativnim procedurama i pribavljanjem potrebne dokumentacije, što ih najčešće toliko obeshrabri da ubrzo i odustaju iako su pokušale.

Sa druge strane, kod pružaoca usluga, kao prepreke pristupu pravima ovim grupama žena, učesnici su naveli: da je prisutan nedostatak stručnih kadrova za obavljanje ogromnog obima posla koji imaju i preopterećenost administrativnim procedurama, na račun posvećenosti korisniku; da je evidentan nedostatak finansijskih resursa u lokalnoj samoupravi za finansiranje potrebnih usluga te otuda i nedovoljan obuhvat korisnika postojećim uslugama pomoći u kući za starije osobe, ličnog pratioca i personalnog asistenta za osobe sa invaliditetom. Posebno naglašavaju da je nedovoljan obuhvat korisnika iz seoskih sredina. Izdvajaju i da je loša saradnja između sistema i različita regulativa kod različitih sektora za ostvarivanje istih prava (na primer, Krivični zakonik i Porodični zakon različito definišu šta je nasilje u porodici).

Iz razgovora sa ženama u fokus grupama i dubinskim intervjuima izdvajamo:

Na pitanje koje sve žene spadaju u osetljive i višestruko osetljive grupe žena učesnice fokus grupa su nabrajale žene koje su prepoznate i u zvaničnim dokumentima³⁹, a kao posebno osetljive dodale su i: hronično obolele žene a koje nemaju zdravstveno osiguranje, mlade žene buduće majke, posebno koje su nezaposlene, mlade žene koje veruju da samo svojom lepotom mogu da dođu do pozicije u društvu i Romkinje.

„Mlade žene, buduće majke, su jako ranjive. U pitanju je porođaj, pre svega želja da se dobije potomstvo. Njihovo zdravlje, njihovo prihvatanje u porodilištu i šta sve tamo preživljavaju, njihova ishrana, njihovo lečenje, posle, kad izađu iz bolnice, gde i ko o njima vodi računa, i da li je to dovoljno?” (autorki citata je aktivistkinja OCD, lekarka u penziji sa iskustvom u privatnoj praksi)

„Ima žena koje žive na selu i rade u poljoprivredi a ne plaćaju zdravstveno osiguranje pa kada se razbole i ne idu lekaru ili se leče na svoju ruku, pa kada baš zagusti onda moraju kod privatnika što ih finansijski ojadi“.

Kao najveće probleme žena iz osetljivih grupa izdvojile su:

- nedovoljnu informisanost/obaveštenost o pravima koje žene imaju kao i načinima kako da ih ostvare;
- siromaštvo i potpuna isključenost starijih žena bez redovnih ličnih primanja, koje žive u samačkim domaćinstvima a bez podrške su mlađih i posebno izdvajaju one koje žive na selu i one koje su bolesne i zavisne od pomoći drugih;
- loš materijalni položaj radno sposobnih žena koje žive na selu, gde kao rešenje predlažu da se stvore uslovi da se i one zaposle u selu na pola radnog vremena, kako bi popravile svoj i materijalni položaj svojih porodica;

³⁸ Internet stranica Wikipedija, o Čačku, datum pregleda: 9. septembar 2023, <https://shorturl.at/abBT7>

³⁹ osetljive društvene grupe su žene sa sela, žrtve nasilja, kao i grupe lica koje se zbog društvenog porekla, nacionalne pripadnosti, imovnog stanja, pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, starosti, psihičkog i/ili fizičkog invaliditeta, života u nerazvijenom području ili iz drugog razloga ili svojstva nalaze u nejednakom položaju; Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Član 6, ("Sl. glasnik RS", br. 52/2021)

- otežano zapošljavanje žena iz osetljivih grupa;
- mali obuhvat starijih žena i žena sa invaliditetom uslugama pomoći u kući, posebno onih koje žive u seoskim sredinama
- nemogućnost da ove žene utiču na promene koje bi poboljšale kvalitet njihovog života, poput bolje dostupnosti usluga zdravstvene zaštite, struje u seoskim sredinama, infra strukturnih objekata u seoskim sredinama

„Nemaju žene gde da se obaveste. Ne mora žena od 70-80 godina, da koristi internet i ima dostupne mreže i informacije. Neobaveštenost na selu je strašna. Na šta žena sve ima pravo iz zdravstvene zaštite, socijalne zaštite, oko poplava i nadoknade štete...”

„Na žalost imamo još uvek nepismene žene, posebno iz reda starijih, zato su nam neophodne kancelarije za stare. Ako mogu mladi, kojih ima 19% da imaju kancelariju za mlade, ako postoji mehanizam za to, treba i stari da ih imaju, po istom principu”.

„Čačanska sela su „slepo crevo“. Selo je zanemareno. Političari dolaze samo pred izbore.”

„U svakom selu bi mogla da bude neka fabrika/pogon, neka firma, gde bi mogle žene sa sela da rade na pola radnog vremena, da im ne bude daleko za putovanje, da imaju neko lično primanje, što bi mnogo značilo za žene sa sela”.

Ova izjava pomalo zvuči kao vajkanje za onim što je nekada bilo pa liči kao spas jer je poznato, ali takvo rešenje nije uvek i stvarno moguće. Bar je Čačak danas poznat kao grad sa puno preduzetničkih radnji i malih fabrika.

Učesnice u razgovorima, žene iz ranjivih grupa ne prepoznaju bilo koju uspešnu aktuelnu politiku lokalne samouprave koja se odnosi na osetljive grupe žena izuzev mera Nacionalne službe za zapošljavanje, za samozapošljavanje i zapošljavanje teže zapošljivih grupa žena. Kažu da osetljive grupe žena niko i ne prepoznaje, niti ih šta pita, već ih se sete samo kada treba da plate porez na imovinu ili idu na glasanje. Sa predstavnicama OCD se sreću i tada dobijaju neke informacije o ugroženim ženama ali pitanje je šta sa njima urade.

„Ne. Ništa konkretno nije preduzeto za žene. Uvek se obeća, a ništa ne urade ni za sve stanovnike što obećaju”.

„Ne znamo da se u lokalnim akcionim planovima specifično navode žene iz osetljivih grupa, a ni da postoje neki akcioni planovi.”

„Lično, pošto sam bila u skupštini svojevremeno, nisam videla da se lokalna vlast mnogo za žene brinula. I kada smo nametale neka pitanja nije postojala dobra volja da se šta promeni”

„Nešto rade na infrastrukturi okolo, ali to je za dobrobit svih, pa i za žene iz ranjivih grupa”

„Ja nisam znala ni da žene imaju mogućnost da daju svoj predlog da se nešto uradi u našem selu”.

„Na sastanku mesne zajednice su sve muškarci, niko ne zove žene – ovde se žene ništa ne pitaju, o svemu odlučuju muškarci”.

Predstavnice ženskih OCD i iz javnih ustanova su nabrajale neke od programa i mera koje finansira ili sufinansira lokalna samouprava:

„CSR je organ lokalne samouprave. Samohranim roditeljima finansiraju usluge za decu u zajednici, imaju personalnog asistenta, zatim gerontodomačice, narodnu kuhinju (600 do 700 korisnika koje opslužuje Crveni krst)”.

„Prevoz za penzionere, sufinansiraju 40% gde god da ideš, a oni sa preko 65 godina, imaju besplatno na teritoriji opštine, zatim prevoz za decu do 5 godina starosti”.

„Postoje programi koje kao lokalna udruženja sprovodimo, pod određenim pokroviteljstvom grada, ali je to nešto što je zaista minimalno. Grad ne finansira sve naše programe. Grad Čačak finansira poslovne sekretare svih udruženja OSI i jedan, manji deo aktivnosti. Mi smo ti koji pokušavamo nešto da uradimo i da kroz projekte pomognemo i ženama na selu i mladim devojkama i ženama, ali se zaista susrećemo sa velikim problemima i velikim zahtevima i nekada ne možemo ni mi kroz projekte da pokrijemo sve potrebe”.

„Ja gledam sa ljudske strane, mislim da ništa nije urađeno za starije žene na selu. Po meni su to najranjivije

grupe. Invalidno lice, za njega se neko mora pobrinuti, ono ne može samo. Za staračka samačka domaćinstva niko se još nije pobrinuo. Ne postoji ni udruženje, ni organizacija, niko”.

Žene iz osetljivih grupa, kao i iz ženskih OCD i iz ustanova, se slažu da nema nigde zbirnih podataka o ukupnim potrebama žena iz različitih ugroženih grupa i obuhvatu tih žena merama, ali da svaka OCD, odnosno ustanova, ima podatke o problemima i potrebama za svoju ciljnu grupu, makar za one koje su njihove članice ili koriste njihove usluge. Na nivou lokalne samouprave nema takvih podataka.

„Svake godine kada se obeležava svetski dan OSI, gradonačelnik ili zamenik sa svojim pomoćnicima, okuplja predstavnike udruženja OSI. Na tim sastancima mi uvek iznosimo probleme sa kojima se susrećemo, a ti problemi su i problemi žena. Nekada se to reši, u malom procentu, nikada do kraja, ali nas saslušaju”.

Koja su to ključna ograničenja koja vaša lokalna samouprava (udaljem tekstu LS) ima pri pružanju pomoći osetljivim grupama žena? (novac, kapaciteti, netransparentno trošenje, neprilagođene mere i sl?)

Učesnice na razgovorima u fokus grupama i dubinskim intervjuima kao ključna ograničenja su izdvojile: da nadležni u lokalnoj samoupravi nemaju dovoljno sluha, znanja a i neobavešteni su i nezainteresovani za probleme žena iz ranjivih grupa, kao i za ranjive društvene grupe sveukupno. Ne koriste resurse koje imaju ŽOCD. Nadležni nisu ni formirali Savet za rodnu ravnopravnost, a u njega treba da uđu i predstavnice OCD i nisu izradili Lokalni akcioni plan za rodnu ravnopravnost. U pojedinim javnim službama nadležni se neodgovorno ponašaju prema iskazanim problemima žena i ostalih građana i ne reaguju adekvatno na njih i njihove predloge.

Ovi odgovori najbolje ilustruju stanje u praksi:

„Nemaju sluha nadležni u lokalnoj samoupravi, velika je njihova nezainteresovanost. I oni su isto neobavešteni. Na primer, načelnik za društvene delatnosti bi trebalo, ovo je delom njegovo, onda bi svi ovi predsednici komisija trebalo da su aktivniji, obavezni su čak da uključe jedan deo ciljne grupe u tela.”

„Osetljive društvene grupe, ne samo žene, nisu prioritet u LS, sa druge strane, nema dovoljno stručnih kapaciteta u LS. Po Zakonu o rodnoj ravnopravnosti (RR), svaka LS je dužna da pored Komisije, formira Savet za RR, gde treba da uđu i predstavnici lokalnih udruženja građana. Nismo to formirali. Godišnji izveštaj koji je Komisija bila dužna da dostavi, nije uradila. Nema ko da uradi. Ne postoji sankcija za neurađeno. Često smo u situaciji da se nešto pusti danas na sajt i to se brzinski usvoji, da bi se zadovoljila forma, ukoliko neko dolazi u kontrolu. Bazirali su se mnogo više na samu infrastrukturu, nego na samog čoveka. To im je vidljivo i s tim mogu da se hvale. I koriste to za manipulaciju širim masama”.

„Ključna rečenica je: „Kad ima volje, ima i načina“. I uvek se nađe i mogućnost i resurs ljudski i materijalni, da se pomogne. Nedostaje nam empatija prema ranjivim kategorijama žena. Njima je ponekad potrebija topla ljudska reč, iako u ovim vremenima ta reč empatija nema pravo značenje. Odatle treba krenuti a onda bi se posle našle i pare. Nije sve u novcu, ima mnogo drugih mogućnosti, da se priđe čoveku, da mu se nađe u nevolji, jer mi smo došli u neku fazu kad smo se mnogo otuđili”.

„Naše zapažanje u udruženju je da nam je najslabija karika, što se ovog dela tiče i ove oblasti, Gradsko veće za socijalnu zaštitu. Taj gradski većnik treba da pokreće određene teme, da plasira određene ideje i politike, i tu povezanost između institucija, udruženja je slabija karika.”

Ključni prioriteti na koje kreatori politika treba da se fokusiraju, kako bi obezbedili socijalnu inkluziju žena iz ranjivih grupa, po mišljenju učesnica u razgovoru su: su edukacija nadležnih u lokalnoj samoupravi, u javnim službama, OCD i edukacija samih žena iz ranjivih grupa na teme rodne ravnopravnosti i borbe protiv diskriminacije i terenska istraživanja i sagledavanje problema i potreba žena iz ranjivih grupa, te kreiranje adekvatnih mera za njihovo prevazilaženje. Formiranje kancelarije za stara lica bi bila jedna od mera, uspostavljanje psihološkog savetovaništva za žene žrtve nasilja bi bila druga mera, treća bi bila otvaranje vrtića u selima gde ima dovoljan broj male dece za grupu. Predlažu i obaveznu veću podršku ŽOCD za realizaciju aktivnosti na podršci ženama iz ranjivih grupa.

„Edukacija bi bila prva mera, koja nedostaje. Odbornici koji se izaberu, treba da se edukuju šta sve imaju na terenu i na šta treba da povedu računa. Da se uključe, da se naprave planovi, da se izdvaja više sredstava iz budžeta za te aktivnosti, Sve može kad bi bilo sluha i razumevanja. Ljudi zatvaraju oči i uši. Lokalna samouprava mora da napravi strategiju razvoja za ranjive grupe. Posebno, mimo ovoga, pa da odvoji ruralno i urbano područje, pa onda da edukuje ljude koji će raditi na terenu sa tim grupama, pa onda da vidi kako i na koji način se može pomoći ekonomski, i svim drugim vidovima, tim grupama, pa kad krenemo u jednu sredinu i videli smo da ima efekta u toj sredini, kako da raširimo tu mrežu na sva seoska područja.”

„Trebalo da sagledaju situaciju na selu. Primanja žena i poljoprivredne penzije su niske, ambulanta u većini sela nema. Pristup zdravstvenoj zaštiti je dalek i težak. Žene iz samačkih, staračkih domaćinstva u najtežem su položaju. Dok ona dođe do Čačka 20km (pa joj neko zakaže za 3 meseca), a i ako ima zakazano, možda taj lekar ima intervenciju, ta žena je jedva došla, odvojila od minimalne penzije, onda dođe, lekar nije tu.“

„Dolazi lekar dva puta nedeljno u selo. Daje upute za specijalističke usluge. Dadnu ti uput na primer za kod očnog, ali nikako ne može da ti zakaže. Ni u februaru, ni u martu, ni u aprilu i onda šta ćeš, pozoveš privatno i zakažeš pregled i platiš. Pretežno svi sad idemo kod privatnika. Ko može da plati, njemu je malo lakše. Trebalo bi onda da nam nadoknade te troškove za privatne lekare“

„Moramo prvo te žene da detektujemo, da vidimo ko su one. A onda da postoji neko mesto gde bi one mogle da dođu i da kažu: „Ja imam taj problem, da vidimo ko može da mi pomogne, ima li tog lica, koje će da prihvati da pruža podršku“, a onda to lice dalje distribuira određenim službama ono što bi trebalo da se uradi. Lično mislim kada postoje Kancelarije za mlade, što pozdravljam, što ne bi postojale i Kancelarije za stara lica“

„Trebalo da pruže veću podršku organizacijama civilnog društva, koje rade i podržavaju žene iz ranjivih grupa i da izdvoje veća novčana sredstva za projekte ženskih OCD“.

„Neophodno je da se ustanovi psihološko savetovište, ono treba za mnoge grupe ranjivih žena, za žrtve nasilja na prvom mestu, za mlade žene buduće porodilje, za one koje misle da je sve u lepoti a ne u znanju...“.

„U selu Katrga nemamo vrtić. Imamo male dece, mnogo bi značilo da možemo ovde da ostavimo dete u vrtiću, da ne moramo ići u Mrčajevece. Prošle godine je bilo samo dvoje dece za predškolsko. Ove godine imamo 12 male dece koje za dve godine treba da krenu u vrtić. Veoma bi značilo da imamo vrtić u selu. To bi majkama dalo mogućnost i za zaposlenje.“

2.2. Diskriminacija

Prema izveštaju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2022. godinu, diskriminaciji su najviše izložene žene, pre svega zbog pola i/ili bračnog i porodičnog statusa, zatim osobe sa invaliditetom, pa diskriminacija na osnovu starosnog doba, na osnovu nacionalne pripadnosti, a potom diskriminacija na osnovu zdravstvenog stanja. Pritužbe su najčešće podnošene u oblasti rada i zapošljavanja, zatim u postupku pred organima javne vlasti, u zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, pa za diskriminaciju prilikom pružanja javnih usluga ili pri korišćenju objekata.⁴⁰

U Strategiji za rodnu ravnopravnost za period od 2021 do 2030. godine, naglašeno je: „Diskriminacija je posebno izražena u zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, zapošljavanju, u pristupu socijalnoj zaštiti i dr. Mnoge, posebno starije žene sa invaliditetom vode izolovan život, ne mogu da izađu iz svojih domova ili su i u njima skućene zbog raznih prepreka. Žene sa invaliditetom se suočavaju sa problemom pristupačnosti i dostupnosti usluga zbog nepostojanja kapaciteta i/ili prilagođenosti. Nedostatak odgovarajućih usluga i službi podrške i adekvatnog obrazovanja rezultuje niskim ekonomskim statusom i zavisnosti od porodice ili onoga ko pruža negu.“⁴¹

Učesnice u razgovorima na fokus grupama i u dubinskim intervjuima se slažu da su žene, a posebno žene iz osetljivih grupa diskriminisane i da su veoma podložne diskriminaciji. Kao oblasti diskriminacije izdvajaju: diskriminaciju pri korišćenju usluga zdravstvene zaštite, zatim u sferi rada posebno kod privatnih poslodavaca, diskriminisane su starije žene i osobe sa invaliditetom zbog nepristupačnosti javnih ustanova. Kažu da žene često lično i ne prepoznaju diskriminaciju, ili je vrlo mali broj prepoznaje, a još manji nešto preduzima po tom pitanju. Iznose da se sistematično i ne radi sa ženama na edukaciji da prepoznaju diskriminaciju i kako da se zaštite od nje. Na lokalnom nivou nema posebnih mera za suzbijanje diskriminacije. Ponekad poverenica dolazi u Čačak i govori na tu temu, ali to ne dopre do svih žena. Aktivistkinje iz ŽOCD isto povremeno kroz projekte rade na pitanjima zaštite od diskriminacije, ali to sve nije dovoljno.

Evo njihovih odgovora na postavljena pitanja:

„Žene su diskriminisane na kub u svim sverama života. Znam za 17 prijavljenih slučajeva nasilja od moje

40 Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2022.godinu, str 126; Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd 2023. https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/03/RGI-2022_15.3.pdf

41 Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021 do 2030. godine, str. 46, Službeni glasnik 103 od 4. novembra 2021, Vlada Republike Srbije <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=c604e89b-4ee0-44be-941a-41cdab60a8f5>

drugarice koja radi u hitnoj pomoći, u doba korone i gde je to završilo, niko ne zna. Treba pitati tužioca i te institucije”.

„Diskriminaciji su izložene posebno žene sa sela, nezaposlene žene, starije žene, i žene sa invaliditetom.”

„Kada neko mora da je nosi bolesnu ženu na sprat da ide na komisiju na pregled jer je ustanova fizički nepristupačna, ne može se kolicima gore, to je diskriminacija”.

„Poprilično je velika diskriminacija u oblasti uslova rada žena kod privatnih poslodavaca, tu se ne vodi računa o uslovima rada, radi se u noćnim smenama iako imate malu decu, ili dijabetes. Žena je prinuđena da radi, da zaradi novac za svoju porodicu i niko je ne pita da li je dobila minimalac ili je dobila nešto preko. Čačak je smanjio nezaposlenost, imamo 5-7% nezaposlenih, ali mislim da je na nama da se više bavimo time u kakvim uslovima te žene rade”.

„Kada su u pitanju trudnice, porodilje, buduće majke, znate koliko tu ima diskriminacije? Kad se vrate sa porodijskog odsustva, na posao, najčešće ih ne dočeka radno mesto sa kog su otišle. Takva žena je teret poslodavcu, jer će svako malo izostajati. Kad su u pitanju njihova bolovanja, tu tek treba da vidite, one su osakaćene. Taman kad im treba najviše novca, nemaju ga”.

„A kako je tek ženama porodiljama koje žive na selu. Imaju li one porodijsko odsustvo i koliko ono traje? Tek one nemaju nikakve beneficije”.

„Velika su zlostavljanja, ali to žene prihvataju i trpe. Zlostavljana je u ovom društvu ona koja se zaposli, a dobija pre toga razne ponude. To se dešava na dnevnom nivou. Zlostavljana je koleginica u odnosu na kolegu, jer manje je plaćena. Srećna okolnost je što sad ova omladina koja stasava, govorim o ženama koje su učene, vredne, radne „ne daju na sebe” i svojim znanjem i umećem i angažanom su se nametnule da budu i rukovodilac i sve ostalo. Međutim, mnogo je to teže postati, ali očigledno nije to samo u Srbiji, svuda je tako”.

Dakle, sagovornice prepoznaju diskriminaciju i lošiji položaj žena u odnosu na muškarce, ali i same zapadaju u zamku da za to krive žene koje „ne prepoznaju svoja prava” ili „pristaju” na loše okolnosti u kojima žive, a koje su „svuda slične”. One ne vide strukturne barijere ni obavezu države da razvija kulturu rodne ravnopravnosti, otklanja uzroke neravnopravnosti i aktivno se bori protiv rodno zasnovanih stereotipa i predrasuda. Dominira uverenje da je “tradicija koja ženu košta u životu” nepromenljiva i stalna.

„Žene ne prepoznaju diskriminaciju, jako mali broj njih. I koja prepozna, ne može ništa da uradi. Vezane su joj ruke jer je ekonomski zavisna”.

„Ne prepoznaju žene svoja prava. Pre godinu dve je bilo predavanje kod nas u selu, mnogo lepo, o svim načinima diskriminacije i nasilja nad starijim osobama. Nakon tog predavanja ja sam se okrenula ka mojoj majci, jer i moja majka je bila tu, pitala sam je: „Da li si se našla u nekoj od ovih stavki koje su bile?”. Jeste i ona i još mnogo drugih žena. Takva predavanja su potrebna u svakom selu”.

„Jako dobro poznajemo situaciju što se tiče ženskog roda, kako god se to sad zvalo. Od starta, kako se rodi, je problem, posebno ako se prvo nije rodio sin. Kad je venčanje, pa njoj je čast što se on odlučio konačno da je oženi, a on jadan ne zna kud će sad pa mora da pristane. Pa onda tapšanje kad ona prihvati njegovo prezime, meni to sve bude šarmantno, ali to je sve u skladu sa tradicijom, pa njene obaveze u porodici i na poslu. Dođu gosti u porodicu i iznese se svašta na sto, a oni kažu kakav je domaćin! A ko je to spremio? Pa domaćica, moja žena, domaćica. Reč domaćin podrazumeva autoritet, snagu, po svim osnovama, a kad pomeneš domaćica prva asocijacija je sudopera, krpa, varjača, šerpa. To su tradicionalne porodice, a ta tradicija je ženu mnogo koštala u životu”.

„Plate žena su manje, o tome svedoče podaci, a i plate u Čačku su inače niže nego u drugim gradovima u okruženju. Takođe, veliki broj firmi radi i vikendom, većina subotom, a po neko i nedeljom, trgovine... To utiče na poremećaj porodične dinamike. Kada će porodica da se pokupi, da predahne, da se ispriča. Dakle uslovi rada su sigurno nešto čime treba da se pozabavimo. Ženama koje su u radnom odnosu je tu najteže, jer one moraju sve i u kući da spreme i urade a kada će to samo one znaju”.

„Kad dođe majka u školu i kaže: „Razredna, ja svoje dete ne viđam uopšte, ja radim drugu smenu, ono je prepodne u školi. Ja dođem u 11 sati noću, ono već spava. Ja ujutru ustajem i samo ga budim za školu. Šta ja mogu da očekujem, kako mogu da utičem na njegovo vaspitanje, kad ono mene fizički ne vidi?” A zamislite još i onu ženu koja radi i vikendom”.

„Za žene sa sela vikend i ne postoji, mi predahnemo samo na verski praznik, sve ostalo ništa, nema ni odmora, ni bolovanja, stoka ne može da čeka, niti kuhinja, ni bašta”.

2.3 Tržište rada - Zaposlenost žena iz osetljivih grupa

Lokalna samouprava grada Čačka ima formiran Lokalni savet za zapošljavanje, ima usvojen Lokalni akcioni plan zapošljavanja za period 2021-2023.godinu⁴² (Nacionalna strategija zapošljavanja je doneta za period 2021-2026. kao i Akcioni plan za njeno sprovođenje za period od 2021. do 2023. godine). Preko filijale Nacionalne službe za zapošljavanje grad Čačak učestvuje u sufinansiranju sledećih programa i mera aktivne politike zapošljavanja:

- program javnih radova, koji se organizuje u cilju radnog angažovanja teže zapošljivih lica i nezaposlenih u stanju socijalne potrebe; program obuke na zahtev poslodavca;
- program sticanja praktičnih znanja za nekvalifikovana lica, viškove zaposlenih i dugoročno nezaposlene;
- subvencije za samozapošljavanje;
- subvencije za zapošljavanje nezaposlenih lica iz kategorije teže zapošljivih

Treba naglasiti da su budžetska izdvajanja, sa nacionalnog nivoa, za aktivne politike tržišta rada dodatno smanjena u 2022. godini i dalje ostaju nedovoljna da obuhvate sve one koji traže posao.⁴³ U oblasti jednakih mogućnosti za žene i muškarce i u izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2022. godinu navedeno je da je pozicija žena na tržištu rada i dalje nepovoljna u odnosu na poziciju muškaraca. Njihova stopa zaposlenosti veća je za 14,9 procentnih poena, a njihova stopa aktivnosti za 15,2 procentnih poena veća od istih za žene.⁴⁴ Ovo je i rezultat neplaćenog kućnog rada, neadekvatne podrške ženama u usklađivanju poslovnih i porodičnih obaveza, diskriminacije mladih žena od strane poslodavaca, platnog jaza, ranijeg penzionisanja, kao i postojanje zakonskog minimuma za obavezne doprinose za socijalno osiguranje koje destimuliše formalni rad sa nepunim radnim vremenom.

Registrovana zaposlenost, na teritoriji grada Čačka u 2022.godini, prema opštini rada, iznosila je 36.838, 3/4 lica je zaposleno kod poslodavca, 1/4 su preduzetnici i samostalne delatnosti i radnici zaposleni kod njih, dok je manje od 2% registrovanih poljoprivrednih proizvođača. Broj zaposlenih prema opštini prebivališta u 2022. godini iznosio 38.137. Stopa zaposlenosti, za 2022.godinu, za Moravičku oblast, kojoj pripada i Čačak iznosila je 57,5% (na nacionalnom nivou je 50,3%) a stopa nezaposlenosti svega 4,0% i bila je najniža u Srbiji (na nacionalnom nivou iznosila je 9,4%).⁴⁵ Nezaposlenih lica na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje, Filijala u Čačku, u decembru 2022, bilo je 3.978, od kojih je 2.313 žena. Nezaposlenost je smanjena za 53% u odnosu na 2017.godinu, kada je bilo 8.450 nezaposlenih lica. Iako je procenat zaposlenosti žena i muškaraca u nešto boljem odnosu nego u ostatku Srbije i dalje se u ovom segmentu vide razlike, odnosno rodna nejednakost je zastupljena.

Među 3.978 nezaposlenih, 2.453 su iz ranjivih kategorija, a među njima je 1.467 žena.

Tabela 2: Žene iz ranjivih kategorija na evidenciji NSZ, Filijala Čačak, na dan 31.12.2022.

RB	Kategorija	Ukupno	Žene
1	Dugoročno nezaposleni (+12 meseci)	2.173	1.304
2	Osobe sa invaliditetom	147	75
3	Romi	84	45
4	Samohrani roditelji	48	42
Ukupno:		2.453	1.467

Najveći broj žena iz ranjivih kategorija, 1.304 njih, spada u dugoročno nezaposlene žene (žene koje čekaju na zaposlenje duže od 12 meseci, pa do preko 10 godina). Među njima, skoro polovina je sa prvim, drugim ili trećim stepenom obrazovanja (nemaju završenu ni srednju školu). Među 75 žena sa invaliditetom, 43 njih čekaju posao duže od 12 meseci. Među 45 Romkinja, 34 su dugoročno nezaposlene, kao i 25 od ukupno 42 žene samohrana roditelja i 1 žrtva porodičnog nasilja.

⁴² Lokalni akcioni plan zapošljavanja za period 2021. – 2023. (Sl. Slist Grada Čačka broj 9/21) donet je 2021. godine

⁴³ Radni dokument Komisije, Republika Srbija, Izveštaj za 2022.godinu, str. 118, Brisel 12.10.2022.god

⁴⁴ Ibid. str. 120

⁴⁵ Bilten Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, 2022, Republički zavod za statistiku, str. 22 i str. 13, Beograd, 2023 <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20235695.pdf>

Nacionalna služba za zapošljavanje pruža podršku korisnicima novčane naknade za slučaj nezaposlenosti i prati traženje posla ove kategorije lica. Kreira pakete mera za aktivaciju i podsticanje zapošljavanja dugoročno nezaposlenih i ima posebne mere za podršku zapošljavanju žena, posebno samohranih majki, Roma i osoba sa invaliditetom. Međutim, dugoročna nezaposlenost žena iz ranjivih grupa svedoči o tome da postoji prostor za dodatne mere.

Iz razgovora u fokus grupama i dubinskim intervjuima

Sagovornice u razgovorima se slažu da je lokalna samouprava u Čačku aktivna po pitanju stvaranja ambijenta za razvoj privrede povećanjem zaposlenosti. Ističu da ekonomija u Čačku raste, da je nezaposlenost smanjena na 5 do 7%. Naglašavaju da u gradu ima slobodnih radnih mesta sa jedne strane, a sa druge strane imaju dugoročno nezaposlene, posebno žene. Poznato im je da posoje podsticajne mere koje su definisane u Lokalnom akcionom planu za zapošljavanje poput javnih radova, podsticaja za poslodavce, obuke za gerontodomačice. Teško se zapošljavaju osobe sa invaliditetom, jer poslodavci radije plaćaju penale nego što žele da zaposle osobe sa invaliditetom. Nema dovoljno prilika da se žene izvuku iz tradicionalno „ženskih“ poslova nege i brige.

Veruju da bi se još više poboljšalo zapošljavanje žena, uključujući i žene iz ranjivih grupa, ako bi lokalna samouprava radila na razvoju socijalnog preduzetništva i socijalnih inovacija.

Napominju da ima dosta sive ekonomije.

„Problem je što sa jedne strane postoje neka mesta koja ne mogu da popune, a sa druge strane imamo, pogotovu žene, koje su dugoročno nezaposlene 20-30 godina, koje su po rečima poslodavaca neupotrebljive. One ne mogu da nađu svoje mesto iz nekih porodičnih problema ili zbog godina, zdravstvenog stanja, ona ne može da ide tamo kod privatnika, u šivari da stoji 8-10 sati“.

„Kako radno sposoban može ići na narodnu kuhinju? Kositi može i zna svako. Šut po gradu može skupljati svako. Zar ne postoji program LS da se radno sposobni koji su na Centru ili bilo gde koji primaju pomoć, da se uposle? Ako ne mogu 12, mogu 6, ili 3 meseca. Ne može čovek biti neupotrebljiv. Samo bolestan čovek“.

„Bila sam na razgovoru u Nacionalnoj službi za zapošljavanje i na obuci koju su oni organizovali. Na tri meseca sam se javljala i pre par meseci sam odustala, jer posao nisam mogla da dobijem. Počela sam da uplaćujem staž na najnižu osnovicu. Sad imam 52 godine života i oko 12 godina staža.“

„Lokalni akcioni plan za zapošljavanje koji se sprovodi svake godine, izdvajaju se zaista značajna sredstva. To moramo da pohvalimo grad i zato i jeste zaposlenost veća“.

„Teško se zapošljavaju osobe sa invaliditetom. Dobili smo podatak iz Privredne komore da više poslodavaca plaća penale, nego što hoće da zaposle osobe sa invaliditetom“.

„Razvoj Socijalnog preduzetništva bi pomogao. Ružica je to uradila fenomenalno, Priboj, i mislim da bi to moglo biti ovde. Ženski centar Užice je uveo reciklažu materijala, donose im ljudi odeću. Ono što može da se deli dalje, daju Crvenom krstu, ono što nije šiju druge stvari. I baš zapošljavaju osobe sa invaliditetom. U Priboju žene proizvode hranu, prodaju sve te proizvode, pa ostatak doniraju. Zараđuju za sebe, druže se (a ne rade puno radno vreme)“

„Treba razgovarati sa samim poslodavcima o njihovim potrebama pa da se usklađuje obrazovni sistem, jer imamo nesklad između obrazovnih profila đaka koji izlaze iz škole i potreba tržišta rada“.

„Zarade su u Čačku niske. To iz razloga što poslodavci daju minimalce i na njih plaćaju doprinose, a neki isplaćuju razliku na ruke, a to ne valja“.

2.4. Zdravstvena zaštita žena u zdravstvenim ustanovama u Čačku

Zdravlje žena je definisano kao "stanje potpunog fizičkog, mentalnog i socijalnog blagostanja", a ne samo odsustvo bolesti i nemoći. Pod zdravljem žena najčešće podrazumevamo njihovo reproduktivno, ali i celokupno zdravstveno stanje. Primarnu zdravstvenu zaštitu ženama kao i ukupnom stanovništvu grada Čačka obezbeđuje Dom zdravlja Čačak.

U gradu Čačku radi ukupno 21 ambulanta, od toga su 7 na gradskom području, a 14 na seoskom. Od 7 ambulanti na gradskom području 6 radi u 2 smene, a jedna u jednoj smeni. Na seoskom području funkcioniše 14 ambulanti, od kojih 4 rade u obe smene, 3 samo u jednoj smeni, 3 rade 3 puta nedeljno, 4 rade 2 puta nedeljno. U velikom broju sela nema ili ne rade ambulate, odnosno zdravstvene stanice.

Zdravstvenu zaštitu žene kao i svi ostali stanovnici ostvaruju preko svog izabranog lekara, doktora medicine ili specijaliste za oblast opšte medicine, zatim specijaliste ginekologa i doktora stomatologije. Takođe, mogu koristiti i usluge specijalističko konsultativne delatnosti, koje nisu u vezi sa bolničkim lečenjem. Korišćenje bolničkih usluga ostvaruje se kao nastavak dijagnostike, lečenja i rehabilitacije, započete na primarnom nivou.

U pogledu zdravlja i zdravstvene zaštite, Grad Čačak je 2018. godine spadao među bolje gradove i opštine u Srbiji. Očekivano trajanje života na rođenju u Čačku te godine bilo je 76,36 godina. Broj lekara na 1.000 stanovnika se smanjio sa 2,6 u 2011. godini na 2,5 u 2018. godini.⁴⁶

Tokom 2021. godine u Moravičkom okrugu, među odraslim stanovništvom, 89,8% registrovanih korisnika pri Domu zdravlja je posetilo svog izabranog lekara.⁴⁷ Ovo se poklapa sa podacima sa nacionalnog nivoa iz 2019. godine, koji govore da 10,2% žena i muškaraca nije posetilo lekara. Glavni razlozi neodlaska kod lekara su: finansijska nemogućnost da posete lekara (28,0% žena i 23,7% muškaraca); očekivanje da će se zdravstveno stanje stabilizovati (20,9% žena i 23,3% muškaraca) i nedostatak vremena zbog posla, brige o deci ili drugima (14,8% žena i 17,7% muškaraca).⁴⁸

U ukupnom broju poseta izabranom lekaru svega 3,5% su bile preventivne posete. Obuhvat vakcinacijom protiv gripa među starijima od 65 godina iznosio je svega 6,5%.⁴⁹ Nema razvrstanih podataka o posetama izabranom lekaru i o preventivnim pregledima žena iz gradskih, odnosno iz seoskih sredina. Takođe, ono što nedostaje od podataka je koliko stanovnika ne koristi zdravstvenu zaštitu u javnim zdravstvenim ustanovama iz razloga što nisu zdravstveno osigurani i nemaju zdravstvenu knjižicu.

U službi za zdravstvenu zaštitu žena 51,3% registrovanih korisnica su posetile svog izabranog ginekologa u 2021. godini. U odnosu na ukupan broj pregleda, svega kod 35,5% žena bilo je preventivnih pregleda.⁵⁰ Na nacionalnom nivou, preventivnim ginekološkim pregledima u 2017. godini, bilo je obuhvaćeno oko 9% žena starijih od 15 godina.⁵¹ Samo 5,3% žena je obuhvaćeno ciljanim pregledom na rano otkrivanje grlića materice.⁵² Na nacionalnom nivou, oko 8% žena starosti od 25 do 64 godine je bilo obuhvaćeno skriningom za rano otkrivanje grlića materice.⁵³ Od registrovanih korisnica, uzrasta 45 do 69 godina, koje su upućene na mamografiju u Čačku je bilo tek 3,5% žena.

Žene starije od 65 godina su isključene iz preventivnih pregleda.

Pokazatelji kvaliteta rada u patronažnim službama u navedenom Izveštaju ukazuju da je u 2021. godini ostvaren manji broj patronažnih poseta po osobi starijoj od 65 godina. U Čačku prosečan broj patronažnih poseta po osobi starijoj od 65 godina iznosio je 0,08%.

Iz razgovora na fokus grupama i u dubinskim intervjuima

Učesnice fokus grupa nedvosmisleno potvrđuju da je otežan pristup zdravstvenoj zaštiti, ali da ipak postoje razlike u pristupu u gradskim sredinama, gde je nešto bolja situacija, nego u seoskim sredinama. Problem je što se i terimini koji su zakazani kod specijalista u bolnici često odlažu. Oni koji treba da putuju 30, 40 km do lekara, pa onda im odlože pregled, snimanje i sl. ne mogu biti zadovoljni. To je problem jer svaki dolazak košta, nema organizovanog prevoza ili ga ima retko.

46 Indeks društvenog razvoja gradova i opština, za 2018, (datum pregleda 5.9.2023) <https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/index/>

47 Analiza pokazatelja kvaliteta zdravstvene zaštite u zdravstvenim ustanovama na nivou Moravičkog okruga u 2021. godini, str. 3 Zavod za javno zdravlje Čačak, sept.2022.god.

48 Žene i muškarci u Republici Srbiji, str. 28, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020

49 Analiza pokazatelja kvaliteta zdravstvene zaštite u zdravstvenim ustanovama na nivou Moravičkog okruga u 2021. godini, str. 3 Zavod za javno zdravlje Čačak, sept.2022.god.

50 Ibid, str. 5 i 6.

51 Analiza planiranog i ostvarenog obima i sadržaja prava osiguranih lica na primarnu zdravstvenu zaštitu u 2017. godini, Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“, str. 28, Beograd, 2018.

52 Analiza pokazatelja kvaliteta zdravstvene zaštite u zdravstvenim ustanovama na nivou Moravičkog okruga u 2021. godini, str. 3 Zavod za javno zdravlje Čačak, sept.2022.god.

53 Analiza planiranog i ostvarenog obima i sadržaja prava osiguranih lica na primarnu zdravstvenu zaštitu u 2017. godini, Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“, str. 28, Beograd, 2018.

„Svi imaju pravo na zdravstvenu zaštitu, ali ga neko i ne realizuje, mislim da dosta tih starijih žena i žene koje nisu visprene, ne uspeju da ostvare svoja prava. Često mi se sad kroz privatnu ordinaciju provlači, da se pojavljuju žene koje nemaju zdravstvenu knjižicu, pa ne mogu da odu u državnu ustanovu, a ne mogu ni da regulišu knjižicu, jer nisu uplaćivale doprinose ili nisu plaćale porez za zemlju. Traže im da isplate te poreze koji nisu mali. Takođe moraju da retrogradno uplate te poreze i za onaj deo koji ide za zdravstveno osiguranje, a nisu mogle da ga koriste, da bi mogle da dobiju knjižicu za ubuduće.“

„Nikakav je pristup, kako god okrenete, samo što je u ruralnoj sredini još gore, ne mogu da dođu do lekara. Nemamo čak ni u Mrčajevcima sanitet (godinama bio). U Katrzi imamo ambulantu gde dolazi lekar dva puta, po dva sata i od toga dva puta u mesecu radi internet da može nešto da zakaže. Laboratoriju nemamo u Mrčajevcima, koja je godinama radila, nemamo specijalistu ni jednog, samo opšte prakse i menja se stalno, čime su ljudi nezadovoljni, jer su ranije doktorke znale celo lokalno stanovništvo.“

„Žena je preminula zbog ujeda stršljena, gužva je kroz Mrčajevce, da je tog momenta bio tu sanitet, možda je žena mogla da preživi.“

„Zašto žene nemaju jednak pristup državnim ustanovama i privatnim. Zašto onaj koji je u državnoj ustanovi primi te onako kako te primi, a privatno, isti taj na Vi te primi. Masa njih nema izabranog ginekologa.“

„Imam slučaj u porodici gde je žena mlada, ispod 50 god čekala 2 godine, operaciju kolena. I sad je tek, kad je došao ortoped iz Užica.“

Kao ključne probleme u korišćenju usluga zdravstvene zaštite, učesnice u razgovorima ističu otežanu dostupnost uslugama i nedostatak zdravstveno vaspitnog rada i preventivnih pregleda.

„Dostupnost. Ako meni nije kao pacijentu, dostupno da u svakom trenutku dođem do lekara, ako ne odem da platim ja ću da čekam na tamo neki spisak, da dođem ili neću doći i onda žene idu linijom manjeg otpora, kažu može ovo da sačeka. To tako rade, dok ne „skapam“ – to znači poslednji stadijum trpljenja. Ja živim na selu, ali i te žene razumem i slušam svaki dan. Dok radi, radi, kad ne može da radi, onda nju u drvenom odelu na brdo odnesu.“

„Mislim i da im ni zdravstveno vaspitni rad nije mnogo dostupan, zato što ako pogledate malignitete, mali vam je procenat otkrivenih maligniteta u prvom stadijumu, nego u nekom drugom, trećem, četvrtom, pogotovu kod žena ginekološki ili dojka.“

„Dolazi lekar dva puta nedeljno u naše selo. Kod specijaliste pretežno svi sad idemo kod privatnika. Ko može da plati, njemu je malo lakše. Dadnu ti uput na primer za kod ocnog, ali nikako ne može da ti zakaže. Ni u februaru, ni u martu, ni u aprilu i onda šta ćeš, pozoveš privatno i zakažeš pregled i platiš.“

„Meni je trebao uput za kompletnu krvnu sliku, a doktorka mi kaže radila si pre mesec dana. O državnom trošku možeš da radiš samo jednom u šest meseci.“

„Nemamo specijaliste, bolnica poluprazna, ne postoji ginekološka stolica za pregled žena, ne postoji stomatolog – npr. moja sestra koja ima cerebralnu paralizu da bi izvadila zub, mora da ide u Beograd. Takođe, nemamo ni prilaz ginekologiji i stomatologiji, oni su na spratu. Osoba sa invaliditetom ne bi ni mogla da dođe, čak i da ima stolice.“

„Rampe i gde spostoje, većinom su neupotrebljive.“

„U našem udruženju pokušavamo da organizujemo da budu neka predavanja onkološka, da dođe ginekolog, da li će biti mogućnost pregledanja, ali da održi predavanje, žene su zainteresovane, žele da se uključe, da imamo nešto od toga.“

Učesnice u razgovorima navode sporadične primere preventivnih ili skrining pregleda i to organizovanim od strane nacionalnog nivoaa, dok sa lokalnog nivoaa nema tih praksi.

Postoje i sporadični pregledi, kao npr. mobilni mamograf, koje organizuju određene firme ili korporacije.

„To niko ne čini. Bilo je samo Ministarstvo koje je imalo i to je bilo u Čačku, prošle godine za novu godinu, negde u decembru, pa je i njima crko taj pokretni mamograf i to je bilo za žene starosti od 35 do 50 godine. Na lokalnom nivou nema ništa.“

„Skrining grlića nije rađen, pregled dojke.... Bilo je obećano pre neku godinu, ali nije urađeno.“

„Pozivaju se, ali ne kao ranjive grupe, nego uopšteno.“

„Ja sam operisala dojku, i trebalo bi da idem bar na tri meseca na kontrolu, ja čekam. Nemam primedbe uopšte na doktorke koje meni to zakazuju, ali prosto, kad vidim onaj spisak, nekako se osećam loše pri pomisli da će mene neko, ne daj bože ubaciti pre nego neku mladu od 30 godina, kojoj je takođe potrebno to. Ja imam decu, znam šta to znači. Svi smo pod tim teretom i kontrolišemo. Nikad me niko nije pozvao, a čula sam da kažu da ne pozivaju žene posle 65 godine. Ne znam da li je to istina.“

„Ne pozivaju ni mlađe, ja ne znam nikoga da su pozvali na preventivni pregled.“

„Dovoljno je da dođe onkolog ili hirurg da objasni kako da žena obavi samopregled dojke.“

2.5. Socijalna zaštita žena iz osetljivih grupa u Čačku

Po zakonu „Svaki pojedinac i porodica kojima je neophodna društvena pomoć i podrška radi savladavanja socijalnih i životnih teškoća i stvaranja uslova za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba imaju pravo na socijalnu zaštitu”⁵⁴. Usluge socijalne zaštite podrazumevaju pružanje pomoći pojedincu i porodici radi poboljšanja, odnosno očuvanja kvaliteta života, otklanjanja ili ublažavanja rizika nepovoljnih životnih okolnosti, kao i stvaranje mogućnosti da samostalno žive u društvu.

Sprovođenje postupaka za ostvarivanje prava i korišćenje usluga socijalne zaštite, koje obezbeđuje Republika Srbija i grad Čačak, vrši Centar za socijalni rad grada Čačka (u daljem tekstu: CSR). Prema podacima iz 2022. godine CSR Čačak je imao 8.836 korisnika usluga (8,37% od ukupnog broja stanovnika), od kojih su 5.320 njih bile žene (9,74% od ukupnog broja žena). Usluge im je pružao 21 stručni radnik od kojih su 18 takođe žene. Ovo znači da je broj korisnika po stručnom radniku 421, a broj stanovnika u Čačku po stručnom radniku 5.029. Broj stanovnika po stručnom radniku je veći u Čačku od proseka republike ali se ne može sa sigurnošću i tvrditi da su kapaciteti CSR-a manji obzirom da je niži obuhvat stanovnika uslugama u odnosu na republički prosek.

Udeo rashoda za socijalnu zaštitu u 2020. godini iz gradskog budžeta iznosio je 7,9% odnosno 297,5 miliona dinara, što je više od prosečnog izdvajanja u drugim lokalnim samoupravama, ali je i to nedovoljno. Prosečna izdvajanja iz budžeta lokalnih samouprava za socijalnu zaštitu su između 5 i 6%. Planirani rashodi za materijalnu podršku ugroženima iz nadležnosti JLS u 2023. godini iznosili su približno 168 miliona dinara, od kojih za nezaposlene porodilje 48 miliona dinara.⁵⁵

Na internet stranici CSR je taksativno navedeno 27 prava i usluga koje građani i građanke u potrebi mogu da ostvare: novčana socijalna pomoć, jednokratna novčana pomoć, privremena novčana pomoć, dodatak za pomoć i negu drugog lica, uvećani dodatak za negu i pomoć drugog lica, posebna novčana naknada roditelju deteta koje prima uvećani dodatak za pomoć i negu, usvojenje, hraniteljstvo, starateljstvo, pomoć za osposobljavanje za rad, opremanje korisnika za smeštaj u ustanovu socijalne zaštite ili u drugu porodicu, dnevni boravak dece, mladih i odraslih sa smetnjama u razvoju „Zračak”, pomoć u naturi, delimična naknada troškova komunalnih usluga, komunalne subvencije porodici sa troje i više dece i detetom sa smetnjama u razvoju, naknada troškova sahrane, naknada troškova ekskurzija, letovanja i zimovanja materijalno ugrožene dece, naknada troškova školovanja materijalno ugrožene dece i dece sa smetnjama u razvoju, novčana pomoć nezaposlenim porodiljama, besplatan obrok u narodnoj kuhinji, saniranje i poboljšanje uslova stanovanja socijalno ugroženih lica, rešavanje stambenih potreba stambeno ugroženih lica, pomoć u kući za odrasla i stara lica, privremeni smeštaj u Prihvatilište za nezbrinuta lica i žrtve nasilja u porodici, privremeno stanovanje dece i omladine bez roditeljskog staranja “kuća na pola puta” i personalna asistencija⁵⁶.

U ovom dokumentu osvrnućemo se samo na dva prava, za koje je nadležan nacionalni nivo i na četiri usluge koje su važne i za žene iz ranjivih grupa, a za koje je nadležna lokalna samouprava.

Novčana socijalna pomoć (nadležan nacionalni nivo)

Tokom 2022. godine, novčanu socijalnu pomoć (NSP) u Čačku je primalo 1.109 korisnika iz 569 porodica, što je 1,05% korisnika u odnosu na ukupan broj stanovnika. Na nacionalnom nivou, udeo korisnika novčane socijalne pomoći, u odnosu na broj stanovnika, tokom 2022. godine, iznosio je 2,75%. Znatno niži obuhvat korisnika NSP u Čačku od republičkog proseka je i očekivan imajući u vidu viši nivo razvijenosti grada Čačka iznad proseka Republike.

⁵⁴ Internet stranica Centra za socijalni rad grada Čačka, <https://csrcacak.rs/prava-i-usluge>

⁵⁵ Plan razvoja grada Čačka 2023-2030, str.31, Čačak, 2023.

⁵⁶ Internet stranica Centra za socijalni rad grada Čačak, <https://csrcacak.rs/prava-i-usluge>

Na dan 31. decembra 2022. godine, na evidenciji CSR, bilo je 923 korisnika NSP, od kojih su 511 žene, a 412 su muškarci. Radno sposobnih korisnika je 429 (244 žene i 185 muškaraca), dok je 494 radno nesposobnih korisnika NSP, od kojih su 267 žene. Više je žena korisnika NSP i među radno sposobnim, i među radno nesposobnim. Te žene bez ikakve sumnje spadaju u višestruko ugrožene i dobro je da su prepoznate i u programu NSP.

Za jednokratnu novčanu pomoć koja se dodeljuje iz Budžeta grada Čačka CSR je doneo 1.744 rešenja tokom 2022. godine, ali ne znamo koliko je žena koje su ostvarile ovo pravo.

Zaštita žena od nasilja

Nasilje nad ženama je strukturno ukorenjeno i podržano patrijahalnim normama i vrednostima koje definišu različite uloge za žene i muškarce. Ono predstavlja sredstvo za uspostavljanje i održavanje odnosa koji počivaju na nejednakoj moći žena i muškaraca, ono je uzrok i posledica rodne nejednakosti. Srbija je i dalje patrijahalno društvo u kome muškarci dominiraju kod kuće, na poslu i u javnoj sferi. Vrlo malo žena koje su doživele nasilje to i prijavljuju policiji, a nasilje nad ženama je rasprostranjeno i pogađa žene svih uzrasta, bez obzira na visinu ličnih primanja i bez razlike između gradskih i seoskih sredina. Prema podacima iz istraživanja „Blagostanje i bezbednost žena“, sprovedenog 2018. godine na inicijativu i uz koordinaciju OEBS-a, nešto više od jedne petine žena doživelo iskustvo fizičkog i/ili seksualnog nasilja od strane bilo kog počinioca, od navršene 15. godine života. Partnersko fizičko i seksualno nasilje je znatno češće nego nasilje počinjeno od strane drugih poznatih ili nepoznatih osoba. Najčešći oblik partnerskog nasilja nad ženama je psihičko nasilje. Rasprostranjeno je i seksualno uznemiravanje žena, a svaka deseta žena je bila žrtva proganjanja. Iskustvo nasilja u detinjstvu je prijavila gotovo trećina žena. Sramota, ekonomska zavisnost, strah od osвете od strane počinioca i nepoverenje u službe predstavljaju glavne prepreke za prijavljivanje.

Napori države u ovoj oblasti su ograničeni samo na nasilje u porodici, ne postoje mere za druge vidove nasilja nad ženama obuhvaćene Instanbulskom konvencijom. Problem u primeni Zakona i njihovom tumačenju je i nepostojanje volje žrtava nasilja da prođu kroz postojeće mehanizme zaštite. Restriktivno tumačenje prava je glavni uzrok loše pravne zaštite žrtava.

Žene uglavnom imaju nedovoljno poverenja u sistem zaštite. Često odustaju u toku procesa, vraćaju se nasilniku zbog dece, šire porodice, posla, imovinskog pitanja. Mada, kažu stručnjaci, partnersko nasilje često obuhvata i začarani krug emocija. Žrtva je veoma često u jakoj emotivnoj vezi sa nasilnikom i oseća veliku zavisnost od njega.

U 2022. godini u centrima za socijalni rad, na nivou cele Srbije, evidentirano je 38.896 prijava nasilja u porodici, a podaci iz prethodnih deset godina ukazuju na trend konstantnog porasta broja prijava nasilja.⁵⁷ U odnosu na polnu strukturu najveći broj prijava nasilja odnosi se na osobe ženskog pola u svim starosnim kategorijama: kod dece 51%, kod mladih 73,2%, kod odraslih 73,8%, a kod žena starijih od 65 godina 63,8%. Značajniji porast prijava nasilja nad ženama posebno je vidljiv kod punoletnih. U odnosu na vrstu nasilja, fizičko i emocionalno ili psihičko nasilje dominiraju u poslednjih deset godina. Psihičko nasilje pokazuje najveći porast i u poslednje tri godine je dominantan oblik nasilja. U 2022. godini udeo psihičkog oblika nasilja je 49%, a fizičkog 42,6%.⁵⁸

Jedinice lokalnih samouprava imaju ključnu ulogu u podizanju svesti javnosti o uzrocima, rasprostranjenosti i štetnim posledicama rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Jedinice lokalnih samouprava takođe igraju važnu ulogu u jačanju razumevanja i znanja donosilaca odluka, nadležnih institucija i ustanova na lokalnu o uzrocima, rasprostranjenosti i posledicama rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici. Finansiranje mera i aktivnosti u sprovođenju strategije za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog i nasilja u porodici pada na teret celog društva i organa javne vlasti na svim nivoima, uključujući i lokalne samouprave. Ne samo da nema SOS telefona, već ni usluge rehabilitacije za žene žrtve nasilja u porodici i u partnerskim odnosima nisu uspostavljene i nedovoljno se koriste resursi lokalnih zajednica u podršci rehabilitaciji. Savetodavno-terapijske i socio-edukativne usluge koje finansira lokalna samouprava treba da budu prilagođene potrebama žena i dece iz različitih grupa koji su žrtve nasilja. Nije najbolja praksa da CSR pružaju i direktne usluge socijalne zaštite ukoliko nema drugog odgovarajućeg pružaoca usluga, iako zakon to omogućava.

57 Izveštaj o radu centara za socijalni rad za 2022.godinu, str. 23, Republički zavod za socijalnu zaštitu, Beograd, jun 2023.

58 Ibid. str. 38

Tokom 2022. godine CSR grada Čačka⁵⁹ je evidentirao 348 prijava za porodično i partnersko nasilje, od kojih 18 prijava za nasilje nad decom i 330 prijava za nasilje nad odraslima. Najviše prijava (193) bilo je za psihološko nasilje. **Žrtve psihološkog nasilja u 154 slučaja su bile žene (mlade 15, odrasle 127 i starije 12).** Drugo po učestalosti prijava je fizičko nasilje (136). I kod ove vrste nasilja **žrtve su uglavnom bile žene (110 njih),** od kojih je 13 mladih žena, 80 odraslih i 17 starijih. Seksualno nasilje prijavljeno je u jednom slučaju, a žrtva je bila odrasla žena, dok za ekonomsko nasilje nije bilo prijava.

Najveći broj prijava nasilja u CSR stigao je od policije (323), zatim od samih žrtava 13 prijava, 4 od tužilaštva i 5 po službenoj dužnosti organa starateljstva u drugim postupcima, doma zdravlja 2 i od nekog drugog jedna prijava.

Postupci koje je CSR preduzimao u toku 2022. godine u slučajevima zaštite punoletnih žrtava porodičnog nasilja ticali su se pružanja materijalne, pravne ili savetodavne podrške žrtvi nasilja u svih 330 registrovanih slučajeva (265 žena), zatim upućivanje žrtve na usluge drugih ustanova (64 žene i 17 muškaraca).

U 2022. godini vođeno je 70 postupaka za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici⁶⁰.

Iz razgovora na fokus grupama i u dubinskim intervjuima

Učesnice u razgovorima su se složile da je nasilje sveprisutno u svim sferama života i svih vrsta nasilja.

„Nasilja svuda ima, ima ga na ulici, u porodici, u školi, u bolnici. Gde ga nema, pitam ja vas? I to posle maja ove godine (slučaja u školi Ribnikar u Beogradu) je dobilo još jednu neverovatnu dimenziju. Vidite da nema dana bez nasilja.“

„A gde ne biste očekivali nasilje? U ordinacijama. Ja sam i takav slučaj imala. Ne u privatnim. U porodilištu nasilje. Malo se o tome priča. Žene su dolazile i rekle ovako: ono bolove što sam trpela, to je ništa u odnosu na ono što sam tamo doživela. Lekar verovatno i on sam... kaže toliko me je udario da nisam sarađivala. Pošteno, nisam sarađivala, al verovatno on u nemoći, on me je udario, toliko da ja uopšte više bolove nisam osećala. Posramljeno sam se osetila u momentu kad sam shvatila da me eto i to snašlo. Nije samo fizičko nasilje, nego i verbalno. Kaže: Kravo jedna, ima to sve zapisano. Dolaze žene, imaju verovatno poverenje u osobu koja je prošla kroz tu fazu. Ja nisam, ne mogu da grešim dušu.“

„Onoliko nasilje na fudbalskim i sportskim terenima, svedoci smo toga i da je predsednik države rekao javno, imam taj snimak negde, parafriziram: ja se ne mogu sa navijačima izboriti. Ta rečenica mi je u glavi stalno. Verujte, kad je tamo nasilje i kad mladi ljudi to vide, šta njih sprečava da to isto urade u svom okruženju? Neko generiše nasilje, nije došlo s neba, ono je među nama i nije samo fizičko, verbalno, psihičko, svako drugo, to je još strašnije, bolnije i dugotrajnije. Rana će da prođe, al ovo što ostavlja posledice, to duže traje.“

„Nasilja nad ženama je sve više i u porodicama, pa i u onima gde ga ne biste očekivali“

„Najlošije prolaze žene žrtve nasilja čiji je suprug moćnik. Mlađe žene. Do tog moćnika se ne može doći, a ona trpi nasilje i toga ima sve više. Pogotovu policija, među njima ima primer, koji je izvadio pištolj. 90% ih je nasilnika.“

„Isto je loše kada je on u iole boljoj finansijskoj poziciji, dovoljno je da ona ne radi, a da je on zaposlen, ona ako zavisi od njega, ona će da čuti i trpi. To je već moćnik – nema veze da li on ima milione.“

„Žena koja trpi nasilje a živi na selu i ne vidi izlaz. Nema izlaz i ona je prinuđena da bude tu gde je.“

„Imala sam neprijatnu situaciju kod javnog beležnika, prilikom ostavštine nakon smrti oca, kada me je polubrat po ocu, pred javnom beležnicom i ženom koja radi sa njom, vređao, pretio, njih dve su se povukle i otišle sa tog slučaja da ne bi svedočile. Hteo je sve za njega. Pretio je i mojoj deci. Pljuvao, nasrtao preko onog stola, njih dve su se sklonile, ja sam otišla u SUP, prijavila ga, dala izjavu. Oni su njega pozvali i na krajumi kažu nemojte ništa, centar za socijalni rad, sve je to u redu, doći će do pomirenja, on će vas zvati da se izvini i to se tako završilo.“

„Ja sam se razvela od muža, pošto sam prošla torturu od oca, rekla sam bivšem mužu: bude li digao ruku na mene, odseći ću mu ruku. To sam rekla pred njegovim roditeljima. Međutim, kad smo se razišli, kad smo išli kod notara, on

⁵⁹ Izveštaj o radu Centra za socijalni rad grada Čačka za 2022. godinu, str. 89, Čačak, februar 2023.

⁶⁰ Postupke za određivanje mera zaštite po Porodičnom zakonu pokreće i vodi Osnovno javno tužilaštvo Čačak, a krivične prijave podnosi Policijska uprava Čačak

je pokušao, uhvatio me za ruku i da me gurne u žbunje. Ja tad nisam ništa odreagovala, međutim bez obzira što sam u nevladinoj organizaciji, nisam bila svesna šta je sve psihičko nasilje. Posle razvoda kreće ludilo, sa decom pritisci, dođe mi dete koje se trese, ja odem u sud da prijavim i psihičke pretnje meni, telefonski, poruke... Primi me čovek za nasilje u porodici, neki Zekavica, mislim da se tako preziva. Sasluša on mene i kaže: „Ja vama ne bih savetovao da ga prijavite.“ Ja pitam zašto. Pa imaćete još više problema. Prvi put se povučem. Drugi put sam došla jer mi je ponovo dete došlo uplakano i u haosu, i tražila da hoću da se uradi zapisnik. I ispričam celu tu situaciju u kojoj nisam bila svesna nekih psihičkih problema i stanja i on meni kaže: „Što to niste prijavili ranije“.

O funkcionisanju zaštite od nasilja u praksi, odgovorile su:

„Nikako ne funkcioniše.“

„Ja mogu lični primer da kažem pre više od 20 godina, ali verujem da se stanje nije promenilo ni sada. Kao dete sam prošla nasilje u porodici. Otac je bio na ratištu u Bosni, psihički je otišao po povratku. U trećem razredu sam prvi put prijavila policiji. Istog momenta kad su ga pustili su rekli da ga je ćerka prijavila. Do smrti mi to nije oprostio i da vam ne pričam kakav je bio moj pakao. Imam primere i danas, od drugarice, kume koje su prošle pakao i prijavu, i ništa od toga.“

„Ja sam zimus sa jednom starijom ženom prošla ceo proces prijave i lično sam shvatila da se ništa nije promenilo, i kod policije i kod sudije za prekršaje. Oni su dozvolili da žena koja je skroz bila modra, evidentno nasilje, a koje je ko zna koliko trajalo – sada je ćerka njena prijavila, to da oni dozvole da ona njega nekoliko puta vidi isto veče. Pa je on ponovo bio prijavljen isto veče i naravno nije poneo ličnu kartu, i on se vraćao kući, oni su išli sa njim, on ulazi u kuću, traži svoju ličnu kartu, jer je morao da bude prebačen u zatvor u Kragujevcu. I naravno da je ona odustala posle svega. Centar za socijalni rad je došao samo jednom.“

Učesnice u razgovorima se slažu da se nasilje ne prijavljuje, tek u sporadičnim slučajevima, a i kada ga prijave, odustaju od daljeg postupka.

„Malo. Rekle su vam žene svoje iskustvo. Vi kada odete da prijavite, oni vas saseku. Prvo se sklanjaju njih dve koje treba da posvedoče, i da one prijave, u njihovoj kancelariji se to desilo. One se sklanjaju, ja otišla u SUP, oni kažu nemojte, u trenutku mu je kao bilo krivo što sam ja to tako rekla da ću da se prihvatim nasledstva. I on će se meni izviniti. Nemaš podršku.“

„Mislim da se nasilje malo prijavljuje. Zdravstveni radnici su u obavezi ako im dođe pacijent sa povredama, da moraju da prijave policiji kako su nastale povrede, to funkcioniše. Ali, mnoge žene prećute iz više razloga: da će nasilnik biti još gori prema njima, komšije prećute, zato što kad prijave tamo negde, onda mu uzmu sve moguće podatke, pa onda on dođe u situaciju da se pojavi na sudu da svedoči za nešto što nije video ili je čuo eventualno zapomaganje, pa bude on više propitan nego onaj koji je nasilnik. Pa onda ima na vratu i nasilnika, ne samo što je nasilan prema svojoj ženi, nego sad i prema komšiji ili rođaku ili tako nešto. Mislim da je to što se prijavljuje samo vrh ledenog brega.“

„Žene se najčešće predomisle i kada prijave nasilje, zbog dece, da deca imaju oba roditelja, a to što žive u haosu, ništa... Sad je problem i nezaposlenost te žene, najčešće. Ne žele da menjaju status.“

O odnosu lokalne samouprave prema temi nasilja, učesnice su rekle da se lokalna samouprava ne bavi ovom temom:

„Ne bave se iz lokalne samouprave temom nasilja uopšte. Mi smo se dohvatili teme fizičkog nasilja bračnih partnera. A finansijsko, psihičko, nasilje dece nad roditeljima (odrasla deca od 50-tak godina), nasilje huligana, provalnika prema ženama posebno udovicama i onima koje žive same. Zadnji slučaj, ja nisam smela ući u tu kuću, bilo nas je 3-4. Sin nasilnik nad majkom. Mi zovemo, niko nam ne otvara vrata. Mi ne smemo da uđemo tamo, da bi komšinka preko puta rekla nemojte, sinoć je kod njih bio kaos. Možda ta žena leži mrtva dole. I svi znaju da je sin nasilnik i ništa. Mi se vraćamo sa terena, sedimo u jednom domaćinstvu, nekoliko ljudi i oni kažu: „Mi znamo, on će nju na kraju ubiti“ i čekajte, šta mi sad tu da uradimo?.“

„Mi smo danas bili u Trepči, i čitava ekipa sa mnom. Ja kažem nemojte ulaziti u Trepču, ovde je situacija veoma napeta. I odem u drugu porodicu, da izmerim pritisak i šećer, Rada ode u drugu porodicu da odnese pakete, u tu kuću, posle dan, brat odseko glavu.“

„Lokalna samouprava ne finansira SOS telefon za žrtve nasilja, a žrtvama je i te kako potrebna i psihološka i svaka druga podrška.“

Pomoć u kući za odrasla i starija lica u potrebi

Najrazvijenija dnevna usluga u zajednici iz oblasti socijalne zaštite je usluga Pomoć u kući koju pružaju gerontodomačice. Ovo je istovremeno usluga koju pružaju žene koje su često i same u stanju socijalne potrebe. Rodni apsketi u ekonomiji nege i brige još uvek nisu u dovoljnoj meri sagledani kod nas, iako se o njima mnogo piše u istraživanjima širom sveta. Ovom uslugom se obezbeđuje podrška u zadovoljavanju svakodnevničkih životnih potreba osoba u sopstvenim domovima, kako bi se unapredio kvalitet njihovog života i sprečio ili odložio smeštaj u instituciju. Uslugu pomoć u kući u Čačku pruža Centar za pružanje usluga socijalne zaštite „Zračak“, već duži niz godina. Uslugu pružaju pet radnih dana u nedelji, a dva sata dnevno gerontodomačice provedu u poseti jednom korisniku. Broj korisnika usluga na godišnjem nivou je oko 100. Usluga je dostupna svih 12 meseci u godini i finansira je lokalna samouprava u iznosu od 80% od ukupne cene, a u finansiranju učestvuju i korisnici usluga koji plaćaju 20% cene usluge.

Prema istraživanju iz 2017. godine u Čačku je uslugu koristilo 100 porodica sa 110 korisnika od kojih je najviše bilo korisnika starih 65 i više godina (68 njih što je u odnosu na tadašnji broj starijih osoba u Čačku bio obuhvat od 0,32% od ukupnog broja 65+.⁶¹

Prema izveštaju Centra za socijalni rad Čačak za 2022. godinu, uslugu pomoć u kući koristilo je 96 korisnika, od kojih je 86 korisnika staro 65 i više godina što je obuhvat 0,35% od ukupnog broja 65+ u 2022. godini. Ovo ukazuje da nije bilo bitnih promena u obuhvatu broja korisnika ovom uslugom.⁶²

Iz razgovora sa stručnom radnicom na uslugama u zajednici iz Centra „Zračak“ gospođom Miroslavom Milošević, saznali smo da su žene u najvećoj meri korisnice ove usluge i to one iz reda starijih žena (oko 70 njih) i još pet odraslih žena sa invaliditetom. Usluga je u većoj meri dostupna korisnicima iz gradskih sredina Čačka, dok su istom pokrili samo četiri od ukupno 56 seoskih mesnih zajednica (Goričani, Mrčajevci, Vapa i Donja Trepča). U ova četiri sela usluge je u 2022. godini koristilo 15 korisnika od kojih su 11 njih bile žene. Među tim ženama, jedna je odrasla osoba sa invaliditetom, a ostale su stare 65 i više godina od kojih pet njih žive u samačkim staračkim domaćinstvima, a imaju 80 i više godina. U svakom od navedenih sela uslugu pruža po jedna gerontodomačica, koja i živi u tom selu.

Pomoć u kući je usluga ograničenog obima, posebno za one iz seoskih sredina. Centar za pružanje usluga socijalne zaštite „Zračak“ ima formiranu listu čekanja i sada (avgust 2023. godine) na istoj je oko 15 osoba koje čekaju na uslugu, a žive u seoskim sredinama i to su uglavnom žene.

Prema saznanju (stručni radnik na uslugama u zajednici iz centra „Zračak“) u Čačku je 2015. godine u okviru programa za javne radove koji je trajao četiri meseca, bila organizovana usluga pomoć u kući za starije baš iz seoskih sredina i da je to bilo odlično iskustvo.

U izveštaju Centra za socijalni rad Čačak za 2022. godinu navedeno je da prema procenama, 600 starijih osoba ima potrebu za dodatnom pomoći za samostalno funkcionisanje u svojoj kući ili stanu.⁶³

Prema Istraživanju zdravlja stanovnika Srbije u 2019. godini, preko četiri petine starijih stanovnika Srbije (85,7%) je izjavilo da ima neku dugotrajnu bolest ili zdravstveni problem. Takođe, skoro trećina stanovništva sa 65 i više godina (31,5%) u Srbiji, je izjavilo da ima ozbiljne teškoće u obavljanju svakodnevničkih kućnih aktivnosti (pripremanje hrane, lakši i teži kućni poslovi, kupovina...), a skoro svaki deseti stariji stanovnik (9,5%) u obavljanju aktivnosti lične nege (oblačenje, svlačenje, korišćenje toaleta, kupanje, tuširanje i sl.).⁶⁴

Imajući u vidu demografske trendove stanovništva i u Čačku i evidentne iskazane potrebe na osnovu procena CSR, istraživanja Zavoda za javno zdravlje i razgovora u fokus grupama, jasno je da je neophodno da grad Čačak obezbedi dodatna finansijska sredstva za proširenje obima usluge pomoć u kući i obuhvata znatno većeg broja korisnika usluga, posebno žena iz osetljivih društvenih grupa. Naročito je značajno da usluga bude obezbeđena i u svim seoskim mesnim zajednicama.

Na fokus grupama i dubinskim intervjuima, od učesnica smo saznali:

61 Mapiranje usluga socijalne zaštite i materijalne podrške u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji, Baza usluga socijalne zaštite u nadležnosti JLS, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, septembar 2020, https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/09/Mapiranje_usluga_socijalne_zastite_i_materijalne_podrske_u_nadleznosti_JLS_u_RS.pdf

62 Izveštaj o radu Centra za socijalni rad Grada Čačka za 2022. godinu, str. 101, Republika Srbija, Centar za socijalni rad grada Čačka, februar 2023 <https://csracak.rs/images/documents/programi-izvestaji/izvestaj-2022-konacno.pdf>

63 Ibid. str. 100

64 Istraživanje Zdravlja stanovnika Srbije 2019. godine, str. 119, RZS i Batut, Beograd 2021. <https://www.batut.org.rs/download/publikacije/ZdravljeStanovnistva2019.pdf>

Žene, posebno one iz osetljivih grupa, i nemaju puno saznanja o pravima iz oblasti socijalne zaštite. Jedino im je poznato da imaju neki prava na socijalnu pomoć i da postoje gerontodomačice i personalni asistenti za osobe sa invaliditetom. Treba edukovati žene, posebno one iz ranjivih grupa, da one prepoznaju problem koji imaju, da znaju da ga definišu i da znaju koje pravo imaju i kako CSR ili lokalna samouprava mogu da im pomognu. I naravno, treba da budu u mogućnosti da dođu do CSR, da bi ostvarile neko pravo ili uslugu.

„Nema gerontodomačica u većini sela, a ima puno žena starijih od 70 godina, koje žive same i treba im pomoć“.

„Iz CSR-a i ne dolaze u sela da vide kakvo je stanje, samo po nekad dolaze iz Crvenog krsta.“

„Ima dosta onih kojima treba neka pomoć, ali ne znaju kako da je dobiju“

Dnevni boravak za decu, mlade i odrasle sa smetnjama u razvoju

Ova usluga se obezbeđuje deci, mladima i odraslima sa telesnim invaliditetom, odnosno intelektualnim teškoćama, koji imaju potrebu za dnevnom negom i nadzorom i podrškom u održavanju i razvijanju potencijala. Finansira je lokalna samouprava. Izuzetno je važna, jer su uglavnom žene neformalni negovatelji ovih lica.

Uslugu u Čačku pruža Centar za pružanje usluga socijalne zaštite „Zračak“. U 2022. godini, uslugom je bilo obuhvaćeno četvoro dece i mladih i četiri odrasle osobe sa invaliditetom.

Personalna asistencija

Ova usluga se pruža punoletnim licima sa invaliditetom, koja ostvaruju pravo na uvećani dodatak za pomoć i negu drugog lica. Imaju sposobnosti za samostalno donošenje odluka, radno su angažovana ili aktivno uključena u društvenih život zajednice, odnosno u redovni ili individualni obrazovni program. Prema raspoloživim podacima, oko 200 personalnih asistenata pruža usluge za 200 korisnika, koje se finansiraju iz budžeta 12 lokalnih samouprava.⁶⁵

Usluga postoji u Čačku i finansira je lokalna samouprava u potpunosti, a sprovodi je Centar za pružanje usluga socijalne zaštite „Zračak“ i u 2022. godini, prema izveštaju Centra za socijalni rad Čačak, obuhvaćena su 23 korisnika.

Prihvatište za nezbrinuta lica i za žrtve nasilja u porodici

Ova usluga je vezana za obezbeđivanje privremenog smeštaja, zadovoljavanje osnovnih potreba i pristup drugim uslugama u zajednici i vremenski ograničene intervencije u kriznim situacijama. U 2022. godini CSR nije upućivao korisnike na ovu uslugu.

Planom razvoja grada Čačka za period 2023-2030 planirano je unapređenje spektra usluga iz socijalne zaštite⁶⁶:

- uspostavljanje dnevnog centra za stare i osobe sa demencijom;
- uspostavljanje centra za decu i mlade sa problemima u ponašanju;
- uspostavljanje porodičnog savetovališta;
- uspostavljanje savetovališta za mlade i mlade bračne parove;
- uspostavljanje usluge stanovanja uz podršku za mlade koji izlaze iz sistema socijalne zaštite;

U okviru unapređenja sistema podrške mladima planirano je i uspostavljanje edukativnog centra za reproduktivno zdravlje i roditeljstvo.

⁶⁵ Drugi izveštaj o napretku po oblastima za period oktobar 2016. – 1. jun 2020, sačinjen na osnovu okvira za monitoring i evaluaciju, str. 44, Grupa autora, Ženska platforma za razvoj Srbije, decembar 2020.

⁶⁶ Plan razvoja grada Čačka 2023-2030 str 37, Čačak 2023.

3. Opština Trstenik

Opština Trstenik se nalazi na oko 220 km od Beograda u plodnoj dolini Zapadne Morave, na padinama Gledičkih planina (922m) i Goča (992m) i prostire se na teritoriji od 448km², najjužnijeg dela Šumadije. Oko 70% površine opštine čine brdsko-planinski predeli. Nadmorska visina varira između 160 i 992 metra. Lociran je u Rasinskom okrugu. Opština se graniči sa gradom Kraljevo na zapadu, opštinom Vrnjačka banja na jugozapadu, sa opštinom Aleksandrovac na jugu i jugoistoku, sa gradom Kruševcom na istoku i opštinama Rekovac na severu, odnosno Varvarvarin na severoistoku. Opština Trstenik uz gradsko naselje ima i 5 seoskih naselja.

Prema popisu stanovništva iz 2022.godine, opština Trstenik ima 35.875 stanovnika od kojih su 18.283 žene. U pogledu starosne strukture broj dece mlađe od 15 godina 4.259, odnosno 11,87% je znatno manji od broja stanovnika koji imaju 65 i više godina (10.270, odnosno 28,63%), što opštinu Trstenik svrstava u demografski veoma stara područja sa prosečnom starošću stanovnika 47,52 godine. Na gradskom području živi 13.476 stanovnika, od kojih je 7.046 žena, a na seoskom 22.399 stanovnika, od kojih je 11.237 žena. Kao i u drugim gradovima i opštinama u Srbiji, broj stanovnika se smanjuje (u odnosu na Popis iz 2011. godine, broj stanovnika se smanjio za 7.091, a posebno je primetan pad broja stanovnika u seoskim područjima (19% naspram 12% u gradskoj sredini).

Trstenik je razvrstan u III grupu po razvijenosti, čiji je stepen razvoja od 60% do 80% od republičkog proseka. Indeks društvenog razvoja, za Trstenik je iznosio 41,97 u 2018. godini.⁶⁷

3.1. Politike rodne ravnopravnosti lokalne samouprave Trstenik

Pitanja rodne ravnopravnosti lokalna samouprava Trstenika regulisala je za zaposlene u lokalnoj samoupravi donošenjem dokumenta Plan upravljanja rizicima od povrede principa rodne ravnopravnosti opštinske uprave opštine Trstenik za 2023.godinu. Iz ovog dokumenta se može videti da od 103 zaposlenih u opštinskoj upravi, 64 su žene, naspram 39 muškaraca, što znači da u strukturi zaposlenih postoji rodni jaz i to u korist žena (62,13%:37,86%) u odnosu na muškarce. Navode da su lica zaposlena u opštinskoj upravi primljena u radni odnos po osnovu konkursa, uz poštovanje procedura predviđenih zakonskim i podzakonskim aktima. U pogledu plata i nadoknada, samo službenici na položaju imaju veće plate od žena (91.352 RSD : 87.782 RSD), dok kada su u pitanju službenici na izvršilačkim mestima, odnos u platama je obrnut u korist žena (53.724 RSD : 51.004 RSD). I kod službenika nameštenika plate su neznatno više kod žena (36.724 RSD : 36.252 RSD). Takođe se u dokumentu navodi da stručno usavršavanje zaposlenih nije uslovljeno polom zaposlenih, već zavisi od programa i radnog mesta. Opšti cilj ovog Plana je: Ostvarivanje i unapređenje rodne ravnopravnosti u okviru delokruga rada opštinske uprave. Ustanovili su i 5 posebnih ciljeva:

- Razvijanje kulture rodne ravnopravnosti i poštovanje različitosti u opštinskoj upravi;
- Uvođenje rodne perspektive u poslovne politike opštinske uprave;
- Postizanje jednakih mogućnosti profesionalnog razvoja svih zaposlenih;
- Usklađivanje rada i roditeljstva i
- Lokalna samouprava ima Rodno odgovorno budžetiranje.

Statutom Opštine iz 2019. godine, u članu 15. – Nadležnosti Opštine utvrđene Ustavom i zakonom, u stavu 1. tačka 10 predviđeno je da se opština: „stara o ostvarivanju, zaštiti i unapređenju ljudskih i manjinskih prava, rodnoj ravnopravnosti...“, a tačkom 5, predviđeno je da opština: „obezbeđuje ostvarivanje posebnih potreba osoba sa invaliditetom i zaštitu prava osetljivih grupa“⁶⁸. Međutim, nije nabrojano koje su to osetljive grupe.

Za pohvalu je što je lokalna samouprava opštine Trstenik osnovala Komisiju za ravnopravnost kao stalno radno telo Skupštine. Ovu komisiju čini 7 članica iz reda odbornica, predstavnice četiri odborničke grupe. Međutim, još uvek nije obrazovala Savet za rodnu ravnopravnost niti je donela Lokalni akcioni plan za rodnu ravnopravnost, koji treba da u znatno većoj meri utiču na unapređenje položaja žena u Trsteniku. Nema ni Lokalnu strategiju za socijalnu zaštitu.

⁶⁷ Indeks društvenog razvoja gradova i opština, za 2018, (datum pregleda 10.10.2023) <https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/indeks/>

⁶⁸ Statut opštine Trstenik, Sl. list opštine Trstenik, br. 1/2019, od 18.09.2019, str. 6 <https://s5.paragraf.rs/opstinska-glasila/trstenik/pdf/trstenik-01-2019.pdf>

Odsek za budžet i finansije Opštinske uprave opštine Trstenik doneo je Plan postupnog uvođenja ROB u postupak pripreme i donošenja budžeta opštine Trstenik za 2024. godinu kojim se podstiču svi budžetski korisnici da u postupku izrade programskog budžeta kroz programe, programske aktivnosti i projekte, u okviru svojih nadležnosti pripremaju indikatore koji se odnose na lica tako da oni budu razvrstani po polu. Pored toga, u svakom budžetskom programu treba da se definiše najmanje jedan ROB cilj koji prati najmanje jedan ROB pokazatelj. U postavljanju ovih ciljeva, potrebno je da se uspostavi veza sa relevantnim strateškim dokumentima na lokalnom i nacionalnom nivou. Ovakav pristup treba da unapredi položaj žena iz ranjivih grupa i da uveća ukupna davanja za unapređenje rodne ravnopravnosti, kao i da sredstva opredeli za rodno transformativne ROB ciljeve.

U dokumentu Plan razvoja opštine Trstenik 2021 – 2027, nema posebnog odeljka koji se tiče pitanja rodne ravnopravnosti. Ni u jednom drugom dokumentu opštine nije definisano koje grupe žena spadaju u posebno ranjive i višestruko diskriminisanе, izuzev što su na tržištu rada definisane teže zapošljive grupe osoba.

Ipak, žene u Trsteniku su ravnopravne sa muškarcima po Ustavu Republike Srbije, svim zakonima i donetim dokumentima ali u realnom životu, u većini segmenata, nisu ravnopravne. Kao i žene u Čačku, one smatraju da je rodna ravnopravnost dobra za društvo, ali vide da patrijarhalne norme odnose prevagu u odnosu na zakonsku regulativu. To potvrđuje i ovaj iskaz jedne žene iz osetljivih grupa na pitanje o rodnoj ravnopravnosti u Trsteniku: „Ovo je Balkan, ovde se muškarci uzdižu, žensko dete kad se rodi, vole ga, al manje, a muško kad se rodi, kao da je car. Daj bože da se mi žene izborimo da bude drugačije, al teško“.

Druge su sa ponosom isticale da je u Trsteniku sada, po prvi put, žena predsednica opštine. To im znači, jer su neke to doživele kao priznanje ženske vrednosti, a neke su izrazile nadu da će zbog toga i njima biti bolje. Međutim na fokus grupi sa ženama iz osetljivih grupa čuli smo i ovaj iskaz: „Sam sistem određuje šta ćemo da dobijemo u kojoj meri i koliko. Ona se tu ništa ne pita, samo igra kako oni sviraju. Ona je fina i kulturna žena, sve proba i hoće sa svima da popriča. Nas ima mnogo i ne može sa svima, ali ona je tu samo marioneta“.

Podaci o participaciji žena u Skupštini opštine Trstenik pokazuju da među 49 odbornika, 20 njih su žene (38%), a 29 muškarci (kvota po izbornom zakonodavstvu za manje zastupljen pol iznosi 40% od 2020. godine). Ne postoji evidencija koliko je među ženama odbornica koje pripadaju osetljivim grupama žena i kojim, čak nema ni starosne strukture odbornika. Ne znamo da li neka odbornica dolazi iz seoske sredine. Ipak na ključnim pozicijama u lokalnoj samoupravi su žene. Sekretar Skupštine je žena, predsednica opštine je žena, u vrtiću i u Domu zdravlja su direktorke žene, kao i Gimnaziji i u 4 osnovne škole. Takođe, žene su direktorke i u najvećoj fabrici u Trsteniku - Namenskoj PPT, kao i u Radio televiziji Trstenik.

Ipak u mesnim zajednicama, gde se donose najvažnije odluke u mestu gde žene žive situacija je drugačija. Samo u dve od 40 mesnih zajednica u Trsteniku žene su predsednice Saveta mesne zajednice i to u jednoj seoskoj (Odžaci) i u jednoj gradskoj mesnoj zajednici. U savetima mesnih zajednica ih je 13,25%, dok čak u 22 mesne zajednice (što je 55% ukupnog broja mesnih zajednica) žene uopšte i ne uzimaju učešće.⁶⁹

Iz razgovora sa ženama zaključili smo da neke i nisu mnogo zainteresovane da učestvuju u radu mesnih zajednica, posebno one iz seoskih sredina: „Dosta nam je posla i brige oko dece, u domaćinstvu i u njivi“. Otuda je neophodno kroz kampanje objašnjavati zašto je važno da žene učestvuju u mesnim zajednicama, gde se donose najvažnije odluke u mestu u kome žive, te da budu aktivnije na tom planu. Sa druge strane pokrenuti inicijativu kod lokalne samouprave da se izmeni Odluka o mesnim zajednicama, tako što bi se uvela minimalna kvota za učešće žena u članstvu saveta mesnih zajednica. Mogao bi to biti još jedan mehanizam za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou.

Ne postoje zvanične inicijative koje su pokrenute u Trsteniku sa ciljem promovisanja rodne ravnopravnosti polova, posebno ih nema u seoskim zajednicama.

Iz razgovora sa ženama na pitanja o politikama rodne ravnopravnosti žena iz osetljivih i višestruko osetljivih grupa izdvajamo i sledeće:

Tokom obuke žena o rodnoj ravnopravnosti razgovarale smo sa onima iz ranjivih društvenih grupa, o značaju unapređenja rodne ravnopravnosti i kako se to može postići. Diskutovale smo i o izazovima i problemima sa kojima se susreću sve žene, a posebno žene iz ranjivih društvenih grupa. Evo šta su one izdvojile.

⁶⁹ Portal Centar pres, Žene u mesnim zajednicama: mogu li Trstenik i Kraljevo da prate primer dobre prakse, Istraživanje Evropskog pokreta Kraljevo, datum pregleda: 13. oktobar 2023 <https://centarpress.rs/zene-u-mesnim-zajednicama-mogu-li-trstenik-i-kraljevo-da-prate-primer-dobre-prakse/>

U naselju Boško Savić u zgradama koje su građene 50-tih godina prošlog veka, stanovanje, kako kažu, nije baš zdravo. Kažu da su u izgradnji korišćene azbestne cevi koje još uvek nisu zamenjene. Kanalizacija je dotrajala pa se vraća u domaćinstva, što zahteva često otpušavanje, a to izlaže materijalnim troškovima što posebno teško pada siromašnjima, poput nezaposlenih ili starijih žena iz staračkih domaćinstava koje žive od niskih penzija. Fizička pristupačnost na ulasku u zgrade nije prilagođena osobama sa invaliditetom i starijima, a kažu i da im nisu završili park, iako u naselju ima dosta dece koja se u njemu igraju. Ima dosta i starijih kojima je park značajan.

Gradski javni prevoz ne postoji, iako je velika razdaljina od prigradskih naselja do ključnih javnih ustanova u centru grada, što je poseban izazov za osobe sa invaliditetom i za starije žene, koje nisu uvek u mogućnosti da plate taksi da bi lakše došle i završile neki posao u gradu.

Najveći broj žitelja u romskom naselju „Kožara“ žive u nehumanim uslovima, jer su objekti za stanovanje nelegalni, imaju samo jednu česmu sa vodom u naselju, struju neko ima na „divlje“, a neko i nema.

Zdravstvena zaštita nije na zadovoljavajućem nivou ni za žene ni za muškarce, posebno ne za one siromašnije. U Trsteniku nemaju ortopeda, kao ni druge specijaliste, a mnogi nisu u mogućnosti da plate prevoz i idu u Kruševac na preglede. Kažu da za ultrazvuk postoji samo jedan lekar u hitnoj pomoći koji radi tu dijagnostičku proceduru, pa oboleli koji mogu da plate idu kod privatnika, a koji ne mogu predugo čekaju. Navode da su im skoro sve specijalističke službe gotovo nedostupne ili otežano dostupne, jer se nalaze u Kruševcu.

Konačno, osvrnule su se i na pse lutalice, kojih je mnogo u gradu i oni predstavljaju bezbedonosni rizik, posebno za žene i decu, jer oni znatno češće i pešače.

A evo šta smo saznali iz razgovora sa ženama u fokus grupama i dubinskim intervjuima:

Na pitanje kojim ženama je najteže te spadaju u osetljive društvene grupe odgovori su bili slični onim koje su dali i sagovornici iz Čačka. Velika je lepeza grupa žena koje sagovornice svrstavaju u posebno ranjive grupe, čak i mimo onih koje su kao takve prepoznate u zvaničnim dokumentima:

„Starijim ženama sa sela, koje su bolesne a žive same, a još su bez materijalnih primanja je najteže. Teško im je zbog nepristupačnosti usluga, prodavnica. I one koje imaju materijalna primanja, a nema ko da ih posluša isto su u mucu kao i one koje nemaju primanja.“

„Mislim da je ženama koje žive u zajednicama najteže, gde su baba, deda, svekar, svekrva, snajka, deca, a one nemaju svoja lična primanja. Ja ako mi treba lek, ja odem u nadnicu, da zaradim, da kupim taj lek, niko ne vodi računa o tebi, bez obzira što ti tu radiš, privređuješ“

„Ima u selu žena koje su razvedene, a imaju decu sa smetnjama u razvoju. Njima je isto strašno. Ova ima bolesnu svekrvu, muž joj je poginuo. Ima sina sa distrofijom mišića, sin ima 22 godine. Sve je u gorem stanju, ne vidi, ne čuje“.

„Žene sa invaliditetom. Zato što pored svih tih prepreka koje imaju, imaju i fizičku prepreku koja im otežava život.“

„Žene Romkinje, jer vrlo teško dolaze do zaposlenja, pogotovu u trgovini, gde god se javljaju za posao, uvek ih ljubazno primi poslodavac, kaže javićemo vam i od toga nema ništa, tako da one ostaju bez posla“.

„Samohrane majke, pogotovu sa sela i one sa više od 50 godina a nezaposlene su“.

„Žene koje žive same, koje nisu u bračnoj zajednici, nemaju redovne prihode a bolesne su. Po nekoliko puta su nam se javljale takve žene, pa smo na veću donosili odluke da im se dodeli jednokratna pomoć“.

Sagovornici iz Trstenika, navode skoro iste probleme žena iz osetljivih grupa, kao što su navodili i sagovornici u Čačku:

- nedovoljnu informisanost/obaveštenost o pravima koje žene imaju kao i o načinima kako da ih ostvare;
- loš materijalni položaj radno sposobnih žena koje žive na selu,
- nedovoljan obuhvat starijih žena i žena sa invaliditetom uslugama pomoći u kući, posebno onih koje žive u seoskim sredinama

- neadekvatna dostupnost usluga zdravstvene zaštite posebno u seoskim sredinama, loši putevi, nema više prodavnica,
- pojedine žene vide krivicu u sopstvenim ponašanjima za probleme koje imaju,
- zaposleni u zdravstvenim ustanovama problem vide u nedostatku kadrova.

„Mislim da ovde mnoge žene ne znaju svoja prava. Rekli su nam obaveze, ali nisu nam rekli naša prava. Svi imamo neka prava u ovoj državi, na papiru a u životu kako se ko snađe“.

„Veliki su problemi nas žena u selu, Prvo imaš samo jednu prodavnicu. Cena robe zavisi od gazde. Glavni putevi su asfaltirani, sokaci zavisi kako koji. Moj brat je bio nesposoban 100%, na kolicima, ne može da se kreće putem, odnese voda pesak. Onda uzimam žene od svoje generacije (40god), pa naviše. Žena u selu ako nema radni staž ili nešto na sebe, ne može da podigne kredit, mora nekog da moli. Moja svekrva, morao je muž da podigne kredit, da bi uplatila staž 5 godina, žena to ne može sebi da priušti“.

„U mom selu ima škola do 4 razreda, posle deca moraju u selo Milutovac. Nema zdravstvena stanica, opet ajde u Milutovac. Lekari ne dolaze u selo“.

„Za specijalističke preglede idete kod izabranog lekara pa onda da vam zakažu i onda čekaš mesec, dva. Za recimo kolor dopler ne može da se zakaže, nema termina“.

„Mi imamo problem što u našem Trsteniku nemamo specijalističke usluge, nego smo vezani za Kruševac. Sem interniste i ušni/očni. U Drenovi smo imali malu laboratoriju, imali smo rendgen, bila je opremljena, da bi to sve posle bilo prebačeno u Trstenik“.

„Za veći deo problema smo same krive. Ako je porodična žena, odriče se svega, gledate kao i svaka normalna žena, potrebe svoje porodice i normalno sebe stavite na zadnje mesto. Osim dece, supruga, tu su i vaši roditelji, njegovi roditelji. Žene će da se povuku za dobrobit svoje porodice, sebe zgaze“.

Žene iz ranjivih grupa ne prepoznaju bilo koju uspešnu aktuelnu politiku lokalne samouprave koja se odnosi na osetljive grupe žena izuzev mera Nacionalne službe za zapošljavanje, za samozapošljavanje i zapošljavanje teže zapošljivih grupa žena i obezbeđivanje usluge socijalne zaštite od strane opštine. I u Trsteniku, kao i u Čačku, kažu da osetljive grupe žena niko i ne prepoznaje posebno, niti ih šta pita, već ih se sete samo kada treba da idu na glasanje/izbore. Tada su puna usta obećanja od svih, a posle kada prođu izbori ništa.

„Ne postoje nikakvi programi koji su skoncentrisani konkretno na određene grupe osetljivih žena. Na primer da imaju poseban program za samozapošljavanje Romkinja“

„Ima mera, Nacionalna služba za zapošljavanje daje novac za teže zapošljive kategorije, onda usluge socijalne zaštite su bazirane baš na njih, konkretno na majke dece sa smetnjama u razvoju, tako što koriste usluge lični pratilac deteta, njima se omogućava vreme gde bi mogle da se zaposle. Pomoć u kući za invalide i starije, sad i duže od 6 meseci godišnje“

„Po onome što smo usvojili na skupštini, nama ta usluga treba u kontinuitetu da bude godinu dana. Šest meseci treba opština da finansira, a šest NSZ preko javnih radova. Nama treba ova usluga 12 meseci i to ne za ovaj broj korisnika, nego za duplo veći. To je druga situacija, da nama treba mnogo više para da bi to sve funkcionisalo kako treba i mnogo više kadra. Mi nemamo ni gerontodomaćica dovoljno. Nemamo ni ličnih pratilaca u Trsteniku i ne mogu nikako da nađem“.

„Pošto smo nas dve najdalje iz sela, mi nemamo pojma šta opština radi za žene, šta planira. Niti smo informisane šta se dešava, niti nas ko pita, niti obaveštava“

„Što se tiče usluge pomoć u kući, tu nikad nikog ne konsultuju, jednostavno dobiju određena sredstva u budžetu. Njima je najbitnije da se nađe neko ko će da pruža tu uslugu i to ide sa onom najnižom cenom da se uposle žene, toliko žena koliko ima para, bez obzira koliko stvarno treba gerontodomaćica“

Predstavnice ženskih OCD i iz javnih ustanova su nabrajale neke od programa i mera koje finansira ili sufinansira lokalna samouprava:

„Kad se podnosi zahtev za osnivanje firme (samozapošljavanje), onih sa tržišta rada, više bodova imaju žene, ako ima manje od 30 godina, jer oni su to ocenili kao teže zapošljive, i Romkinje. To su sredstva mala, 280 hiljada, šta žena može da uradi sa tim“.

„Žene se javljaju CSR-u a iako se obrate nama u opštini mi ih uputimo u CSR. Ono što mi preduzimamo, pre zimskog perioda, se obratimo mesnim zajednicama – dešava se da inicijativa ide i od mesnih zajednica i od samih građana, pokušavamo da napravimo projekciju da li je nekom potreban smeštaj ili ogrev“.

„Crveni krst jednom godišnje deli pakete svim ugroženima na teritoriji opštine, ali mahom sa sela, zato što kuhinja postoji samo za Trsteničane. Imamo 150 korisnika na narodnoj kuhinji iz Trstenika. I pre nego što dobijemo te pakete, ja kontaktiram mesne zajednice, postoje spiskovi već dugo godina kome mi dajemo pakete, ali uvek usaglašavam sa njima da li je možda neko umro, da li možda treba neko drugi i oni mi daju najugroženije. Da li su to sad stariji, najpre, najugroženiji stari sami, može da budu i samohrane majke“.

Žene iz osetljivih grupa, kao i iz ženskih OCD i iz ustanova, se slažu da nema nigde zbirnih podataka o ukupnim potrebama žena iz različitih ugroženih grupa i obuhvatu tih žena merama, ali da svaka OCD, odnosno ustanova, ima podatke o problemima i potrebama za svoju ciljnu grupu, makar za one koje su njihove članice ili koriste njihove usluge. Na nivou lokalne samouprave nema takvih podataka.

Učesnice na razgovorima u fokus grupama i dubinskim intervjuima kao ključna ograničenja, što opština Trstenik ne pruža veću pomoć osetljivim grupama žena, izdvojile su da nadležni u lokalnoj samoupravi nemaju dovoljno novca, a i zakoni ih ograničavaju. Evo njihovih odgovora:

„Pa ograničenja u smislu zakona i finansija, mi bismo rado pomogli, da nas zakon ne ograničava. Postoji nadležna institucija, kao što je CSR, CK ili Dom zdravlja. Zatim, zakonska ograničenja gde žene ne mogu da ostvare svoja prava, jer je zakon definisao da ne smeju da poseduju zemlju ili ne znam šta još“. (odgovor službenice iz opštine)

„Drugo ograničenje je na nivou usluga. Mi na žalost nemamo veliki broj usluga u sredini, ali ono što imamo, trudimo se maksimalno da iskoristimo. To su usluga gerontodomaćica, obuhvatili smo desetak sela. Kamo sreće da imamo neke dnevne boravke. Imamo dva projekta. Jedan je projekat Nacionalne službe i jedan koji mi radimo (LS) sa Nacionalnom službom. Ove godine smo malo smanjili sredstva za stručnu praksu, tako se zove ta mera, ali uvek za javne radove izdvajamo značajna sredstva“.

„Novac. Mislim da je problem skromna materijalna osnova, kad bi novca bilo, verujem da bi i svega ostalog bilo. Iskreno da vam kažem, ja bih mnogo lakše našao radnika, kada bi mu dao platu 100 hiljada dinara. Siguran sam da je jedan od razloga zašto ne mogu da nađem radnika minimalna zarada. Ako date na tenderu nešto više od minimalne zarade, znači da nećete biti izabrani kao ponuđač od opštine“. (odgovor pružaoca dnevnih usluga u zajednici)

Ključni prioriteti na koje kreatori politika treba da se fokusiraju, kako bi obezbedili socijalnu inkluziju žena iz ranjivih grupa, po mišljenju učesnica u razgovoru su: edukacija samih žena iz ranjivih grupa o zdravstvenoj kulturi i zdravlju i obezbeđivanje beneficija za poslodavce koji zapošljavaju žene iz osetljivih kategorija

„Prvenstveno bi trebalo da obrate pažnju na zdravlje žena, jer zdrava žena je zdrava porodica i zdravo društvo. Sa tom jednom rečenicom sve sam rekla. Mnogo je to bitno i treba stalno pričati, praviti radionice sa ženama, edukovati ih, jer žene pogotovu ove 50+, obično ne vode računa o sebi. Na prvom mestu im je da sve završe, deca, kuća, sve ostalo, a za njih lično nemaju vremena“.

„Mislim da LS trebalo bi malo više da obrati pažnju na žene sa invaliditetom i Romkinje, jer njima je najteže doći do posla i ove žene 50+. Trebalo bi da se organizuje neka tribina ili sastanak sa privatnim preduzetnicima da se ukaže na njihove kapacitete, i ako treba neke beneficije da dobiju oni koji primaju takve žene na posao“.

„Koliko lokalna samouprava može da utiče, koliko svest samih građana. Ni jedna Romkinja nije uključena da bude gerontodomaćica, a i da joj se ponudi, ona to ne bi prihvatila iz prostog razloga jer bi primala 22.000 dinara (toliko se plaća kroz javne radove), a ona tad gubi pravo na novčanu socijalnu pomoć. To ni jedna žena neće da prihvati, neće da se odrekne socijalne pomoći od 20, 18, 16 hiljada, zavisi od broja članova porodice, a pored toga one idu i skupljaju sekundarne sirovine pa prodaju, znači dopunjuju taj svoj budžet, a uz socijalnu pomoć imaju i druge beneficije od opštine“.

3.2. Diskriminacija

Učesnice/ci u razgovorima na fokus grupama i u dubinskim intervjuima, kao i u Čačku se slažu da su žene, a posebno žene iz osetljivih grupa diskriminirane i da su veoma podložne diskriminaciji. Kao oblasti diskriminacije posebno izdvajaju: diskriminaciju pri korišćenju usluga zdravstvene zaštite, žene iz ranjivih grupa pričaju i o diskriminaciji pri zapošljavanju, posebno kod privatnih poslodavaca, dok sagovornici iz javnih ustanova imaju drugačije stavove po tim pitanjima. Navode da su diskriminirane starije žene i osobe sa invaliditetom zbog nepristupačnosti javnih ustanova. Kažu da žene često lično i ne prepoznaju diskriminaciju, ili je vrlo mali broj prepoznaje, a još manji nešto preduzima po tom pitanju. Iznose da se sistematično i ne radi sa ženama na edukaciji da prepoznaju diskriminaciju i kako da se zaštite od nje. Evo njihovih odgovora na postavljena pitanja:

„Žene iz ranjivih grupa ne znaju svoja prava i mislim da dosta njih ne znaju kada su diskriminirane. Možda podsvesno podrazumevaju da samim tim što su ranjiva grupa, da je to tako kako jeste, eto takav je život i to i mislim da treba ih edukovati o tim pitanjima“.

„Starije žene i kad odu do lekara on im ne posveti potrebnu pažnju jer su stare i normalno je da su bolesne, a žene invalidi i ne mogu stepenicama da se popnu na drugi ili treći sprat u Domu zdravlja da bi stigle do lekara“ (izjava predstavnice ženskih OCD).

„Mi kada nam dođe neko ko ne može da se popne na sprat, siđemo u prizemlje pa ga pregledamo“ (izjava lekarke iz Doma zdravlja)

„Za posao kod privatnika kad traže, žene polaze od toga da je firma lična svojina vlasnika i da je to pravo hoće li da te primi ili neće, da je potpuno njegovo pravo da vrši izbor ko mu se dopada, ko mu se ne dopada. A da je društveno preduzeće, onda bi sigurno bilo drugačije, onda bi neki prioriteti bili drugačije uspostavljeni i drugačije bi se reagovalo“

„Ima diskriminacije mnogo. Posebno su penzioneri žrtve, ja mislim da tu ima najviše. Ima ekonomskog nasilja koje je prisutno. Sin traži od babe pare ili ako ima penziju, on je uzme celu, baba je i ne vidi“.

„To su ekstremni slučajevi i uvek postoji diskriminacija, ali ne veliki broj prijavi, bar kod nas. Kod nas se korisnik pojavljuje, sve što mu zakonom pripada, on ta prava može da ostvari. Bez obzira na godine, na starost, bolest, da li je gradsko ili seosko područje, ono što je predviđeno zakonom on to može da ostvari ako se javi“ (izjava sagovornice iz LS Trstenik).

„Ja stvarno nisam čuo od nekog da je dao pare da se zaposli. Ali je činjenica da za neko radno mesto moraš da poseduješ znanje. Imamo firmu, jako uspešnu, Mebit, za koju ti treba znanje i da znaš engleski. Kod nas u Trsteniku, ko nije danas zaposlen, stvarno ne znam, taj onda nije u redu. To su oni koji neće da rade. Amfenol (privatna firma), stalno traži radnike. Za pismene tu je Mebit (takođe privatna firma), i šta ima više da pričamo. Svako može da radi, samo ko hoće. Verujte, juče sam srela ženu, koja je došla da popuni obrazac kao ugroženi kupac, nije prihvatila posao čistačice autobuske stanice“ (izjava sagovornika iz javne ustanove).

„Za mene postoje žene i muškarci, koji uvek imaju posla i oni koji ga nikad neće naći. Postoje ljudi koji nisu zaposleni u jednoj firmi, ali koji stalno imaju posla, jer njih posao nađe. Krenu da rade i preporučuju se i onda su stalno zaposleni. Kod nas su sad berbe, dolaze ljudi sa teritorije Kruševca, u selu nema berača. Postoje otvorena radna mesta stalno, ja zovem za haladnjaču, verujte da ne mogu da ih ubedim da ih uputim, jer odu, pa odustanu“ (izjava sagovornika iz javne ustanove).

U Trsteniku, sagovornici iz javnih ustanova navode da imaju lokalne mere za suzbijanje diskriminacije. Za međunarodni dan borbe protiv diskriminacije volonteri Crvenog krsta drže radionice u školama na kojima promovišu značaj tolerancije. Udruženja osoba sa invaliditetom sprovode projekte na teme borbe protiv diskriminacije.

„Da, Dan tolerancije u novembru, naši volonteri drže u školi radionice svake godine, deci IV razreda“.

„Centar za osobe sa invaliditetom, bili su u Ljubostinji i naši volonteri su pomagali, prilikom tog njihovog projekta. Bilo je i ranije projekata u društvu za cerebralnu paralizu, i u udruženju za MNRO, gde je rađeno i sa roditeljima i sa decom i sa školama, zajednički projekti su bili sa školama. Udruženje MNRO i Tehnička škola spremili su zajedničku predstavu i izvodili su je u Domu kulture“.

3.3 Tržište rada - Zaposlenost žena iz osetljivih grupa

Kako 63,1% teritorije opštine Trstenik čini poljoprivredna površina, od čega je 58,7% obradivo poljoprivredno zemljište, poljoprivreda predstavlja značajan segment ukupne privredne aktivnosti. Ovo naročito, jer nekadašnji ekonomski gigant „Prva petoletka“, nije uspeo da dobije strateškog partnera u procesu privatizacije.

Lokalna samouprava opštine Trstenik ima formiran Lokalni savet za zapošljavanje, ima usvojen Lokalni akcioni plan zapošljavanja za 2023.godinu (Nacionalna strategija zapošljavanja je doneta za period 2021-2026. kao i Akcioni plan za njeno sprovođenje za period od 2021. do 2023. godine). Preko filijale Nacionalne službe za zapošljavanje opština Trstenik učestvuje u sufinansiranju sledećih programa i mera aktivne politike zapošljavanja:

- program javnih radova, koji se organizuje u cilju radnog angažovanja teže zapošljivih lica i nezaposlenih u stanju socijalne potrebe; program obuke na zahtev poslodavca;
- program sticanja praktičnih znanja za nekvalifikovana lica, viškove zaposlenih i dugoročno nezaposlene. U decembru 2022.godine organizovali su osnovnu informatičku obuku za 10 lica OSI. Organizuju obuke za gerontodomačice i za personalne asistente. Te obuke Filijala traži od centrale u Beogradu i oni odobravaju, ako procene da je potrebno.

Filijali NSZ u Trsteniku se javljaju poslodavci da traže radnike za program sticanja praktičnih znanja. U tom programu, država prvih 6 meseci plaća platu i doprinose zaposlenom, a poslodavac je onda u obavezi da još 6 meseci on plati.

- subvencije za samozapošljavanje i za zapošljavanje nezaposlenih lica iz kategorije teže zapošljivih lica. U Trsteniku svakog februara raspisuje se konkurs za 25 osoba za samostalni biznis i u oko 80% slučajeva podršku dobijaju žene, koje najčešće započinju biznis u trgovini ili u poljoprivredi. Žene dobijaju dodatne bodove kada se prijave za mere za započinjanje sopstvenog biznisa.

Registrovana zaposlenost, na teritoriji opštine Trstenik u 2022.godini, prema opštini rada, iznosila je 9.727. Broj zaposlenih prema opštini prebivališta u 2022.godini iznosio je 10.577. Tokom godine registrovano je 3.307 nezaposlenih lica. Stopa zaposlenosti, za 2022.godinu, za Rasinsku oblast, kojoj pripada i Trstenik iznosila je 46,1% (na nacionalnom nivou je 50,3%), a stopa nezaposlenosti 11,0% (9,4% na nacionalnom nivou).⁷⁰ Nezaposlenih lica na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje, Filijala u Trsteniku, u decembru 2022, bilo je 2.900, od kojih žena 1.631 (56%).

Među nezaposlenima, 2.493 su iz ranjivih kategorija, a među njima su 1.432 žene.

Tabela 3: Žene iz ranjivih kategorija na evidenciji NSZ, Filijala Trstenik, na dan 31.12.2022.

RB	Kategorija	Ukupno	Žene
1	Dugoročno nezaposleni (+12 meseci)	2.323	1.339
2	Osobe sa invaliditetom	51	25
3	Romi	79	35
4	Samohrani roditelji	39	31
5	Žrtve nasilja	2	2
Ukupno:		2.493	1.432

Najveći broj žena iz ranjivih kategorija, 1.339 njih, spada u dugoročno nezaposlene žene (žene koje čekaju na zaposlenje duže od 12 meseci, pa do preko 10 godina). Među njima, skoro polovina (731) je sa prvim, drugim ili trećim stepenom obrazovanja (nemaju završenu ni srednju školu). Među 25 žena sa invaliditetom, 13 njih su starije od 40 godina. Među 35 Romkinja, 24 su dugoročno nezaposlene, a čak 28 njih su sa I stepenom školske spreme. Od ukupno 39 samohranih roditelja, 31 je samohrana majka, a među njima je 19 njih koje imaju I–III stepen stručne spreme.

Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ) pruža podršku korisnicima novčane naknade za slučaj nezaposlen-

⁷⁰ Bilten Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, 2022, Republički zavod za statistiku, str. 22 i str. 13, Beograd, 2023 <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20235695.pdf>

osti i prati traženje posla ove kategorije lica. Kreira pakete mera za aktivaciju i podsticanje zapošljavanja dugoročno nezaposlenih i ima posebne mere za podršku zapošljavanju žena, posebno samohranih majki, Roma i osoba sa invaliditetom.

Međutim, postoji prostor za dodatne mere, poput povećanja materijalnih davanja od strane lokalne samouprave, za samozapošljavanje žena, posebno dugoročno nezaposlenih.

Tokom razgovora u fokus grupi sa predstavnicima javnih ustanova, predstavnice NSZ filijale Trstenik su izjavile:

„Žene 55+ uglavnom neće da prihvate sve poslove, čak i kad im se ponude (one sa sela neće da prihvate posao ako je radno vreme do 23 sata, jer za seoske sredine nema javnog prevoza u to vreme), neke neće noćne smene“

„One žene koje hoće da rade, one ne dobijaju šansu, iako ih NSZ upućuje i informiše o slobodnim mestima kod poslodavaca“.

„Po našoj proceni, 1/3 dugoročno nezaposlenih žena i ne interesuje posao. One se javljaju NSZ zbog vaučera za odmor i nekih drugih pogodnosti. Neke žene kažu da dolaze na svaka tri meseca, jer je to jedini termin kad ih muž pusti da izađu iz kuće i dođu do Trstenika“.

„Inače moraju da se javljaju na svaka tri meseca. Kada se prvi put prijave NSZ-u, svaka dobije svog savetnika. Savetnici ih ne zapošljavaju, već imaju ulogu da posreduju u zapošljavanju. Polovina žena to zaboravi i kasnije kad je pitate, ona i ne zna da ima svog savetnika“.

I predstavnice Nacionalne službe za zapošljavanje se slažu da bi bilo dobro da su veća materijalna davanja od strane opštine za samozapošljavanje žena. To su potvrdile i žene iz ranjivih grupa tokom razgovora sa njima.

Iz razgovora na fokus grupi sa dugoročno nezaposlenim ženama izdvojili smo sledeće njihove odgovore:

Na pitanje šta imate od škole (imaju 4 razreda, osnovnu i jedna srednju školu) i kakvi se poslovi nude odgovorile su:

„Možete da završite bilo koju školu, niko ne gleda diplomu šta ste završili, ako oćete da radite za fabriku kablova što mi sad imamo. Ljudi sa velikim školama idu da dopune radni staž, po 8 sati rade i preko toga samo pola sata pauza. Loši su radni uslovi. Isplaćuju minimalac, ali ako se radi vikendom, ako se radi duže, treća smena, onda je to i preko toga. Ali topli obrok se nosi, pa onda kad izračunaš, bez obzira da li je to hleb i pašteta, opet je loše. Daju samo deo za troškove putovanja, negde ima organizovan prevoz“

„Ja sam htela da radim u toj fabrici, ali autobus koji ide Božurevac - Riljac je 3km, za mene jednu neće da dođe, njihov prevoz. A radno vreme je od 6 ujutru do 14h. A prevoz za Petoletku i ostale kreće u pola 6, i onda se prevoz ne uklapa. Pošto radim do 14h, ako ne idem tim prevozom, sledeći je u 15:15h“.

„Ta firma Amfenol (proizvode kablove) je pisala Privrednoj komori i žalila se na NSZ da ne upućuje radnike. I onda su oni u gužvi ovih dana. Pritegla ih je Privredna komora i juče i danas oni moraju da im pošalju 200 ljudi. A vi ako ste radili tamo, nećete da idete. I sad je pitanje od 200 pozvanih ko će da ode da radi. Komšinica je radila godinu i nešto dana i kaže da se meri odlazak u WC. Moraš da digneš ruku, da se javiš, da te neko zameni, da odeš i meri se. Ako si otišao dva puta može, treći put već sumnja i idu i kontrolišu. Čak kažu da imaju kamere i u wc. Ako kažeš da ti nije dobro da bi uhvatio vazduh, pošto je zatvoren prostor, zovu hitnu. Zvali su izabranog lekara da provere da li je žena u bolnici. Znam devojkicu koja je bila ekonomista i tamo je radila. Zajedno smo letos brale maline i ona mi je pričala. I ona je napustila, kaže meni se onaj način poslovanja ne dopada. Teror ispod svakog ljudskog morala“.

„I hladnjača nudi posao, ne znamo ko sad drži hladnjaču, a i tamo su loši uslovi“.

„Mi smo ovde kao začarani krug, vrti se u dve firme. Imamo mi ovde firmu koja izuzetno dobro radi, ali tu su zaposlena deca, mladi uglavnom, plate su ekstra, uslovi za rad su ekstra. Mora da se poznaje rad na kompjuteru, strani jezik... Ali su i godine za prijem tu negde do 35-36“.

Na pitanje pa od čega žive, da li imaju imovinu i da li su vlasnice poljoprivrednog gazdinstva odgovorile su:

„Na poljoprivredi uvek ima sezonskih poslovi, tu se uvek traže radnici, idu žene i to se većinom traže žene. Ali nema uplata doprinosa. Nema na ugovor o delu, niti nešto trajnije“.

„Nema među nama vlasnica poljoprivrednog gazdinstava. Žene žive kako se snađu. „Letovanje u njivicama“. Evo ova žena pravi kolače i torte, ona čuva životinje (drugima kad otputuju), ja živim od onoga što muž zaradi“.

„Da ja trenutno čuvam pse nekim gastarbajterima, kad odu na more neće da ih vode. Zadnji put sam imala dva. Ovi iz inostranstva ne pitaju za cenu. Samo traže da volite životinje i da im je životinja srećna. A ja mnogo volim životinje, i imam uslove za njih. I uvek me časte“.

„Pošto smo mi uglavnom ovde poljoprivredno područje, i te žene bi možda radile više, da imaju obezbeđeno tržište, da imaju neku sigurnost. Ako je grad njima ove godine ubio letinu, daj njima bar uplati ono što su uložili, da ne kažem nešto drugo. Ali nema ako si ti proizveo paprike, moraš da razmišljaš da li će neko to da kupi i da li će neko da te uceni ili ne. Igrom slučaja smo nekad radili te maline, pa nismo mogli na 300 strana, i onda smo uložili mnogo para i kad je došlo to na branje, država je skinula cenu svega toga i onda ne možeš da pokriješ. Čovek bi se usredsredio na jedan posao, samo da može“.

„Najveći problem je što nemaš neku zaleđinu od države. To bi trebalo da se promeni. Od osiguranja nema ništa. To je samo priča. Oni nikad ne izađu odmah na teren, posle nevremena, nego čekaju da prođe dva meseca, pa vidite da je od paprike ostao recimo mali prutić 2 santima, a bilo je 30cm, oni kažu pa ima par listića posle dva meseca, možda će da krene. Kad vidite njivu 50 ari, kao da je ušla kosilica, pokosila sve i oni kažu tu je 50% štete. Država je ta koja treba da pomogne da zaštiti seljaka“.

„Ne moramo mi da idemo u fabriku da radimo. Nama je dobro i kući. Ko ima stoku, njima je i to rad. Da nam se omogući da imamo podsticaj da razvijemo neki posao, i sigurnu prodaju. A ne kad stigne naš proizvod, država uvozi, da bi smanjila cenu. Dok kad naš seljak nema paradajz, oni uvoze i po 300 dinara prodaju po marketima. To nije problem, a naš kad stigne, onda je 50 dinara i kažu da je to skupo“.

Na pitanje imaju li mogućnosti za prekvalifikacije/dokvalifikacije, odgovorile su:

„Nije bilo mogućnosti za dokvalifikacije, ko će da radi u kući, sprema ručak i pere, ako ja odem da učim“

„Ja sam preko Vesne (Ženska Inicijativa Trstenik), završila za gerontodomaćicu“.

3.4. Zdravstvena zaštita žena u zdravstvenim ustanovama u Trsteniku

Primarnu zdravstvenu zaštitu ženama kao i ukupnom stanovništvu opštine Trstenik, obezbeđuje Dom zdravlja Trstenik. U službi Doma zdravlja za zdravstvenu zaštitu žena postoji odeljenje za zdravstvenu zaštitu žena i polivalentna patronaža. U odeljenju za zdravstvenu zaštitu žena rade samo dva ginekologa, tako da je nivo obezbeđenosti ove populacione grupe bio niži od zakonom propisane u oblasti pružanja zdravstvenih usluga u državnim ustanovama primarnog nivoa. U službi za zdravstvenu zaštitu žena 49% poseta je bilo preventivnih, a 51% kurativnih u 2017.godini ⁷¹. Žene starije od 65 godina ne pozivaju na preventivne preglede.

Tokom novembra 2023. povećan je broj preventivnih pregleda, što se dovodi u vezu sa najavljenim izborima. Pregledi su namenjeni celokupnom stanovništvu, a pre svega seoskom koje nema overene zdravstvene knjižice, ali ovo stanovništvo je slabo obavešteno o terminu pregleda, čekanja su višesatna, dugi redovi i veliko je nezadovoljstvo zbog loše organizacije.

U pogledu zdravlja i zdravstvene zaštite, Opština Trstenik je 2018. godine spadala među srednje opštine u Srbiji. Očekivano trajanje života na rođenju u Trsteniku te godine bilo je 76,02 godine. Broj lekara na 1.000 stanovnika iznosio je 1,3.⁷² Inače, u Srbiji, prosečan broj lekara na 1.000 stanovnika u 2018. godini iznosio je 2,98, dok je u Evropskoj uniji bilo 3,5 lekara na 1.000 stanovnika.

U 2019.godini u Domu zdravlja je ukupno bilo zaposleno 48 lekara, od čega 15 lekara opšte prakse, 5 lekara na specijalizaciji, 28 specijalista, 7 stomatologa i jedan farmaceut. Te godine u Trsteniku je bilo 800 stanovnika na jednog lekara, što govori o preopterećenosti zdravstvenog sistema. Takođe, mali je broj specijalista, a pojedinih specijalista uopšte i nema u Domu zdravlja, pa su stanovnici opštine upućeni na opštu bolnicu u Kruševcu.⁷³ Za specijalističke preglede kod ortopeda, hirurga, neurologa, svi pacijenti moraju ići u Kruševac.

U Trsteniku u 50 seoskih naselja (29 mesnih zajednica) funkcionišu četiri zdravstvene stanice i to: Medveđa,

⁷¹ Plan javnog zdravlja opštine Trstenik 2018-2025, str. 12, Trstenik, avgust 2018

⁷² Indeks društvenog razvoja gradova i opština, za 2018, (datum pregleda 5.9.2023) <https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/indeks/>

⁷³ Plan razvoja opštine Trstenik 2021-2027, str. 50, Trstenik

Velika Drenova i Milutovac u kojima radi po jedan lekar i u Stopanji u kojoj rade dva lekara radnim danom i subotom, prvu smenu. Iz ostalih Trsteničkih sela stanovnici dolaze u neku od ovih zdravstvenih stanica. Izazov je što javni prevoz nije stalno dostupan (on se usklađuje sa školskim kalendarom zbog učenika), pa je ženama iz osetljivih grupa teže dostupan i izabrani lekar.

Iz razgovora na fokus grupama i u dubinskim intervjuima

Iz razgovora sa ženama iz ranjivih grupa smo čuli smo da lekari ne pozivaju žene na preventivne preglede, a posebno ne žene Romkinje i one sa sela, zatim, da i kada ima aparata za dijagnostiku i preglede u Domu zdravlja, nema dovoljno lekara, pa ih i ne koriste, da je teško zakazati pregled kod ginekologa, ako niste zdravstveno osigurani pa hoćete da platite pregled (upućuju vas u privatnu ambulantu). Saznali smo da u Domu zdravlja nema lifta pa mnogi bolesni i ne mogu da se popnu uz stepenice do lekara. Onima u selima gde nema zdravstvenih stanica je teško dostupna zdravstvena zaštita, posebno kada je redukovana javni prevoz za vreme školskih raspusta.

„Sada ne pozivaju na skrininge, preventivne preglede, a i mi žene ne mislimo o svom zdravlju već tražimo pomoć baš kad zagusti“.

„Pre par godina ovde u Trsteniku, su dolazile žene, koje nisu imale knjižicu, jer je to baš bilo za tu grupu žena koje nemaju zdravstveno osiguranje, da se rade ti preventivni besplatni preledi, sada toga nema“.

„Radila sam kao spremačica u Domu zdravlja, i videla sam mnogo ultrazvukova ima i mamograf, al nema ko da radi, nema dovoljno lekara. I žena koja dođe na pregled, moraju da joj zakažu, da ode u Kruševac ili negde, na stranu. Kod naših aparata taj za dojku mamograf mora da se čeka ne znam koliko“.

„I za ginekologiju mora da se pozove, da se zakaže. Zove se od pola 8 do pola 9, a tu retko kad može da se ubode. Ne javljaju se. Mora da se dođe lično, da se zakaže, ali ne za taj dan, nego recimo za sutra a mi smo 30 i kusur kilometara odavde“.

„Ja sam prošle godine otišla na pregled, bila sam do grada, otišla sam da zakažem, kaže ne, samo telefonskim putem. Dali su mi broj telefona, ja sam zvala jedno 5-6 dana u to vreme kad treba i zvonim do kraja, niko se ne javlja ili je zauzeto“.

„Vi kad živite u selu i kad morate da dođete do grada do lekara, vi jeste u problemu, samim tim ako niste vozač, ako nemate kola, ako ne postoji neko u domaćinstvu ko može da vas odveze, vama je teško“.

„Imala sam ginekološki problem, a nemam zdravstvenu knjižicu, pa sam se interesovala gde je jeftiniji pregled i tako sam se iz sela zaputila u državni Dom zdravlja u Trstenik, jer je tu jeftinije, no nisu hteli da me prime, izgovarajući se da je komplikovana procedura naplate i upućivali me da dođem posle podne u privatnu ambulantu, gde je 4- 5 puta skuplje“.

„Mi iz Crvenog krsta, kad smo imali projekat sa starima, mi smo petkom vozili lekara u selo i on bude tu, naši vojnici ili volonteri pakuju sve te recepte, uzmemo lekove, i odnesemo. Tad smo mogli. Sad u selima nema lekara, samo u većim“.

Kao ključne probleme u vezi sa zdravljem i zdravstvenom zaštitom žena, učesnici u razgovoru, predstavnici javnih ustanova, su izdvojili nedovoljnu informisanost i možda i nedovoljnu zainteresovanost žena za svoje zdravlje i preventivne preglede. Zatim, nedostatak zdravstvenih kadrova, posebno lekara, vide kao problem na koji ne mogu da utiču.

Problem vide i u tome što poneki pacijenti, previše očekuju od Doma zdravlja, na primer traže prevoz sanitetom za kontrolni pregled u Beogradu, što ne može da im se obezbedi. Predstavnici institucija hvale službu kućnog lečenja i patronažu i naglašavaju da su poboljšali tehničke uslove za njihov terenski rad. Navode da povremeno ima skrining ginekoloških pregleda za žene, uglavnom kada Ministarstvo zdravlja naloži akciju. Mišljenja su da treba raditi na edukaciji dece i srodnika o njihovim obavezama u odnosu na bolesne roditelje i druge članove porodice.

„Nedovoljna informisanost a možda i zainteresovanost žena za svoje zdravlje, odnosno preventivne preglede. Koliko nas će otići da se pregleda? Mi imamo i obavezu sistematskih pregleda, ali znate šta je problem, problem je samog mesta gde živite i načina na koji je koncipirana zdravstvena zaštita. I to je ono što mi ne možemo da utičemo. Trstenik ima Dom zdravlja, i ima službe koje ima. Ako ste vi upućeni na zdravstveni centar koji nije u vašem mestu, vi ste već u situaciji da imate teškoće. A posebno ako značajne stvari ostvarujete na strani,

kao što je veliki broj onkoloških bolesnika, ja to znam preko zahteva. Ljudi moji, koliko ima toga. Ako vi morate da idete na zračenje u mesta kao što su Niš, Kragujevac, ili Kladovo ili ne znam, to jeste problem“

„U tim manjim mestima gde je bila ambulanta, dolazio je lekar, pa makar jednom mesečno, ali znalo se kad dolazi, međutim sad to nema. Samo u tim većim mesnim zajednicama. To je šteta, to je bilo fenomenalno nekada. Al to je nešto na šta se ne može uticati zbog smanjenja ljudi“.

„Veliki je problem za one ljude koji žive sami, ili koji moraju da se oslone na ustanovu, al to je sad stvar koja se ne može tek ovako promeniti, jer je u pitanju i generalna zdravstvena politika, mogućnost da se te službe ovde oforme, da to sve postoji, to je već nešto što je mnogo iznad naših moći. To je na nacionalnom nivou“.

„Mislim da su žene nedovoljno edukovane, da ne brinu same o svom zdravlju, odnosno da nisu svesne da čekaju da se nešto javi, da se iskomplikuje, da bi ih nešto nateralo da dođu kod lekara. Nemaju zdravstvenu kulturu“.

„Mogu da se pohvalim, mi smo zadnje dve godine apsolutno obnovili ceo vozni park u Domu zdravlja i obezbedili još dva nova ambulantna vozila, i još dva nova putna vozila, baš za te patronažne službe za taj rad na terenu. Patronaža i kućno lečenje idu redovno (u sela) i laboratorija po kućama i to na poziv, ono kad lekar napiše, a ne može pacijent da dođe, kad je bolesnik u takvoj situaciji“.

„Ima ginekološki skrining, a ima i mamograf dođe autobus i pozivaju se žene 45+. Bilo je ovde u centru grada, nije moglo da se dođe na red. Bila je akcija pre par meseci, ispred opštine i kod doma zdravlja. I optičar je bio ovde u centru i još neki ultrazvuk, dal gastro. Znam za mamograf da je dva dana stajao i da za dva dana, oni su uspeli da odrade 150 žena. Doktor Gajić je dolazio i tu je bilo predavanja koja su držana u većnici i onda su bili pozvani“.

„A bili su i zadnjih nekoliko godina preventivni pregledi, kad Ministarstvo zdravlja naloži“.

„Nedostatak kadrova je problem, to je nešto na šta mi ne možemo da utičemo. Ma koliko se trudila direktorka Doma zdravlja. Lekara nema na birou, deca koja završavaju ostaju po Beogradu, po Kragujevcu, Novom Sadu, ne vraćaju se. Niko ih ne krivi, to je na nivou cele Srbije problem“. (izjava lekarke iz Doma zdravlja)

„Prisutna je nezainteresovanost i nemotivisanost za preglede i lečenje. Ja sam pre 20 godina išla u seoske ambulante, držala taj teren, verujte pre 20 godina kad odem u Dubič, u Dublje, ove udaljene seoske ambulante, tad se pojavi jedan ili ni jedan čovek na pregled u to vreme“.

„Treba da vršimo edukaciju šta su obaveze dece, šta su obaveze srodnika. Ne može da se sve traži od države, a da deca nemaju nikakvu odgovornost, gde meni gospođe dođu u ordinaciju, da se žale kako izabrani lekar ne da sanitet za njenog muža, da ide na kontrolu, posle ne znam ni ja koliko godina, u Beograd“.

Viđenja aktivistkinja iz ženskih udruženja o zdravstvenoj zaštiti žena, je da nema razlike u odnosu zdravstvenih radnika prema ženama Romkinjama i ostalim ženama, te da je pristup svima isti, ali su podeljena mišljenja o pristupu žena iz seoskih sredina zdravstvenoj zaštiti u odnosu na one iz gradskih sredina. I predstavnice ženskih udruženja se slažu da je najveći problem što žene nerado idu kod lekara, tek kad moraju. Kao problem navode da moraju da se plaćaju privatno mnogi specijalistički pregledi, što ne mogu da plate mnogi sa penzijama ni sa skromnijim platama. Podeljena su mišljenja oko preventivnih pregleda, jedne tvrde da ih ima, druge da ih nema.

„Ovde su naše žene u potpunosti ravnopravne, tako da nismo imali nikavih problema, da li je neka Romkinja ili ne, za razliku od drugih mesta gde možda ima te razlike.“

„Žene i ne znaju koja sve prava imaju, treba ih osnažiti da znaju svoja prava a i stručnjake iz zdravstva da znaju da je to njihova obaveza“.

„Teško je doći do lekara ako živiš u selu gde nema zdravstvene stanice. Sad smo imali problem sa ženom koja živi u Rajincu, gde je gerontodomaćica došla na teren, videla da je žena malaksala, onda pozvala Dom zdravlja, oni nemaju mogućnosti da dođu. Jedina opcija je da je mi spakujemo u kola, dovezemo i da je vratimo. Na kraju smo mi iz geronto službe to i uradili. Sad je to našu uslugu stopiralo na ceo dan, jer mi nemamo auto više“.

„Ne znam kako to po selima funkcioniše, ali sa sigurnošću mogu da tvrdim da patronažna služba i kućno lečenje odlično funkcioniše ovde u Trsteniku. Ja sam iz Osaonice, tu nadomak Trstenika, meni je bila sestra

nepokretna, na svaki moj poziv je kućno lečenje dolazila doktorka sa medicinskom sestrom, jedanput mesečno je patronaža dolazila da pogleda šećer, da pogleda pritisak i svaki put kad je trebalo da uzmu krv, dolazili su kući, tako da mislim da to u Trsteniku funkcioniše“.

„Ključni problem je što žene nerado idu kod doktora, tek kad zapne, kad mora. Posebno ginekološki pregledi i stomatologija, a da ne pričam o starijima. Nemamo odgovornost prema našem zdravlju“.

„Problem je što su neki specijalistički pregledi, poput magnetne rezonance, preskupi za siromašnije i one sa skromnijim platama“.

„Što se tiče preventivnih pregleda, ja mislim da pozivaju žene. Ginekologija je radila kompletno od godišta do godišta, krenula je sa starijim godištem, pa unazad su išli. Mislim da i udruženje za šećerne bolesti, pozivalo na neke preventivne preglede“.

„Ja ne znam na poziv dal je bilo, ali znam da je išlo preko medija“.

„Onkologija iz Kruševca imali su neki projekat, nešto sa grupama ranjivih žena i onda su dolazili kod nas i pregledali su devojke sa teškoćama i njihove mame, tako da je to bilo super“.

3.5. Socijalna zaštita žena iz osetljivih grupa u Trsteniku

Sprovođenje postupaka za ostvarivanje prava i korišćenje usluga socijalne zaštite, koje obezbeđuje Republika Srbija i opština Trstenik, vrši Centar za socijalni rad Trstenik. Prema podacima iz 2022.godine CSR Trstenik je imao 2.527 korisnika (7,04% od ukupnog broja stanovnika), od kojih su 1.429 njih bile žene (7,82% od ukupnog broja žena, stanovnica opštine). Usluge im je pružalo 12 stručnih radnika od kojih je 7 žena. Ovo znači da je broj korisnika po stručnom radniku 210, a broj stanovnika u Trsteniku po stručnom radniku 2.989, što je manje od broja stanovnika po stručnom radniku na nivou cele Srbije (3.978 za 2022. godinu).

Udeo rashoda za socijalnu zaštitu u 2019.godini iz opštinskog budžeta iznosio je 5,99% odnosno 77.454.645 dinara, što je u proseku izdvajanja u drugim lokalnim samoupravama, ali je to nedovoljno. Prosečna izdvajanja iz budžeta lokalnih samouprava za socijalnu zaštitu su između 5% i 6%.⁷⁴

Centar za socijalni rad Trstenik, sprovodi postupke za ostvarivanje prava i pruža iste usluge korisnicima kao i ostali centri za socijalni rad, a ta prava i usluge su nabrojane u odeljku ovog dokumenta 2.5. Socijalna zaštita žena iz osetljivih grupa u Čačku (str. 25)

U ovom delu dokumenta osvrnućemo se samo na dva prava, za koje je nadležan nacionalni nivo i na jednu, od ukupno dve dnevne usluge u zajednici, koje funkcionišu u Trsteniku, za koju je nadležna lokalna samouprava. Radi se o usluzi pomoć u kući za odrasla i starija lica u potrebi, koju koristi 144 starijih lica, i to većinom žene (138 njih). Pored ove usluge korisnicima je dostupna i usluga lični pratilac deteta, koju koristi petoro dece sa smetnjama u razvoju.

Novčana socijalna pomoć (nadležan nacionalni nivo)

Tokom 2022. godine, novčanu socijalnu pomoć (NSP) u Trsteniku je primalo 542 korisnika iz 225 porodica, što je 1,51% korisnika u odnosu na ukupan broj stanovnika. Na nacionalnom nivou, udeo korisnika novčane socijalne pomoći, u odnosu na broj stanovnika, tokom 2022. godine, iznosio je 2,75%.

Na dan 31. decembra 2022. godine, na evidenciji CSR, bilo je 424 korisnika NSP, od kojih su 158 žene, a 266 su muškarci. Radno sposobnih korisnika je 241 (97 žene i 144 muškaraca), dok je 183 radno nesposobnih korisnika NSP, od kojih je 61 žena.

Lokalna samouprava Trstenik obezbeđuje sredstva za jednokratne novčane pomoći, koje se isplaćuju licima koja su u stanju trenutne socijalne potrebe (na primer, za plaćanje lekova). Isplaćuju se u visini od 5 do 10 hiljada dinara, na pisani zahtev. Tokom 2022. godine, jednokratna novčana pomoć je isplaćena za 748 korisnika. Nema podataka o polu korisnika.

Zaštita žena od nasilja (nadležan nacionalni nivo)

Tokom 2022.godine CSR opštine Trstenik⁷⁵ je evidentirao 242 žrtve nasilja, zanemarivanja i rizika od zane-

⁷⁴ Plan razvoja opštine Trstenik 2021-2027, str.49, Trstenik

⁷⁵ Izveštaj o radu Centra za socijalni rad opštine Trstenik za 2022.godinu, Trstenik, januar 2023.

marivanja, od kojih su 63 bila deca, a 179 žrtava odrasle osobe, od kojih je 119 žena. Među žrtvama je i 36 osoba starih 65 i više godina. U novembru 2023., zabeležen je jedan femicid i jedan femicid u pokušaju.⁷⁶

Zaštitu od nasilja u porodici stručnjaci su radili za 222 osobe od kojih je 46 dece (26 devojčica) i 176 odraslih i starijih, od kojih su 119 bile žene.

Postupci koje je CSR preduzimao u toku 2022. godine u slučajevima zaštite punoletnih žrtava porodičnog nasilja ticali su se pružanja materijalne, pravne ili savetodavne podrške žrtvi nasilja kod 166 registrovanih slučajeva (112 žena), zatim upućivanje žrtve na usluge drugih ustanova (16 žena i 11 muškaraca).

Pravna pomoć za žrtve nasilja, koju je obezbedila i pruža lokalna samouprava dobro funkcioniše. Opština Trstenik nema SOS telefon za žrtve nasilja, ali podržava rad SOS telefona udruženja Peščanik iz Kruševca, koji ovom uslugom pokriva ceo Rasinski okrug, pa se žrtve njima javljaju za podršku.

Iz razgovora na fokus grupama i u dubinskim intervjuima

Učesnice u razgovorima su se složile da je nasilje sveprisutno u svim sferama, ali da se ono retko prijavljuje. Žene iz ranjivih grupa su vrlo škrto i nerado govorile o ovoj temi. Predstavnice ženskih udruženja kažu da zaštita od nasilja, kada se ono prijavi, dosta dobro funkcioniše. Izjavljuju i da je lokalna samouprava zainteresovana za ovu temu i sarađuje sa ženskim udruženjima po tim pitanjima. I predstavnici javnih ustanova, učesnici u razgovoru, potvrđuju da zaštita od nasilja u Trsteniku dobro funkcioniše, imajući u vidu kapacitete, sa kojim raspolažu.

„I kod nas je nasilje prisutno, ali problem je u tome što se slabo ili nikako ne prijavljuje. I dalje tvrdim da smo patrijarhalna sredina, koja naročito u seoskim sredinama u ovim ranjivim grupama i kod mlađih i kod starijih, al mislim da je kod starijih više, prosto sramota ženu da prijavi nasilje od strane ne samo supruga, sina, snaje, unuka itd, a postoje ta nasilja.“

„Ne samo nad ženama, ne prijavljuje se nasilje ni nad decom“.

„Žene često nemaju izbora i zato ćute i ne prijavljuju nasilje“.

„Ako žena kao svedok neće da svedoči, ako nema zdravstvene dokumentacije koja ukazuje na vrstu i način nanošenja povreda, ona razmišlja: da li sam trebala, da li je ovo možda moglo na drugi način da se reši, sredina koja kaže: šta ti je ovo trebalo. I onda počinje pritisak, prosto se desi da onaj ko je žrtva, on odjednom se oseća krivim zbog svega što je pokrenuo. I mi kad pružamo tu psihološku podršku pričamo, ali verujte mi, toliko je malo onih koje ostaju u postupku“. (predstavница CSR-a)

„Ne bih mogla da vam kažem zašto neki i ne prijavljuju. Prijavljaju onda kad im dogori i onda kad se zaista uplaše, i uvek je kod tih nasilje prisutno u nekom dužem vremenskom periodu“.

„One žene koje prijavljuju to su iste žene koje recimo 4 puta prijavljuju istog nasilnika, zato što kad dođe do sudstva, treba dalje da se ide u postupak i onda kad ih pozovu, ona jednostavno odustane i kaže pomirili smo se i onda opet nanovo“.

„Kod nas, što se tiče institucija, uvezani su dosta dobro, što se tiče nasilja, mislim na hitnu, policiju, na sudstvo, CSR. Imaju vrlo često te njihove koordinacione sastanke.“

„Iz lokalne samouprave su zainteresovani za temu nasilja nad ženama, mi smo imali sa njima par nekih saradnji i to je dosta dobrog odjeka imalo. U većnici smo prikazivali film koji smo dobili mi iz Teute od Američke ambasade i od Poverenice. „Ne tiče me se, tiče se svih nas“, to je naziv filma. Iz lokalne samouprave su vrlo otvoreni možda zato što su dve žene gore, one su u svakom slučaju uvek kad smo im se obratili ili kad smo imali tako nekih akcija, one su nam izašle u susret u svakom pogledu. Ne samo u prisutnosti, nego u svakom pogledu“. (Iskaz predstavnice ženske OCD)

„Kad pogledamo druge sredine, mi funkcionišemo zaista relativno dobro sa kapacitetima koje imamo, mislim na samu tu grupu za koordinaciju, na postupanje policijskih službenika. Lično sam svedok. Ovde kod nas kad pozovete policiju da nešto prijavite, nemojte da se identifikujete. Mislite da će ostaviti da ne izađu, neće se to desiti. Bilo kome da se prijavi, svi smo uvezani, dogovaramo se, postoje i neke prakse koje smo uveli ovde što se tiče hitnih mera, retko kada se dogodi da neka od hitnih mera nije produžena od strane suda, što znači to je još 30 dana dodatne zaštite“. (predstavica javne ustanove)

⁷⁶ <https://www.rts.rs/vesti/hronika/5308779/tezak-zlocin-u-okolini-krusevca-i-trstenika--ubio-suprugu-jednu-zenu-ranio.html> datum pregleda: 17. novembar 2023.

„A što se tiče besplatne pravne pomoći, u opštini, ne postoji mesto gde je nismo istakli, iskreno rečeno za nas u CSR-u je to olakšalo posao, kad naš pravnik više nije morao da piše tužbe, svako koga smo uputili i kontaktirali je dobio uslugu, bilo da je napisana tužba, bilo da je u pitanju mera zaštite, bilo da je u pitanju razvod braka, bilo da je šta drugo kad su žrtve nasilja u pitanju, ono što je njima neophodno. U poređenju sa većim gradovima, funkcionise odlično. Mi imamo dobru saradnju, tužilac, predsednica suda. Iza te mere zaštite donose se vrlo često kad se podnosi tužba, ide privremena mera, pa se onda vodi postupak i donosi se rešenje. Što znači da se reaguje relativno brzo“. (predstavnik CSR-a)

Pomoć u kući za odrasla i starija lica u potrebi

Od dve dnevne usluge u zajednici iz oblasti socijalne zaštite razvijenija je usluga Pomoć u kući koju lokalna samouprava nabavlja putem tendera. Za finansiranje usluge obezbeđuju se sredstva iz budžeta opštine i iz namenskih transfera sa republičkog nivoa. Korisnici usluga ne učestvuju u sufinansiranju iste. **Uslugu u 2022. godini je koristilo 144 korisnika i svi su bili stariji od 65 godina, od kojih je 138 starijih žena i šest muškaraca.** Obuhvat korisnika nije zadovoljavajući, ni po ukupnom broju korisnika ni po pokrivenosti teritorije. Iako nema konkretnih istraživanja o potrebama za ovom uslugom u Trsteniku, prema istraživanju Instituta za javno zdravlje Srbije, iz 2019. godine, skoro trećina stanovništva sa 65 i više godina (31,5%) u Srbiji, je izjavilo da ima ozbiljne teškoće u obavljanju svakodnevnih kućnih aktivnosti (pripremanje hrane, lakši i teži kućni poslovi, kupovina...).

Uslugom pomoć u kući u 2022. godini, kao i u tekućoj, su bili obuhvaćeni stariji iz gradske sredine Trstenika i iz sela: Medveđa, Velika Drenova, Stragari, Rainac, Dubič, Poljna i Lopaš. Usluga je funkcionisala 10 meseci (nije bila dostupna korisnicima u januaru i u julu). Pružalac usluga, po osnovu korišćenja sredstava namenskih transfera (3.372.791,00 dinar), je Niveus tim iz Gornjeg Milanovca, a po osnovu korišćenja sredstava iz budžeta opštine (3.488.400,00 dinara), Ženska inicijativa Trstenik. Kako smo saznali od pružalaca ove usluge, lokalna samouprava je opredeljena da ova usluga funkcionise svih 12 meseci u godini, ali u okviru obezbeđenog novca, to je nemoguće izvesti uz obuhvat korisnika koji pružaoци imaju, pa zato uslugu pružaju 10 meseci.

Stoga je neophodno izdvojiti više novca iz budžeta opštine za uslugu i ustanoviti mehanizme za participacije korisnika usluga i njihovih srodnika u finansiranju iste. Time bi se omogućilo da usluga funkcionise tokom cele godine i proširio bi se obuhvat korisnika i iz drugih sela, posebno udaljenih od sedišta opštine. To bi bilo bolje i za korisnike, a i za pružaoce usluga. Uključeni korisnici ne bi razmišljali kako da se snađu bez pomoći dva meseca godišnje, uslugu bi dobili i novi korisnici iz drugih sela, a gerontodomačice koje bi, ako su angažovane u kontinuitetu, imale povezan radni staž na neodređeno vreme iz koga proističu i određene beneficije, poput mogućnosti uzimanja kredita, godišnjih odmora i drugih.

Iz razgovora na fokus grupama i u dubinskim intervjuima

Učesnice u razgovorima su se složile da su žene iz ranjivih grupa veoma slabo i upoznate o pravima koja imaju iz oblasti socijalne zaštite, a i kada su upoznate teško mogu da ih ostvare. Veoma cene što imaju uslugu pomoć u kući za starije i uslugu ličnog pratioca za decu sa smetnjama u razvoju. Preporučuju da se usluga pomoć u kući za starije obezbedi tokom svih 12 meseci godišnje i da bude dostupna starijima iz svih sela. Predlažu da se opština više potruži i pomogne starijima koji su bez redovnih mesečnih prihoda (132 na evidenciji CSR su bez penzija).

Evo šta izdvajamo iz razgovora:

„Koje usluge i prava iz socijalne zaštite su dostupne ženama iz ranjivih grupa to pola žena na selu i ne zna. Ona radi, kad može da se informiše? Imam komšinicu preko puta, bave se poljoprivredom, vodi domaćinstvo, ne staje, nema je nigde, 365 dana radi. Za državu postoji smo kada treba da glasa i da plati porez. Država se nikada nije obratila takvim ženama na selu. A nema penziju, nije uplaćivala, pa se sada kaje, sada sa 67 godina. A more takvih žena na selu znam“.

„Što je udaljenije selo od grada, to je informisanost žena gora“.

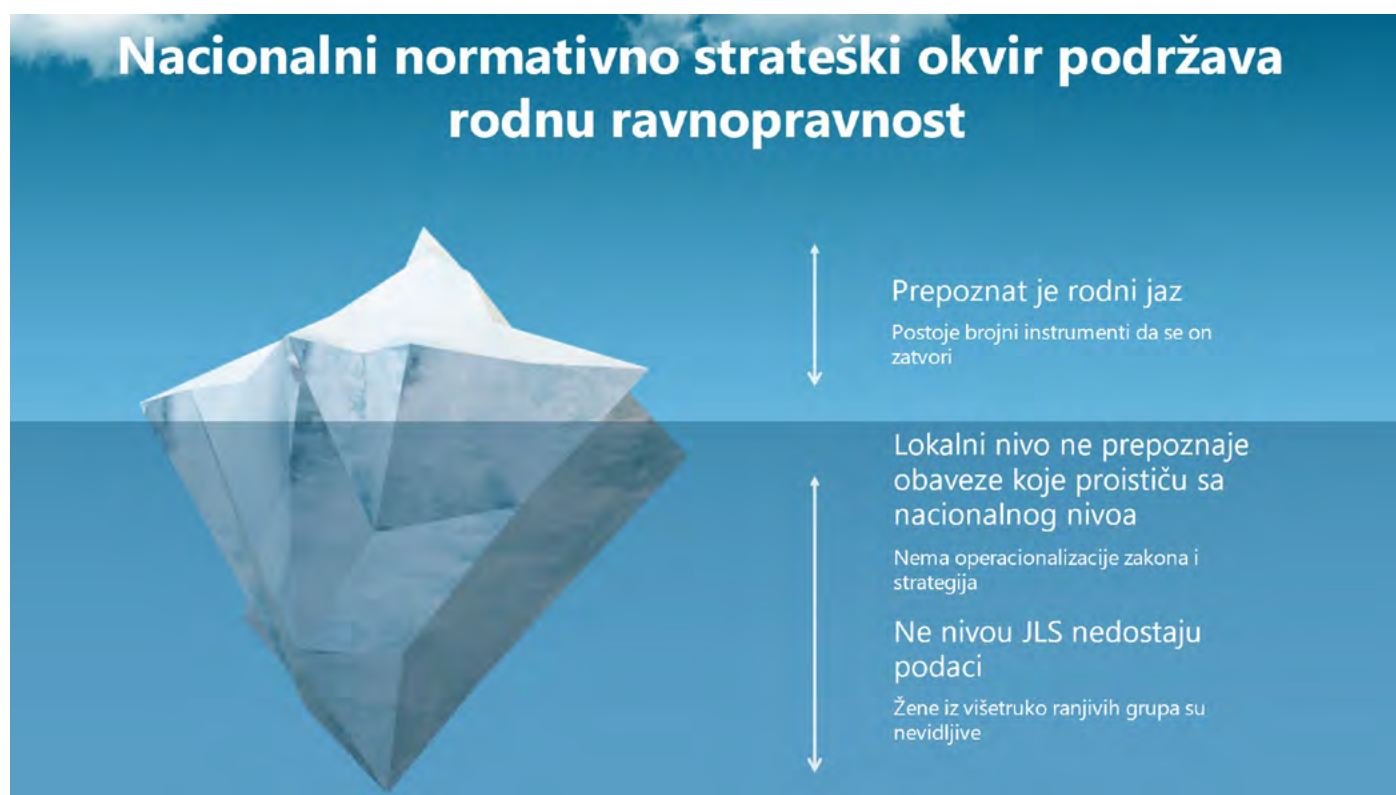
„Bez obzira što postoji, geronto služba bi trebalo da bude dostupna svima kojima treba i tokom cele godine. Bitno bi bilo da se uspostavi da oni koji mogu da participiraju novčano, da ne bude samo na budžetu opštine. Zaista je neophodno na celoj teritoriji da se uspostavi, jer mi znamo koliko imamo teškoća kada nam se neko javi iz tih udaljenih mesta, koga treba da zbrinemo, a želi da ostane u svojoj kući, ne možete ga smestiti u dom ako ne postoji dobra volja, svestan je i orijentisan, i onda zaista se nađemo u nezgodi, ako pomoć u kući ne možemo da obezbedimo“. (predstavnik javne ustanove)

„Da se država više potruži oko ovih starijih osoba koje su same. I žene i muškarci, gde nemaju nikakva primanja, a nemaju porodicu, njima treba materijalna pomoć“.

4. Zaključci i preporuke

Iako je Republika Srbija potpisala i ratifikovala sve međunarodne konvencije i obaveze u vezi sa rodnom ravnopravnošću i nediskriminacijom i napravila dobre normativne i strateške pretpostavke na nacionalnom nivou, za unapređenje rodne ravnopravnosti i za zaštitu prava žena, uključujući i žena iz ranjivih kategorija, **izostaje dosledna primena na nivou lokalnih samouprava. Tako u lokalnim samoupravama Čačak i Trstenik još uvek nisu usvojeni Lokalni akcioni planovi za rodnu ravnopravnost, niti su obrazovani Saveti za rodnu ravnopravnost.** Osnovane su Komisije za rodnu ravnopravnost, ali one nemaju jasan okvir za rad. Ni u jednom dokumentu nije definisano koje sve žene pripadaju ranjivim i višestruko ranjivim grupama žena. **Na nivou ove dve lokalne samouprave nema zbirnih podataka o ukupnim broju žena iz ranjivih grupa, o njihovim potrebama i obuhvatu tih žena postojećim merama.** Svaka nadležna služba (socijalne zaštite, zdravstvene zaštite i tržišta rada) ima podatke o onim ženama koje su se prijavile toj službi za ostvarivanje nekog prava ili za neku uslugu i ima podatke o njihovim potrebama. Svaka ženska organizacija civilnog društva (OCD), kao i svaki pružalac usluga imaju podatke o problemima i potrebama za svoju ciljnu grupu, makar za one koje su njihove članice ili koriste njihove usluge. Nedostaju sintetizovani podaci. **Žene iz ranjivih grupa i ne učestvuju u kreiranju politika i programa koji se njih tiču, a i nema ih, ili ih je veoma malo i u savetima mesnih zajednica.**

Ova nepovezanost nacionalnog i lokalnog nivoa prikazana je na slici.

Potrebno je da se hitno usvoje lokalni akcioni planovi, kao i da se da aktivan doprinos sprovođenju i izveštavanju o realizaciji Akcionog plana na nacionalnom nivou⁷⁷ koji se dostavlja Vladi do 31. marta tekuće godine za prethodnu godinu.

Iako lokalna samouprava Čačka izdvaja procentualno više sredstava iz budžeta za socijalnu zaštitu i pomoć ranjivim grupama, a Trstenik izdvaja u nivou prosečnih izvajanja drugih lokalnih samouprava, **ranjive grupe žena u obe lokalne zajednice smatraju to nedovoljnim, jer je njihov obuhvat merama i uslugama nedovoljan.** Dnevne usluge u lokalnoj zajednici iz oblasti socijalne zaštite razvijenije su u Čačku (koji izdvaja 7,9% budžeta za socijalnu zaštitu), nego u Trsteniku (5,99% izdvajanja za socijalnu zaštitu), ali su nedovoljno razvijene, posebno u seoskim sredinama, da bi omogućile preraspodelu neplaćenog negovateljskog rada između porodice (žene) i lokalne zajednice. **Najrazvijenija je dnevna usluga u zajednici Pomoć u kući za odrasle i starije** i u Čačku (funkcioniše svih 12 meseci u godini) i u Trsteniku (funkcioniše 10 meseci u godini), **ali je obuhvat žena iz osetljivih grupa izuzetno nizak:** na godišnjem nivou koristi je tek 75 žena u Čačku, a 138 u Trsteniku (višestruko manje od stvarnih potreba). Ova usluga je dostupna ženama iz gradskih sredina i ženama u 4 od 56 seoskih mesnih zajednica u Čačku, odnosno u 7 od 29 u Trsteniku.

⁷⁷ Član 17 Zakona o rodnoj ravnopravnosti

Novac za unapređenje rodne ravnopravnosti nalazi se u svih 17 budžetskih programa. Uspostavljanjem obavezne primene ROB-a, zakonodavac je usmerio pažnju na otklanjanje najvećeg nedostatka u dotadašnjim naporima da se rodna ravnopravnost unapredi: nedostatak sredstva za ovaj prioritet koji je uvek bio nižeg ranga od nekih drugih prioriteta. ROB je alat koji doprinosi otklanjanju strukturnih barijera kroz sinhronizovano ulaganje i rad organa. Zato je važno da se unapredi proces primene ROB-a u dve posmatrane JLS.

Žene iz ranjivih grupa nisu adekvatno prepoznate u lokalnim budžetima.

Zaposlenost žena iz osetljivih grupa je nedovoljna u obe lokalne zajednice. Stopa nezaposlenosti u Čačku u 2022. godini iznosila je svega 4,0% i bila je najniža u Srbiji, dok je u Trsteniku 11% (na nacionalnom nivou iznosila je 9,4%). U Čačku je među 3.987 nezaposlenih na evidenciji Filijale Nacionalne službe za zapošljavanje 2.313 žena, a među njima je 1.467 iz ranjivih kategorija. U Trsteniku je među 2.900 nezaposlenih 1.631 žena, a 1.432 su iz ranjivih kategorija. Najveći broj žena iz ranjivih kategorija spadaju u dugoročno nezaposlene žene, a među njima oko polovina je sa prvim, drugim ili trećim stepenom obrazovanja (nemaju završenu ni srednju školu), zatim žene sa invaliditetom, žene starije od 40 godina i Romkinje. Budžetska izdvajanja sa nacionalnog nivoa za aktivne politike tržišta rada su nedovoljna da obuhvate sve one koji traže posao, a nisu dovoljna ni izdvajanja sa nivoa lokalnih samouprava. Ipak, **iako ima nepopunjenih radnih mesta i nezaposlenih žena iz osetljivih grupa, problemi su u njihovim nedovoljnim kompetencijama za određene poslove ili nepovoljni uslovi rada kod privatnih poslodavaca.**

Razgovori sa tim ženama, sa predstavnicama ženskih OCD i pružaocima usluga putem fokus grupa i dubinskih intervjua su ukazali na nepovoljan položaj i na neke od problema žena iz ranjivih grupa, poput:

- nedovoljne informisanosti/obaveštenosti o pravima koje imaju kao i načinima kako da ih ostvare;
- siromaštva i potpune isključenosti starijih žena iz samskih domaćinstava, bez redovnih ličnih primanja, bez porodične podrške, a posebno izdvajaju one koje žive na selu;
- lošeg materijalnog položaja pojedinih radno sposobnih žena koje žive na selu;
- otežano zapošljavanje žena iz kategorije dugoročno nezaposlenih;
- otežan pristup žena iz ranjivih grupa uslugama zdravstvene zaštite, posebno specijalističkim uslugama, onima iz seoskih sredina zbog geografske udaljenosti, zbog nedostatka zdravstvenih stanica u selima, ili što nemaju zdravstveno osiguranje. Onima iz gradskih sredina, posebno Trstenika, problem je što za većinu specijalističkih usluga moraju da idu u Kruševac;
- sveprisutnog nasilja prema ženama a koje one retko prijavlju, posebno starije žene;
- nedovoljnog obuhvata starijih žena i žena sa invaliditetom uslugama pomoći u kući, posebno onih koje žive u seoskim sredinama;
- nemogućnosti žena da utiču na promene koje bi poboljšale kvalitet njihovog života, poput bolje dostupnosti usluga zdravstvene zaštite, struje u seoskim sredinama, pomoći u kući u seoskim sredinama, infrastrukturnih objekata u seoskim sredinama

Žene iz ranjivih grupa su diskriminisane i veoma su izložene diskriminaciji, po mišljenju učesnica u razgovorima, što se poklapa i sa opisima stanja u relevantnim strategijama, kao i sa rezultatima različitih istraživanja. **Kao oblasti diskriminacije izdvajaju: diskriminaciju pri korišćenju usluga zdravstvene zaštite, zatim u sferi rada posebno kod privatnih poslodavaca, diskriminisane su starije žene i osobe sa invaliditetom zbog nepristupačnosti javnih ustanova.** Često žene i ne prepoznaju diskriminaciju, ili je vrlo mali broj prepoznaje, a još manji nešto preduzima po tom pitanju. Iznose da se sa ženama i ne radi sistematično na edukaciji da prepoznaju diskriminaciju i kako da se zaštite od nje. **Na lokalnom nivou nema posebnih mera za suzbijanje diskriminacije.**

Lokalna samouprava u Čačku je vrlo aktivna, a Trstenika aktivna po pitanju stvaranja ambijenta za razvoj privrede povećanjem zaposlenosti, što potvrđuje i visoka stopa zaposlenosti, odnosno niska stopa nezaposlenosti (Za Moravički okrug, kom pripada i Čačak, stopa zaposlenosti je 57,5% a za Rasinski kom pripada i Trstenik 46,1%, dok su stope nezaposlenosti 4%u Moravičkom a 11%u Rasinskom okrugu).

Lokalni akcioni planovi za zapošljavanje se realizuju, ali teško se zapošljavaju osobe sa invaliditetom, jer poslodavci radije plaćaju penale nego što žele da ih zaposle i **žene iz kategorije dugoročno nezaposlenih.** Najčešće se radi o ženama bez škole, odnosno sa nižim obrazovanjem, koje nemaju potrebna znanja i kompetencije koje poslodavci traže. U Čačku među 2.313 nezaposlenih žena je 1.304, a u Trsteniku od 1.631 žene na tržištu rada, 1.339 njih su iz kategorije dugoročno nezaposlenih žena.

Zvanični pokazatelji govore da Grad Čačak, u pogledu zdravlja i zdravstvene zaštite, spada među bolje gradove i opštine u Srbiji, a opština Trstenik među srednje opštine. Tokom 2021. godine u Čačku, među odraslim stanovništvom, 89,8% registrovanih korisnika pri Domu zdravlja je posetilo svog izabranog lekara, a u službi za zdravstvenu zaštitu žena 51,3% registrovanih korisnica su posetile svog izabranog ginekologa. Sveukupno, broj preventivnih pregleda je mali, a kada su u pitanju žene, samo 5,3% njih je obuhvaćeno ciljanim pregledom na rano otkrivanje grlića materice. Tek 3,5% registrovanih korisnica u službi za zdravstvenu zaštitu žena, uzrasta 45 do 69 godina, su upućene na mamografiju. Za Trstenik nema ovih podataka, ali smo registrovali podatak da je 2019.godine bilo 800 stanovnika na jednog lekara, što govori o preopterećenosti zdravstvenog sistema.

Učesnice u razgovorima nedvosmisleno potvrđuju da je otežan pristup zdravstvenoj zaštiti, kao i da postoje razlike u pristupu u gradskim sredinama, gde je nešto bolja situacija, nego u seoskim sredinama. To i ne čudi, imajući u vidu da samo u 14 od 56 seoskih sredina, u Čačku i u četiri od 29 u Trsteniku, postoje i funkcionišu ambulate ili zdravstvene stanice. **Kao ključne probleme u korišćenju usluga zdravstvene zaštite, učesnice u razgovorima ističu i nedostatak zdravstveno vaspitnog rada i preventivnih pregleda.** Navode da postoje tek sporadični primeri preventivnih ili skrining pregleda i to organizovanih od strane nacionalnog nivoa ili firmi i korporacija na lokalnom nivou.

Prema podacima CSR Čačak i CSR Trstenik, za 2022.godinu, **veći je udeo žena među korisnicima usluga socijalne zaštite u odnosu na muškarce i u odnosu na ukupan broj stanovnika.** U Čačku je u 2022. godini 8,37%, a u Trsteniku 7,04% stanovnika koristilo usluge CSR-a, dok je **udeo žena među korisnicima u Čačku iznosio 9,74%, a u Trsteniku 7,82% od ukupnog broja žena.** Lokalna samouprava Čačka iz gradskog budžeta za socijalnu zaštitu izdvaja više od prosečnog iznosa sredstava u drugim lokalnim samoupravama, a Trstenik u granicama proseka, što je nedovoljno. Tako je u 2019.godini lokalna samouprava Trstenik izdvojila 5,99% odnosno 77.454.645 dinara, a lokalna samouprava Čačak, u 2020.godini, izdvojila 7,9% odnosno 297,5 miliona dinara.

Lokalna samouprava Čačak u odnosu na Trstenik, prema Odluci o socijalnoj zaštiti, ima veću lepezu usluga i prava koje omogućuje ugroženim građanima, uključujući i žene iz ranjivih grupa, ali **mnoge žene iz ranjivih grupa nisu ni upoznate koja sve prava u ovoj oblasti imaju.** Od usluga koje su bitne za žene iz ranjivih grupa, navodimo kao primer **uslugu pomoć u kući za odrasle i starije, koja je najrazvijenija, a na godišnjem nivou koristi je tek 75 žena u Čačku, a 138 u Trsteniku (višestruko manje od stvarnih potreba).** Ova usluga je dostupna ženama iz gradskih sredina i ženama u 4 od 56 seoskih mesnih zajednica u Čačku, odnosno u 7 od 29 u Trsteniku.

Zaštita žena od nasilja. Naponi nadležnih u lokalnim samoupravama u ovoj oblasti su ograničeni samo na nasilje u porodici, ne postoje mere za druge vidove nasilja nad ženama obuhvaćene Istanbulskom konvencijom. Nasilje nad ženama je strukturno ukorenjeno i podržano patrijarhalnim normama i vrednostima i veoma je rasprostranjeno. Vrlo malo žena koje su doživele nasilje to i prijavljuju policiji. Prema istraživanjima, nešto više od jedne petine žena doživi iskustvo fizičkog i/ili seksualnog nasilja, nakon navršene 15. godine života. Srbija je i dalje društvo u kome muškarci imaju moć koja im omogućava privilegije kod kuće, na poslu i u javnoj sferi. Nasilje nad ženama je rasprostranjeno i pogađa žene svih uzrasta, bez obzira na stepen obrazovanja, godine, visinu ličnih primanja i mesto stanovanja.

Nedovoljno se radi na prevenciji nasilja, zaštita nije dovoljno efikasna, mere podrške žrtvama i rad sa počiniocima nikako da budu zaokruženi u svrsishodnu celinu, a učešće žena sa iskustvom nasilja i organizacija civilnog društva koje rade u ovoj oblasti u donošenju odluka o merama i programima skoro da i ne postoji.

Učesnice u razgovorima su se složile da je nasilje u svim oblicima sveprisutno u svim sferama života, a da zaštita od nasilja u praksi slabo funkcioniše. Naglašavaju da žene tek u sporadičnim slučajevima i prijavljuju nasilje, jer nemaju poverenja u sistem zaštite, a i kada ga prijave, često odustaju od daljeg postupka. Vraćaju se nasilniku zbog toga što nemaju rešenje za ekonomsku zavisnost ili pristup deci, kao i zbog nagovora šire porodice ili zbog imovinskog pitanja.

Da bi se unapredio život žena iz osetljivih grupa, potrebno je:

Ključni prioriteti na koje kreatori politika i donosioci odluka u lokalnim samoupravama Čačka i Trstenika treba da se fokusiraju, kako bi obezbedili veću socijalnu inkluziju žena iz ranjivih grupa su:

- **edukacija** nadležnih u javnim službama, OCD i edukacija samih žena iz ranjivih grupa na **teme rodne ravnopravnosti i borbe protiv diskriminacije i terenska istraživanja i sagledavanje problema i potreba žena iz ranjivih grupa**, te kreiranje adekvatnih mera i usluga za njihovo prevazilaženje;
- da **hitno donesu Lokalne akcione planove za rodnu ravnopravnost** i obezbede sredstva u budžetu za njihovu primenu, i da izaberu Savete za rodnu ravnopravnost;
- da **unaprede primenu ROB i opredele veća sredstva iz sopstvenih budžeta za jačanje rodne ravnopravnosti**, kako bi povećale obuhvat žena iz ranjivih grupa, dnevnim uslugama u zajednici koje su njima bitne, **poput usluge pomoć u kući**, koja u većoj meri treba da bude dostupna i ženama iz svih seoskih sredina;
- da **opredele sredstva za obezbeđivanje fizičke pristupačnosti osobama sa invaliditetom ključnim javnim ustanovama**, na prvom mestu Doma zdravlja u Trsteniku;
- da **investiraju u razvoj kulture ravnopravnosti, nediskriminacije, nenasilja i tolerancije**, da **podrže preraspodelu neplaćenih poslova i uključivanje muškaraca u ekonomiju brige**, kao i rad sa muškarcima na pružanju aktivne i konkretne podrške rodnoj ravnopravnosti;
- da **pojačaju dostupnost zdravstvene zaštite za žene koje žive na selu**, kao i da se prepoznaju usluge koje danas nisu dostupne ženama sa niskim primanjima ili bez redovnih prihoda, jer se moraju obezbediti u privatnom sektoru, te da se izdvoje sredstva za podršku pristupu zdravstvenoj zaštiti za žene iz ranjivih grupa;
- da **dosledno ugrade rodnu perspektivu u sve lokalne strategije i akcione planove i da se više oslone na alate za unapređenje rodne ravnopravnosti**, uključujući rodno odgovornu statistiku, rodnu analizu, rodno odgovorno budžetiranje u svih 17 budžetskih programa, kao i jačanje kapaciteta direktnih i indirektnih budžetskih korisnika za rodno odgovorno planiranje i budžetiranje;

- da izmene Odluke o mesnim zajednicama, na način da uvedu minimalne kvota za učešće žena u članstvu saveta mesnih zajednica;
- **da obezbede kontinuirano finansiranje rada SOS telefona za zaštitu žena od nasilja** u skladu sa principima Istanbulske konvencije i rad organizacija civilnog društva koje rade u oblasti zaštite žena od nasilja i podrške ženama sa iskustvom nasilja u porodici i partnerskim odnosima. **Da uspostave usluge rehabilitacije za žene žrtve nasilja.** Specifične potrebe žena žrtava nasilja treba da budu prepoznate i uzete u obzir i u drugim uslugama koje pruža JLS, pored ostalih socijalnih usluga;
- **da učestvuju u obezbeđivanju uslova za sprovođenje odgovornih**, na sigurnosti žrtava zasnovanih, programa rada sa učiniocima rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici u sistemu socijalne zaštite;
- **da obezbede jačanje rodni kompetencija pružalaca besplatne pravne pomoći** za ovu grupu žena, nakon ankete korisnica ove usluge u kojoj bi se ustanovilo njihovo zadovoljstvo, odnosno nezadovoljstvo;
- **da ustanove kancelarije za starija lica, poput kancelarija za mlade;**

Specifične preporuke za lokalnu samoupravu Čačak:

- **da proširi Odluku o pravima iz socijalne zaštite i novim uslugama, poput usluge psihološkog savetovaništva** - usluga koja je nekada postojala u gradu Čačku, sada je nema, a bila bi veoma značajna za sve osetljive kategorije. Posebno žene žrtve nasilja, u CSR dobiju savetodavnu podršku, ali im je potrebna psihološka podrška kako bi se osnažile, ojačale i izašle iz začaranog kruga nasilja;
- **da u Plan razvoja grada, kod razvoja infrastrukture, planira i razvoj vrtića u seoskim sredinama, gde za to ima potrebe;**

Preporuka za Vladu Republike Srbije i Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost:

- **da pokrenu izradu podzakonskih akata, kojim će se odrediti mehanizam za primenu člana 28 Zakona o rodnoj ravnopravnosti:** "Lice koje nije zdravstveno osigurano po bilo kom drugom osnovu, stiče pravo na zdravstveno osiguranje po osnovu neplaćenog rada u kući (vođenje domaćinstva, staranje o podizanju dece, staranje o ostalim članovima porodice), neplaćenog rada na poljoprivrednom imanju i dr.". Potom, obezbediti da se sve zdravstvene ustanove upoznaju sa ovim članom Zakona i mehanizmom za njegovu primenu, kako bi ga primenjivale u praksi.